

Marit Ekne Ruud

Kantineprosjektet på Kloden

Evaluering av et opplæringstiltak i bydel
Sagene – Torshov

BYGGFORSK

Norges byggforskningsinstitutt

Marit Ekne Ruud

Kantineprosjektet på Kloden

Evaluering av et opplæringstiltak i bydel

Sagene – Torshov

Prosjektrapport 324 – 2002

Prosjektrapport 324

Marit Ekne Ruud

Kantineprosjektet på Kloden

Evaluering av et opplæringstiltak i bydel Sagene - Torshov

Emneord: Innvandrerkvinner, opplæringstiltak, evaluering

ISSN 0801-6461

ISBN 82-536-0757-1

150 eks. trykt av

S.E. Thoresen as

Innmat:100 g Kymultra

Omslag: 200 g Cyclus

© Copyright Norges byggforskningsinstitutt 2002

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndverkslovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Norges byggforskningsinstitutt er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Adr.: Forskningsveien 3 B
Postboks 123 Blindern
0314 OSLO

Tlf.: 22 96 55 55

Faks: 22 69 94 38 og 22 96 55 08

Forord

Denne evalueringen av Kantineprosjektet på Kloden internasjonalt senter i bydel Sagene – Torshov i Oslo er utført på oppdrag fra styringsgruppen for Handlingsprogrammet for Oslo indre øst (HOIØ).

Vår kontakt med oppdragsgiver har foregått gjennom Handlingsprogrammets kontaktpersoner i bydelene: prosjektkoordinator HOIØ Øystein Bettum og koordinator for referansegruppen Grete Ringnes i bydel Sagene – Torshov.

I arbeidet med evalueringen har vi også hatt god kontakt og godt samarbeid med leder av Kloden Liv Breivik og nestleder Hege Hov Eggen, samt andre prosjektmedarbeidere i Kantineprosjektet.

Evalueringen er utført av etnolog Marit Ekne Ruud. Kvalitetssikrer har vært sosialpsykolog Siri Nørve, som har bidratt med verdifulle kommentarer og råd underveis.

Bildene som benyttes i rapporten tilhører og er tidligere publisert av Kloden.

Oslo februar 2002

Thorbjørn Hansen
Avdelingsleder

Marit Ekne Ruud
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	7
Kapittel 1: Introduksjon	11
1.1 Kort historikk.....	11
1.2 Evalueringsoppdraget.....	12
1.3 Problemstillinger.....	13
1.3.1 Måleindikatorer.....	13
1.3.2 Prosess over tid.....	14
1.4 Analyseperspektiv.....	14
1.4.1 Kvalifikasjoner, mestring og kompetanse.....	15
1.4.2 Identitet, etnisitet og kjønn.....	16
1.4.3 Integrering.....	16
1.4.4 Forebygging.....	17
1.5 Metodisk tilnærming til evalueringen.....	17
1.5.1 Intervjuer.....	18
1.5.2 Observasjoner.....	19
1.5.3 Dokumentstudier og statistikker.....	19
1.5.4 Presentasjon av materialet.....	19
Kapittel 2: Kantineprosjektet. En beskrivelse av tiltaket	21
2.1 Klodens overordnede målsetting.....	21
2.2 Klodens organisering.....	22
2.2.1 Kloden som en del av helse- og sosialtjenesten i bydelen.....	22
2.2.2 Oversikt over Klodens bemanning og budsjett.....	22
2.2.3 Finansiering av prosjektet.....	23
2.2.4 Målgruppen.....	24
2.2.5 Samarbeidspartnere og rekruttering.....	25
2.2.6 Arbeids- og opplæringsform.....	26
2.2.7 ”Lønn” til deltakerne.....	26
2.2.8 Oppsummering.....	27
2.3 Kantineprosjektet år for år.....	27
2.3.1 Skoleåret 1996 - 97.....	27
2.3.2 Skoleåret 1997 - 1998.....	28
2.3.3 Skoleåret 1998 – 1999.....	28
2.3.4 Skoleåret 1999 - 2000.....	28
2.3.5 Skoleåret 2000 – 2001.....	29
2.4 Oppsummering.....	30
Kapittel 3: Det pedagogiske verktøyet	31
3.1 Den første tiden.....	31
3.2 Undervisning i kantinen i dag.....	32
3.2.1 Inndeling i grupper.....	32
3.2.2 Undervisningsopplegget.....	33
3.2.3 Hvordan foregår undervisningen?.....	36
3.2.4 Personalets erfaringer.....	39
3.2.5 Deltakernes motivasjon.....	40

3.3. Personlig oppfølging.....	41
3.4 Oppsummering	43

Kapittel 4: Deltakernes erfaringer med Kantineprosjektet..... 45

4.1 Deltakerne i Kantineprosjektet	45
4.1.1 Deltakernes økonomiske ordninger.....	46
4.1.2 Oppsummering	47
4.2 Hvem er utvalget?.....	47
4.2.1 Nadj.....	47
4.2.2 Haci.....	48
4.2.3 Fatima	48
4.2.4 Zeba	49
4.2.5 Sara	49
4.2.6 Anna.....	50
4.2.7 Nina	50
4.2.8 Tina.....	51
4.2.9 Mira	51
4.3 Deltakernes forventninger og mål	52
4.4. Hva har vært viktig for deltakerne?.....	54
4.4.1 Matlaging.....	54
4.4.2 Norsk	54
4.4.3 Personlig oppfølging.....	56
4.4.4 Betydningen av lønn som deltaker i Kantineprosjektet.....	57
4.5 Hvilke kvalifikasjoner har deltakerne oppnådd?.....	59
4.5.1 Eget arbeid.....	59
4.5.2 Endringer i hverdagen	60
4.5.3 Oppsummering	62
4.6 Hva kunne vært bedre i prosjektet?	63
4.7 Troen på seg selv	65
4.8 Oppsummering	66

Kapittel 5: Endring i livssituasjon..... 69

5.1 Måleindikatorer	69
5.1.1 Norsk	70
5.1.2 Økt selvstendighet	72
5.1.3 Oppdragerrollen.....	72
5.1.4 Helse	72
5.1.5 Arbeidsliv	74
5.1.6 Økonomi	74
5.1.7 Bolig	74
5.2 Oppsummering	77

Kapittel 6: Kantineprosjektets sterke og svake sider..... 79

6.1 Kantineprosjektet som kvalifiseringstiltak	79
6.1.1 Kvalifisering gjennom mat – en pedagogisk tilnærming.....	79
6.1.2 Kvalifisering til arbeidslivet	80
6.1.3 Kvalifisering i forhold til samfunnsliv	81
6.2 Hva påvirker læring?	82
6.3 Deltakernes erfaringer	83
6.3.1 Lønn for deltakelse	83

6.4 Tid og ressursbruk i prosjektet	84
6.4.1 Prosjektets kostnader pr deltaker	85
6.4.2 Kostnadene sammenlignet med utbetalinger fra sosialkontorene	86
6.5 Klodens og Kantineprosjektets videre utfordringer.....	86
6.5.1 Behov for medarbeidere	87
6.5.2 Kantineprosjektets opplæringsmodell	87
6.5.3 Økonomi og inntjeningskrav	88
6.5.4 Målgruppen.....	88
6.5.5 Et lokalbasert pedagogisk tiltak.....	89
6.6 Kantineprosjektet – et tiltak for forebygging og inkludering	90
Litteratur	93
Vedlegg 1	94
Vedlegg 2.....	95
Vedlegg 3.....	97

Sammendrag

Denne rapporten er en evaluering av Kantineprosjektet, som er et opplæringstiltak i bydel Sagene – Torshov i Oslo. Målet med evalueringen har vært å undersøke om Kantineprosjektet har hatt ønsket effekt sett i forhold til prosjektets målsetting, og å få fram sterke og svake sider ved prosjektet. Kantineprosjektet er først og fremst rettet mot flyktninger og innvandrere bosatt i bydelen, og har som målsetting å gjøre deltakerne mer kvalifisert for arbeidslivet og samfunnslivet for øvrig.

Kantineprosjektet inngår som en del av opplæringstiltaket ved Kloden internasjonalt senter i bydel Sagene – Torshov, som er ett av flere tiltak som er iverksatt i regi av Handlingsprogrammet for Oslo indre øst.

Kvalifiseringen oppnås gjennom to kanaler: produksjon av mat og språkopplæring. Kvalifiseringen knyttes følgelig både til praktisk arbeid i et kjøkken og til klasseromundervisning. Opplæring og undervisning foregår både klassevis, gruppevis og individuelt.

Målgruppen i Kantineprosjektet er først og fremst flyktninger og innvandrere med liten eller ingen skolegang fra hjemlandet. Noen er analfabeter på sitt eget morsmål. Målgruppen er også personer som har en vanskelig livssituasjon og som trenger å styrke sin kompetanse i norsk og på andre arenaer. Målgruppen tilsvarende i stor grad de som, i følge ny opplæringsplan for norske innvandrere av 1998, skal følge løp B i opplæringen med mer tilrettelagt praktisk norsk og med flere timer (opptil 3000 timers opplæring mot 850 for de med tilsvarende grunnskole).

Evalueringen bygger først og fremst på intervjuer og samtaler med tidligere og nåværende deltakere, til sammen 15 personer. Videre er det gjennomført samtaler og intervjuer med seks medarbeidere samt med to arbeidsgivere. Intervjuene er foretatt både på Kloden og på forskjellige arbeidsplasser.

En viktig del av datainnsamlingen har i tillegg vært deltakende observasjoner på Kloden, der det blant annet er fulgt undervisningstimer på kjøkkenet med forskjellige grupper.

Problemstillinger

Et overordnet spørsmål er om *deltakerne i Kantineprosjektet har blitt kvalifisert til arbeidsliv og samfunnsliv i henhold til prosjektets målsetting.*

Problemstillingene omhandler både Kantineprosjektets opplegg og gjennomføring, i hvilken grad deltakerne øker sine kvalifikasjoner samt deres erfaringer fra prosjektet. Sentrale spørsmål som er belyst er

- hvordan prosjektets metode og pedagogikk er lagt opp og hvordan dette fungerer i forhold til deltakerne
- om deltakerne er blitt bedre kvalifisert til arbeidsliv og samfunnsliv etter å ha fullført kurset
- ev. hvilke sider ved arbeidsliv og samfunnsliv de blir de har blitt kvalifisert til.

Det har også vært viktig å få fram kostnadene i prosjektet, samt måleindikatorer for å belyse effekten av tiltaket.

Hovedfunn i evalueringen

Den pedagogiske modellen

Det pedagogiske verktøyet som anvendes i Kantineprosjektet tar utgangspunkt i deltakernes eget ståsted og kompetanse, der det legges vekt på å lære norsk gjennom praktisk arbeid på kjøkkenet. Undervisningen foregår metodisk systematisk. Gjennom samtaler, diskusjoner og dialoger mellom lærere og deltakere øves det på begreper og prosesser knyttet til det som lages, og som også settes inn i en kontekst knyttet til deltakernes dagligliv. Det gis opplæring i ernæring og kosthold, helse og hygiene, samt i kantinearbeid med ferdigstilling av mat. Deltakerne får på den måten trening i norsk og matematikk (mengdeberegning) gjennom en dagliglivstilnærming.

I tillegg legges det vekt på individuell oppfølging av den enkelte for å styrke trygghet og mestring over eget liv, og for å styrke den enkeltes problemløsningsevne. Dette skjer i form av samtaler underveis gjennom skoleåret.

Kantineprosjektet er den siste tiden blitt en mer integrert del av Klodens opplegg, og grensene mellom Kantineprosjektet som eget opplegg og prosjekt og Kloden er mer eller mindre visket ut.

Deltakernes erfaringer

Deltakernes erfaringer med prosjektet er først og fremst positive, og det er liten tvil om at prosjektet har hatt og fremdeles har stor verdi for deltakerne som er intervjuet i denne evalueringen. De lærer å være sammen med andre, de lærer toleranse og respekt i tillegg til norsk og praktisk arbeid. Deltakerne framhever imidlertid økt selvstendighet, mestring og trygghet som de viktigste erfaringene.

Erfaringene gjenspeiler også at det i de siste par årene er lagt mindre vekt på arbeidstrening og mer vekt på norskopplæring i Kantineprosjektet, der prosjektet etter hvert er blitt en integrert del av Kloden.

Det kan stilles spørsmål om deltakernes manglende kritiske distanse til prosjektet og om deres erfaringer ikke er mer nyanserte enn det som de har formidlet. Dette skyldes at deltakerne ikke har hatt forutsetning for å være kritiske, fordi de fleste deltakere ikke har tilsvarende erfaringer å sammenligne med. Først i ettertid har enkelte sett hva de kunne ønsket mer av på kurset, og som igjen er avhengig av den enkeltes arbeidssituasjon og nye erfaring.

Økt kompetanse

Evalueringen har funnet fram til et sett av måleindikatorer for å vise hvilken type kompetanse deltakerne har styrket: norsk, selvstendighet, oppdragerrollen, helse, arbeid, økonomi og bolig. Funnene viser at deltakerne har økt sin kompetanse både gjennom en generell styrking av egen mestring og selvstendighet i forhold til for eksempel oppdragerrollen, og mer konkret i forhold til helse, arbeid, økonomi og bolig. Flere har fått fast jobb og opplever gjennom dette også å styrke både egen og familiens økonomiske posisjon. Andre har oppnådd å bli selvstendige og uavhengige av ektemenn i hverdagen, og har utvidet sitt handlingsrom betydelig. De har etter hvert fått kontroll over eget liv og behersker ulike arenaer.

Indikatorene viser effekten av Kantineprosjektet, og synliggjør hvordan mange begynner uten selvtillit og synlig kompetanse, og som oppnås på en eller flere arenaer gjennom kurset. Prosjektet viser at det er mye ressurser blant flyktninger og innvandrere, og der litt hjelp i starten kan føre til at de kan bli mer selvstendige, øke mestring og selvfølelse. Prosjektet viser også at deltakere med stort behov for opplæring og hjelp til økt mestring får dette gjennom omsorg, oppfølging og en trygg arena

Kantineprosjektet – et tiltak for inkludering og forebygging

Evalueringen viser hvordan inkluderingsaspektet kommer fram både i forhold til økt kunnskap om mat og kosthold (for eksempel i forhold til barn og sosialisering), og i sammenheng med den generelle kompetansen som deltakerne har fått. Deltakerne har for eksempel lært å lese oppskrifter og lage mat og kaker som barna vil ha, fordi andre kamerater får det hjemme. Gjennom økt språkforståelse og selvtillit opplever de i større grad å være føle seg som en del av bomiljøet og nærmiljøet. Inkludering er også viktig i forhold til tiltaket som et lokalt forankret tiltak. Ved å knytte et opplæringstilbud så tett opp mot deltakernes geografiske hverdagsliv som mulig øker sjansen for inkludering i nærmiljøet. Prosjektet viser at et lokalt forankret opplæringstiltak er viktig fordi dette gir mulighet til å yte råd og hjelp omkring hverdagslivet og livssituasjonen generelt, og fordi deltakerne blir kjent med andre i sitt nærmiljø

Tiltaket er først og fremst et forebyggende tiltak. Evalueringen har blant annet vist at tiltaket ikke er dyrt sammenlignet med utgiftene til sosialklienter sett i forhold til kostnader pr deltaker i Kantineprosjektet. I år 2000 var gjennomsnittlig utbetaling til livsopphold og husleie NOK 125 000, mens kostnadene pr deltaker i Kantineprosjektet beløp seg til NOK 31 000. Selv om regnestykkene gir et forenklet bilde av utgiftene, kan de sees i lys av forebygging i bydelen. Kloden er først og fremst et tiltak for den delen av befolkningen som har flyktning- og innvandrerbakgrunn, og som har et stort behov for å lære mer. Sjansen for at denne gruppen faller ut og forblir i det sosiale hjelpeapparatet over lang tid dersom de ikke får et godt opplæringstilbud er stor.

Kapittel 1: Introduksjon

Kantineprosjektet inngår som en del av opplæringstiltaket ved Kloden internasjonale senter i bydel Sagene - Torshov. Kloden er ett av flere tiltak som er iverksatt i regi av Handlingsprogrammet for Oslo indre øst. Handlingsprogrammet har seks satsningsområder, der det ene handler om å styrke innvandrernes norskkunnskaper og ressurser og Kantineprosjektet går inn som et ledd i dette satsningsområdet.

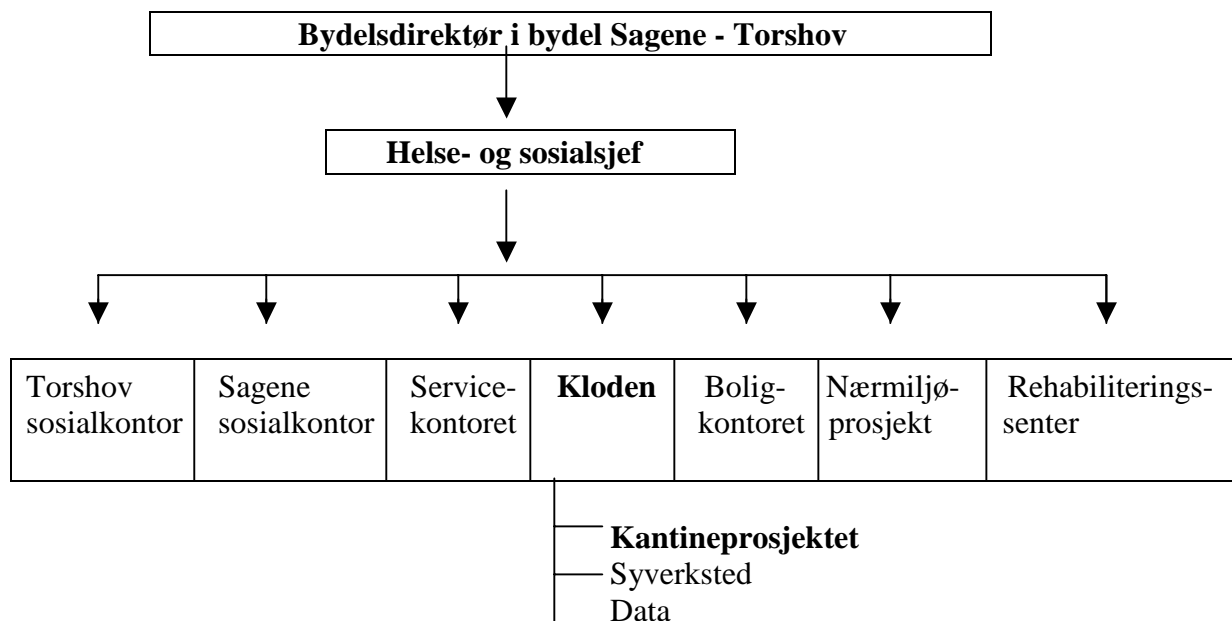
Prosjektet er først og fremst rettet mot flyktninger og innvandrere bosatt i bydel Sagene – Torshov, og har som målsetning å gjøre deltakerne mer kvalifisert for arbeidslivet og samfunnslivet for øvrig. Kvalifiseringen skal oppnås gjennom to kanaler: produksjon av mat og språkopplæring. Kvalifiseringen knyttes følgelig både til praktisk arbeid i et kjøkken og til klasseromundervisning. Opplæring og undervisning foregår både klassevis, gruppevis og individuelt.

1.1 Kort historikk

I 1994 – 95 mottok Sagene – Torshov bydel 89 flyktninger. For å kunne gi disse og de som tidligere hadde flyttet til bydelen et tilbud, vedtok Bydelsutvalget i juni 1995 å opprette et aktivitets- og kvalifiseringssenter i bydelen. Målet var ”å utvikle nye metoder og tiltak som gir flyktninger den nødvendige kompetanse til å kunne delta i samfunnet sosialt og til å kvalifisere seg for arbeidsmarkedstiltak, utdanning eller arbeid.” (Årsrapport Kloden 1996).

Kloden startet 1996 som et integreringstiltak rettet mot flyktninger og innvandrere med bakgrunn i helse- og sosialplanen for Sagene – Torshov bydel for 1996-2000 (vedtatt mars 1996). En overordnet målsetting var å få sosialhjelpmottakere over fra en situasjon som passive mottakere over til aktivitet i form av arbeid, utdanning eller praksisplass (Sæter og Vaagland 1998:7). Bydelen så et stort behov for å gi flyktninger og innvandrere aktiv bistand for å ta ansvar for egen livssituasjon, bli selvhjulpne og finne seg til rette i det norske samfunnet. Denne gruppen representerer en høyere andel av arbeidsledige enn resten av befolkningen. Som en strategi i dette arbeidet ønsket bydelen utvikling av metoder og aktive tiltak for å kvalifisere flyktninger og innvandrere for arbeidsliv og arbeidsmarkedstiltak. Kloden ble opprettet som et aktivitets- og kvalifiseringssenter i bydelen, først som et toårig prøveprosjekt med forlengelse til 1998. Kloden ble i 1999 direkte underlagt helse- og sosialsjefen i bydel Sagene – Torshov som et permanent tiltak, og er nå et eget tjenestested.

Kloden er organisert som et sentralt basisprosjekt med flere underprosjekter, med Kantineprosjektet som ett av flere tiltak. I tillegg til Kantineprosjektet tilbyr Kloden norskopplæring og syverksted. Fra høsten 2001 er Kantineprosjektet blitt en mer integrert del av Kloden blant annet på bakgrunn av samlokalisering av hele virksomheten sommeren 2001.

1.2 Evalueringsoppdraget

Staten og Oslo kommune ble i 1997 enige om å iverksette Handlingsprogram for Oslo indre øst. Bakgrunnen for handlingsprogrammet er en dokumentering av opphopning av levekårsproblematikk i de tre bydelene i Oslo indre øst regionen. Handlingsprogrammet skal gå over 10 år, og det avsettes årlig kr 100 mill kroner til ulike levekårsforberedende tiltak.

Styringsgruppen for Handlingsprogrammet ønsker evaluering av ulike områder, problemstillinger og tiltak undersveis i perioden, og har i 2001 blant annet valgt ut Kantineprosjektet på Kloden for evaluering.

Målet med evalueringen er å undersøke om Kantineprosjektet har hatt ønsket effekt sett i forhold til prosjektets målsetting. Hensikten er å avdekke sterke og svake sider med Kantineprosjektets gjennomføring og resultat, for dermed å kunne bedre de sidene ved prosjektet som ikke fungerer tilfredsstillende. Kunnskap om prosjektets opplegg og gjennomføring vil ha stor overføringsverdi for andre lignende tiltak.

Målgruppen for denne evalueringen kan følgelig deles inn i tre kategorier. For det første kan kunnskap om prosjektets opplegg og gjennomføring være nyttig for andre som arbeider med eller er i ferd med å sette i gang lignende opplæringstiltak. For det andre er en evaluering av tiltaket viktig for de som jobber med Kantineprosjektet til daglig, for å få kunnskap om hva som fungerer bra og hva som kan bli bedre. Den tredje målgruppen er bydelen og Handlingsprogrammet som er pålagt å følge opp om pengene kommer til nytte sett i forhold til tiltakets målsetting og intensjoner, og i hvilken grad Kantineprosjektet er nyttig for deltakerne.

1.3 Problemstillinger

Et overordnet spørsmål som vi ønsker å få svar på er om *deltakerne i Kantineprosjektet blir kvalifisert til arbeidsliv og samfunnsliv i henhold til prosjektets målsetting.*

Med utgangspunkt i de tre målgruppene som er skissert ovenfor og evalueringsoppdragets målsetting er det formulert følgende problemstillinger som omhandler både Kantineprosjektets opplegg og gjennomføring, i hvilken grad deltakerne øker sine kvalifikasjoner samt deres erfaringer fra prosjektet. Sentrale spørsmål som skal belyses er hvordan prosjektets metode og pedagogikk er lagt opp og hvordan dette fungerer i forhold til deltakerne, om deltakerne er bedre kvalifisert til arbeidsliv og samfunnsliv etter å ha fullført kurset, og ev. hvilke sider ved arbeidsliv og samfunnsliv de blir de kvalifisert til.

Spørsmålene nevnt ovenfor tar utgangspunkt i følgende problemstillinger:

- Hvordan ble deltakerne mer kvalifisert for arbeidslivet, på kort og lang sikt? Hvilke av arbeidslivets krav er de blitt mer kvalifiserte for?
- Hvordan ble deltakerne mer kvalifiserte i forhold til oppragerrollen, samfunnslivet og ansvaret for eget liv? Hvilke av samfunnslivets krav er de blitt mer kvalifiserte for?
- Hvilken kompetanse fikk deltakerne i norsk? Hvilke sider ved språket fikk de styrket?
- Hvilken type kompetanse har deltakerne ellers fått, direkte eller indirekte, gjennom prosjektet?
- Hvordan har progresjonen vært? Har tiden i prosjektet og kravene som ble stilt vært rimelige? Har det vært en rimelig balanse mellom effektivitet på den ene siden og å ivareta deltakerne på den andre siden?
- Hvor viktig er det for brukerne å få lønn for deltakelse? Har lønn for kvalifisering for arbeidslivet og for deltakelse i matproduksjon en annen funksjon enn lønn for kvalifisering til samfunnslivet?
- Hvordan opplever deltakerne selv prosjektet? Opplever de at prosjektet bidro til at de selv fant løsninger, eller at det ble funnet løsninger for dem?
- Hvor mange har deltatt i prosjektet? Hvor mange har kommet ut i arbeid, hvilken type arbeid? Hvor mange har ikke kommet ut i arbeid og hvorfor ikke? Hva koster prosjektet pr. deltaker?

1.3.1 Måleindikatorer

Prosjektets resultater skal sees fra to sider. På den ene siden kan resultatet vurderes ut fra antall deltakere, antall i arbeid, antall som har falt fra osv. På den andre siden kan det også vurderes ut fra graden av kunnskap som er oppnådd gjennom prosjektet og som baseres på deltakernes egne erfaringer. Vi velger å vurdere resultatene på begge måter. Vi anser ferdigheter og kunnskap som oppnås gjennom deltakelse i prosjektet både som et middel til å

oppnå kvalifisering til videre arbeidsliv, men også som mål i seg selv. Selv om deltakerne ikke kommer ut i lønnet arbeid etter å ha fullført prosjektet, vil større norskkunnskaper og andre praktiske ferdigheter styrke deltakernes kvalifikasjoner og ferdigheter.

Problemstillingene omfatter en rekke både målbare og mindre målbare aspekter som handler om verdikvaliteter og ferdigheter, og som både er mål i seg selv og middel til å styrke innvandreres muligheter til å velge større grad av integrasjon i arbeidsliv og samfunnsliv. Fordi deltakerne har ulikt utgangspunkt ved at enkelte har lav eller ingen utdanning og andre har gått skole og vært i jobb er det ikke lett å kunne måle økt kompetanse for gruppen som helhet. De strukturelle og kulturelle rammene som deltakerne er en del av vil også være faktorer som virker inn. Med strukturelle rammer menes her familiesituasjon, økonomi, boforhold og lignende, mens de kulturelle rammene henspiller på deltakernes religiøse og kulturelle erfaringsbakgrunn.

For å kunne belyse i hvilken grad deltakerne øker sine kvalifikasjoner og ev. på hvilke områder, skal det anvendes et utvalg måleindikatorer med utgangspunkt i deltakerne i utvalget. Indikatorene velges ut fra hvor deltakerne er enten etter endt kurs eller underveis i kurset, med utgangspunkt i det deltakerne selv forteller om fra Kantineprosjektet og fra dagliglivet ellers. Kantineprosjektets hovedmål er å gi flyktninger og innvandrere et tilbud som skal kvalifisere dem til arbeidsliv og samfunnsliv for øvrig. En av indikatorene vil være om de er kommet ut i arbeid eller ikke. Samtidig er det en rekke andre faktorer som er viktige å få fram, og som kan være mindre synlige i statistikker og oversikter. Andre aktuelle måleindikatorer som kan gi oss kunnskap om tiltaket har en ønsket effekt er helsetilstand, bosituasjon, oppdragerrollen med oppfølging på skolen, om de kan søke jobb, selvstendighet i hverdagen og bedre norskkunnskaper.

1.3.2 Prosess over tid

Fordi Kantineprosjektet har gjennomgått endringer i forbindelse med flere runder med flytting og omlegging er det viktig å få fram prosessen som har gått over tid, og hva som har vært bra og hva som har fungert mindre bra. Å få fram hva som har vært bra og årsaken til ev. endringer i opplegg og metode underveis er av betydning for andre som skal arbeide med lignende tiltak. Derfor inngår beskrivelse av Kantineprosjektets opplegg som en sentral del av evalueringen.

Kantineprosjektet har i løpet av det siste året blir en mer integrert del av Kloden, og fordi grensene mellom Kloden og Kantineprosjektet er mer flytende, anvendes både betegnelsene Kloden og Kantineprosjektet i framstillingen. Det er imidlertid gjort rede for de strukturelle endringene underveis.

1.4 Analyseperspektiv

Problemstillingene omfatter flere ulike spørsmål som skal diskuteres, og som streifer ulike temaer. Evalueringen vil derfor ta utgangspunkt i noen analyseperspektiver som vil danne basis for diskusjonen videre. Perspektivene omhandler for det første ulike sider ved kompetanse og kvalifisering og hva som legges i det. For det andre er etnisitet, identitet og kjønn sentrale perspektiver på dette tema fordi Kantineprosjektet først og fremst omfatter kvinner med innvandrerbakgrunn. Et tredje perspektiv er integrering, et begrep som er

overordnet alle tiltak som settes i verk for minoritetsbefolkningen. Det fjerde perspektivet er forebygging.

1.4.1 Kvalifikasjoner, mestring og kompetanse

Kantineprosjektets overordnede målsetting er kvalifisering til arbeidsliv og samfunnsliv for øvrig. Kvalifisering kan forstås som tilegnelse av informasjon, kunnskaper og ferdigheter som gjør målgruppen i stand til å delta i samfunnslivet og fungere i ordinært arbeid (Smedal og Skaranger 2001). Dette innebærer både hvordan kunnskap og informasjon formidles og hvordan dette tilegnes, noe som først og fremst peker mot det pedagogiske opplegget som anvendes. Uten et godt pedagogisk grep vil en ikke oppnå ønsket kvalifisering.

Tilegnelse av kunnskap er imidlertid ikke noe som er gitt, det er avhengig av deltakernes kompetanse og hva de kan eller har lært på forhånd. Det er derfor viktig å se kvalifikasjoner i sammenheng med den enkelte deltaker. Deltakernes egne forutsetninger og behov varierer. Enkelte kan ikke lese eller skrive sitt eget morsmål og er analfabeter fra hjemlandet, og kan heller ikke norsk. Andre har skolegang fra hjemlandet og har bedre forutsetning for å lære norsk og tilegne seg kunnskap. Noen har vært i landet i over 20 år, andre har vært i landet kun et par år. Felles for deltakerne er et ønske om å lære mer for å kunne kvalifisere seg og stå bedre rustet til samfunnslivet, for eksempel i forhold til oppdragerrollen, egen selvstendighet eller til arbeidsliv. Uavhengig av hva deltakerne gjør etter at de har gjennomført prosjektet har de fått med seg noe som i seg selv er verdifullt. Dette kan dreie seg om større ferdigheter i norsk, hygiene og matlaging, ansvar for oppgaver, punktlighet, initiativ og selvtillit.

Selvstendighet henger sammen med mestring. Med mestring menes først og fremst det å ha kontroll over eget liv, og oppleve at en behersker de arenaene som en har kontakt med i dagliglivet. Det omfatter både det private rom – hjemme hos familie og venner, og det offentlige rom. Mer konkret omfatter mestring for eksempel det å beherske språk slik at dette ikke er til hinder for samfunnsliv, og ev. arbeidsliv. Eksempler på mestring er å klare å innhente kunnskap og informasjon, finne fram til offentlige kontorer, og å være selvhjulpen i dagliglivet.

Mestring handler også om kompetanse. Med kompetanse menes det deltakerne har av kunnskap og erfaring, og som omfatter både sosialisert og tradert kunnskap så vel som skolert læring. Alle som får tilbud om opplæring gjennom Kloden har kompetanse på ett eller flere felt som omhandler dagliglige gjøremål, matlaging, i oppdragerrollen etc. og som er innlært kunnskap og kompetanse. Kompetanse er imidlertid noe som ofte endrer innhold og betydning avhengig av kontekst. Inger-Lise Lien snakker om legitim inkompetanse når hun beskriver innvandrerkvinner uten skolegang og deres status i hjemlandet. Med legitim inkompetanse menes verdier og holdninger som er tilpasset forventninger som ligger i strukturen i hjemlandet, som for eksempel lydighet og ære. Mangel på skolegang er ikke forbundet med skam, men med respektabilitet. Ved migrasjon endres dette synet. Deres inkompetanse blir illegitim og forbindes mer med skam enn respekt. Dette kan igjen lede til tap av selvtillit og isolasjon dersom de ikke er i stand til å opparbeide / innhente relevant kompetanse i den nye situasjonen de befinner seg i (Lien 1995:9).

1.4.2 Identitet, etnisitet og kjønn

Etnisitet skapes relasjonelt og uttrykkes situasjonelt i interaksjon mellom individer som tilhører samme eller ulike kategorier og grupper. Etnisitetens relevans varierer avhengig av sammenhengen, og etnisk identitet er foranderlig. Den konstrueres og rekonstrueres. Gjennom studie av personer med etnisk minoritetsbakgrunn er identitet sentralt å se både i forhold til hvordan de selv tildeler seg objektive og subjektive identiteter. Objektiv identitet bygger på både kollektiv identitet som kjønn, etnisitet, alder yrke, og på personlig identitet som skiller individer fra hverandre innen samme sosiale gruppe. Subjektiv identitet henspiller på hvordan personen selv presenterer seg utad. Det behøver ikke være samsvar mellom objektiv og subjektiv identitet. Diskrepansen kan særlig omfatte viljen til å vinne sosial anerkjennelse i forhold til "objektiv" identitet (Pripp 2001:26). I denne undersøkelsen vil perspektivet om subjektiv identitet knyttes til hvordan deltakerne selv ser på egne muligheter og valg i en migrasjonsammenheng.

Subjektiv identitet eller selvrepresentasjon kan sees i sammenheng med behovet for å iscenesette seg selv for å bli tydelig for seg selv og omverdenen. I dette perspektivet blir forholdet mellom avhengighet og selvstendighet sentralt. For mange av kvinnene har hverdagen vært preget av liten eller ingen kontakt med "det norske samfunnet", og flere har i stor grad vært avhengig av ektemannen som en nøkkel eller som et mellomledd mellom hjemmesfæren og verden utenfor. Med økt kompetanse og kvalifikasjoner vil mange oppleve selvstendighet og følgelig også en styrket subjektiv identitet i forhold til omverdenen.

Fordi deltakerne i Kantineprosjektet først og fremst omfatter kvinner med minoritetsbakgrunn er kjønnsperspektivet også viktig å nyansere. Kjønn (gender) refererer her til sosiale, kulturelle og psykologiske mønstre av forskjeller mellom kvinner og menn. Gender skiller seg fra kjønn som biologisk kjønn (sex), fordi gender er kulturelt betinget. Det er kjønnsperspektivet i betydningen av gender som er relevant i denne evalueringen, med fokus på kvinnene som kulturbærere.

1.4.3 Integrering

Integreringstanken ligger som et overordnet perspektiv på alt som omhandler etniske minoriteter og deres situasjon, og vil også være sentral som perspektiv i denne studien. Med integrering menes her for det første deltakelse, og i hvilken grad de som er / har vært med i Kantineprosjektet etter hvert deltar i ulike sider av familie og samfunnsliv.

For det andre henspiller integrering på inkludering fra vertslandets / samfunnets side, for eksempel inkludering på boligmarkedet, i opplæringsarenaer eller i bomiljøet. Inkludering er en viktig politisk målsetting innen innvandringspolitikk. I dette ligger det også at deltakerne skal gis mer ansvar og flere oppgaver, de skal integreres i jobber, nabolag, nærmiljøer og fellesskap. Det som imidlertid ofte skjer er ekskludering på grunn av språkbarrierer og frykten for det fremmede. Her får vi en konflikt mellom inkluderingsaspektet som et overordnet mål og ekskludering som skyldes delvis strukturelle samfunnsforhold. Med opplæringstiltak som øker mestring og kompetanse blant befolkningen med minoritetsbakgrunn vil barrierene for inkludering minske. Deltakelse og inkludering angir altså to sider av integreringsaspektet, som omfatter både minoriteters og etniske nordmenns ståsted.

1.4.4 Forebygging

Forebyggingsbegrepet er en innfallsvinkel til forståelsen av Kantineprosjektets målsetting. Her har jeg hentet ideer fra den svenske sosiologen Ingrid Sahlin (Sahlin 1992). Forebygging er basert på grunnleggende forestillinger om hva som er ønskelig og hva som bør unngås i fremtiden, dvs. hvilke problemer som skal forhindres at oppstår, og antagelser som hva som kan utvikles til et problem. Å forebygge henspiller både på å hindre at noe skadelig eller negativt skjer, men også å sette inn tiltak på noe etter at det har skjedd.

Sahlin påpeker at forebyggende prosjekter imidlertid ikke alltid er konsekvente, fordi prosjektmodellene ikke har rom for å følge målsettinger fullt ut. Det skjer for eksempel ofte at de mest problembelastede eller de som trenger hjelpen mest utelukkes fordi de likevel ikke passer helt inn i prosjektet. Dette er en del av prosjektets paradokser slik hun sier det. Når det oppstår et stor andel av problembelastede kan det velges ut de som passer best, eller som hun sier, de mest attraktive deltakerne. Man siler altså til en viss grad ut for at det skal passe best mulig. Det kan være vanskelig i prosjekter å forandre på praksis, fordi rutiner er for godt innarbeidet. Prosjektkulturen kan hemme mulighetene for å analysere og utvikle forsøksvirksomheter.

I forebygging ligger det mye *makt og kontroll*. Man vil påvirke deltakernes liv, noe som kan foregå både direkte og indirekte, enten gjennom ulike virksomheter eller gjennom kampanjer. Videre kan det snakkes om to typer kontroll i dette: de ene kan knyttes til prosjektets målsetting, eller kan bare være et middel for å oppnå et annet mål. Man kan delvis snakke om makt og kontroll med utgangspunkt i rasjonelle strategier på det konkrete nivået, delvis kan det kontrolleres uten at noen oppfatter seg som utsatt for kontroll, og delvis om en kontroll som oppfattes eller fungerer som sådan uten at noen opplever at de faktisk utøver kontroll. Observasjon og informasjon foregår i stor grad på individnivå, og man kan på den måten individualisere avvik. Her er sosial kontroll sentralt. Gjennom problemkonstruksjon skjer en oppdeling mellom det som anses som normalt og det som avviker (Sahlin 1992:19).

En viktig målsetting med Kantineprosjektet er å gi tilbud om språktrening og arbeidspraksis for en bestemt målgruppe, nemlig flyktninger og innvandrere. Denne gruppen er i større grad enn andre deler av befolkningen utsatt for arbeidsledighet, de har problemer på boligmarkedet og ikke minst er det en relativt stor andel som mottar ulike former for trygd. Et mål er å få flere i denne gruppen til å bli mer selvhjulpne. Samtidig er det viktig å se hvordan deltakerne velges ut og hvem som får tilbud om å være med. Forebygging er derfor et relevant perspektiv på evalueringen av Kantineprosjektet når det gjelder spørsmålet om både målsetting og målgruppe.

1.5 Metodisk tilnærming til evalueringen

I evalueringen er det lagt opp til en kvalitativ tilnærming både i innsamling av materialet og til analysen, fordi evalueringen omfatter både beskrivelse og analyse av innhold, opplegg, målsetninger og organisering, samt til ulike effekter av tiltaket. Deltakerne antas å ha forskjellig kompetanse før de begynner på prosjektet, noen kan være analfabeter og ha liten eller ingen erfaring fra yrkeslivet, mens andre kan ha noe utdanning og vært i jobb tidligere. Effekten av prosjektet må følgelig sees ut fra deltakernes individuelle forutsetninger.

Evalueringen består i hovedsak av to deler. Den første delen omfatter en beskrivelse av Kantineprosjektet, med hovedvekt på prosjektets metode. Målet har vært å få fram sterke og svake sider ved den metoden som anvendes i prosjektet. Vi har sett det som viktig å dokumentere prosjektets opplegg og metode fordi prosjektet har en overføringsverdi til andre prosjekter.

Den andre delen vil ta for seg aktørene og deres erfaringer med prosjektet. Aktørene omfatter både ansatte, samt tidligere og nåværende deltakere. Deltakernes erfaringer og kvalifikasjoner som er oppnådd gjennom Kantineprosjektet knyttes tett opp mot første del, der kvalifikasjoner sees i sammenheng med prosjektets opplegg og metode.

Datamaterialet består av intervjuer, deltakende observasjon i opplæringsarenaen (kjøkkenet), uformelle observasjoner og samtaler i kantinen, handlingsplaner og dokumenter om Kloden og Kantineprosjektet samt ulike typer statistikker fra prosjektet.

1.5.1 Intervjuer

Hoveddelen av intervjumaterialet består av intervjuer med 15 deltakere. Informantene fordeler seg på 14 kvinner og en mann, og representerer bakgrunn fra Pakistan, Marokko, Iran, Sierra Leone, Kosovo, Brasil og Fippinenene. Informantene er valgt ut etter når de gikk på kurset, og de representerer fire årskull, til og med kurset høsten 2001/våren 2002. Fem av informantene gikk kurset 1998-99, fire gikk i 1999-2000, to begynte på kurset for vinteren 2001 og går der fortsatt, og fire begynte høsten 2001. Utvalget er hentet fra forskjellige årskull for å kunne få fram forskjeller i opplæringstilbudet og ev. forskjeller i resultatene fra kursene.

Kloden har vært hjelpelig med å finne fram til informantene. Det ble sendt ut en skriftlig forespørsel til alle aktuelle informanter der vi opplyste om hva evalueringen gikk ut på og hva vi var ute etter å få kunnskap om (se vedlegg 1). Etter en stund ble informantene kontaktet pr telefon for nærmere avtale. Enkelte ble også informert direkte på Kloden, og spurt om det var greit med en samtale med evaluator.

De fleste av intervjuene er foretatt på Kloden både fordi dette var en kjent og trygg arena, og fordi flere deltok på kurs og kunne benytte pauser til intervjuer. Enkelte av de tidligere deltakerne er intervjuet på arbeidsplassen eller på skole fordi dette var mest hensiktsmessig. Det var ikke lett å avtale møter andre steder på dagtid.

Samtalene med deltakerne forløp på norsk, og selv om enkelte hadde problemer med å uttrykke seg godt på norsk, gikk samtalene greit. Deltakerne var positive til å la seg intervjuer. De fortalte både om bakgrunn, hjemmesituasjon og familieliv i tillegg til erfaringene fra Kantineprosjektet og Kloden (samtaleguide se vedlegg 2). Enkelte ønsket imidlertid ikke å fortelle om hjemlandet og hvorfor de hadde kommet til Norge, og jeg tolket dette som følelsesmessig vanskelig å snakke om. Samtlige av de jeg snakket med hadde et mål om å kunne klare seg selv i det norske samfunnet og ikke være avhengig av hjelp fra det offentlige.

Videre er det intervjuet to arbeidsgivere som har ansatt tidligere deltakere av Kantineprosjektet, samt personalet i Kantineprosjektet som representerer ulike funksjoner (se vedlegg 3).

1.5.2 Observasjoner

Gjennom flere besøk på Kloden er det foretatt både formelle og uformelle samtaler med deltakere og ansatte, i tillegg er det gjort observasjoner av miljøet i kantinen og deltakende observasjon av undervisningsopplegget på kjøkkenet. Som hyppig ”gjest” i kantinen ved lunsjtider kom jeg i kontakt med deltakere fra forskjellige klasser og med forskjellig bakgrunn.

To klasser på forskjellig kunnskapsnivå ble fulgt systematisk i en opplæringsøkt på kjøkkenet, både for å observere det pedagogiske opplegget i praksis, og for å se hvordan deltakerne fulgte med og responderte på undervisningen.

Det tar tid å observere og delta i et aktivt miljø. Tidsfaktoren må ved deltakende observasjon som metode, betraktes som et viktig metodisk virkemiddel. Ved å være til stede og bli kjent øker også grunnlaget for tillit fra deltakerne.

1.5.3 Dokumentstudier og statistikker

For å kunne beskrive kantineprosjektets opplegg og metode har vi sett på tilgjengelige dokumenter som belyser hvordan prosjektet kom i stand, bakgrunnen for prosjektet etc. Her inngår studier av den tilgjengelige dokumentasjonen fra Kantineprosjektet: opprinnelig mandat for Kloden, årsrapporter fra 1997 – 2000, rapporter fra undervisningen, rapporter fra Kantineprosjektet, statistikker, økonomi, handlingsplaner samt ukeplaner.

Dokumentene omfatter også oversikter over antall deltakere, antall i arbeid etc. Dette materialet viser omfanget av prosjektet blant annet med hvor mange som har vært involvert i prosjektet over tid.

1.5.4 Presentasjon av materialet

For å få et innblikk i deltakernes ståsted og livssituasjon presenteres et utvalg av deltakerne som små historier eller personlige portretter. Historiene danner videre utgangspunkt for diskusjon av funn og indikatorer for økt mestring og kvalifikasjoner. I rapporten er deltakernes navn og fødeland anonymisert slik at de ikke skal kunne gjenkjennes av noen.

Kapittel 2: Kantineprosjektet. En beskrivelse av tiltaket

I dette kapitlet skal vi se nærmere på Kantineprosjektet og gi en beskrivelse av prosjektets målsetting, målgruppe, økonomi, bemanning samt arbeids- og opplæringsform. En nærmere beskrivelse av det pedagogiske opplegget kommer i kapittel 3

Kantineprosjektet er en del av tilbudet på Kloden internasjonalt senter. Kloden startet opp i Brettevillegate høsten 1996, og begynte der det første kurset med praksisplasser på kjøkkenet. Samtidig startet Kloden kurs i norsk med lærere fra Rosenhof voksenopplæringscenter. Etter hvert fikk Kloden også lokaler på Vøienvolden gård der Kantineprosjektet drev kaféen.

I løpet av årene har Kloden og Kantineprosjektet endret både form og innhold, avhengig av lokalitet, personalressurser og ikke minst på bakgrunn av erfaringer fra år til år. Kloden har flyttet rundt i bydelen tre ganger, siste gang var sommeren 2001 da de flyttet inn i Vøyensvingen 6. Ulike lokaliteter og standard på lokalene har endret opplegget underveis avhengig av omgivelsene. Enkelte kjøkkenlokaler har vært trange og små, og har kun hatt plass til få deltakere av gangen. Andre ganger har de vekslet mellom matlaging på kjøkkenet ett sted, og kantinedrift et annet, og de ansatte har kjørt i skytteltrafikk fra det ene stedet til det andre. Fra sommeren 2001 ble alt samlokalisert, de har fått stort kjøkken og romslig kantine, og praksisen i Kantineprosjektet ble en integrert del av språkopplæringen på Kloden slik modellen for opplæring opprinnelig var tenkt.

Fordi Kantineprosjektet er en integrert del av Kloden skal det først gis en kort beskrivelse av Kloden som helhet, deretter skal vi beskrive Kantineprosjektet år for år.

2.1 Klodens overordnede målsetting

Kloden har som mål å gi flyktninger og innvandrere et tilbud om språktrening og arbeidspraksis, som kvalifiserer dem til norsk arbeids- og samfunnsliv for øvrig. Målgruppen er flyktninger og innvandrere som er bosatt i bydelen Sagene – Torshov og som har behov for spesielt tilrettelagt norskopplæring i lokalmiljøet. I hovedsak handler det om kvinner med liten eller ingen skolegang (Beskrivelse av Kantineprosjektet, juni 2001).

For å oppnå målet er det formulert følgende delmål for prosjektet:

- å ta i bruk deltakernes ressurser. Hver er ekspert på sitt eget liv og har evne til å finne de beste løsninger for seg selv
- å stimulere til mestringfølelse som gir mot og styrke til å bli fullverdige deltakere i samfunnsliv og arbeidsliv
- å gi arbeidserfaring og en referanse på veien mot jobb
- å skape situasjoner hvor norskkunnskapene praktiseres, og motivasjonen øker for å tilegne seg nye kunnskaper om norsk språk og norsk samfunnsliv
- å skape en arena hvor arbeidslivets skrevne og uskrevne regler læres og praktiseres (Beskrivelse av Kantineprosjektet, juni 2001).

Flere av delmålene handler om hvordan kunnskap skal oppnås, og sikter til selve opplærings situasjonen. Blant annet angis under delmålene at det skal skapes situasjoner der norsk praktiseres, og at det i opplærings situasjonen skal være mest mulig likt en arbeidsplass.

Kloden bygger på et grunnleggende verdisyn og pedagogisk prinsipp, nemlig at folk lærer best det de har behov for og som de finner meningsfylt. Derfor må deltakernes egne ressurser og behov ligge til grunn for prosjektet (Sæter og Vaagland 1998:22).

Et viktig element er å legge til rette for nettverksoppbygging og kommunikasjon, og å skape møteplasser for at deltakerne skal utvikle ferdigheter og bli tryggere på seg selv gjennom møte med andre. Kloden legger vekt på åpenhet, tilgjengelighet og en minst mulig byråkratisk tilnæringsmåte.

2.2 Klodens organisering

2.2.1 Kloden som en del av helse- og sosialtjenesten i bydelen

Klodens forebyggende arbeid er hjemlet i lov om sosiale tjenester, og opplæringen i lov om voksenopplæring og statlig lærerplan. Kloden er derfor en viktig del av helse- og sosialtjenesten i bydelen, og gjennom tett kontakt med helse- og sosialetaten får Kloden et helhetlig bilde av de ulike behovene for tiltak som beboerne i bydelen har. Sosialklienter har fortrinnsrett til tiltaket på Kloden. Andre kan imidlertid ha et like stort behov for å få et tilbud, for eksempel i forhold til boligsituasjon, barn, helse eller psykiske lidelser. Kloden har som mål også å fange opp denne gruppen, og legger vekt på forbygging i sitt arbeid.

Nedenfor gis en oversikt over Klodens deltakere, medarbeidere og finansiering. Oversikten viser at andelen sosialklienter var 100 prosent det første året, men at denne andelen har gått betydelig ned fra år til år. Dette gjenspeiler Klodens policy om at de ikke bare ønsker sosialklienter, med begrunnelse blant annet i at deltakerne ikke skal stigmatiseres som en bestemt gruppe assosiert med sosialklienter. Tiltaket skal omfatte et tilbud til befolkningen i bydelen med forskjellig bakgrunn og behov, og som ikke nødvendigvis faller inn under det sosiale hjelpeapparatet.

2.2.2 Oversikt over Klodens bemanning og budsjett

Tabellen nedenfor viser både Kloden som helhet og Kantineprosjektet spesielt. Variablene er satt opp år for år, for å vise utvikling av Kloden og prosjektet og hvilket omfang tiltaket etter hvert har fått særlig i forhold til antall deltakere.

Tabell 1: Klodens og Kantineprosjektets bemanning og budsjett

	Antall delt. totalt på Kloden	Andel sosial-klient.	Klodens bemanning	Lærere fra Rosenhof	Antall delt. i Kantineprosjekt	Antall ansatte Kantineprosjekt	Budsjett for Kloden	Budsjett for Kantineprosjekt	Oslo indre østmidler Kantine
1996	27	100 %	4	1	7	-	1.149'	-	-
1997	37	63 %	7	1	17	1	2.201'	400'	400'
1998	60 ¹	46 %	12	2	18	2	1.300'	676'	0 ²
1999	250 ³	22 %	11	2	40	2	3.537'	1.505'	425'
2000	294	10 %	9	2	32	2	3.028'	995'	515'
2001	331	25 %	14	6	21 ⁴	2	3.878'	- ⁵	515'

Oversikten viser at både Kloden og Kantineprosjektet har økt i omfang, særlig i forhold til antall deltakere. Klodens bemanning har også økt de siste årene, men ikke antall ansatte som er direkte tilknyttet Kantineprosjektet. Klodens bemanning har imidlertid variert noe fra år til år, blant annet på grunn av medarbeidere på prosjektmidler. Nedenfor skal vi komme nærmere inn på finansiering av virksomheten, samt målgruppe, samarbeidspartnere og opplæringsformen. En nærmere presentasjon av tiltakets bemanning tas opp til slutt i kapitlet, der Kantineprosjektet kort presenteres år for år.

2.2.3 Finansiering av prosjektet

Fra 2001 er hele Klodens virksomhet fullfinansiert fra handlingsprogrammet for Oslo indre øst, og som medfører at Kantineprosjektet inngår som en del av Klodens budsjett. Kantineprosjektet har imidlertid mottatt midler fra handlingsprogrammet årlig fram til 2002 som har vært øremerket prosjektet. Vi ser at Klodens budsjett har økt jevnt fra år til år, med unntak av 1998.

Oversikten viser at Kantineprosjektets budsjett ikke dekkes av midlene fra Oslo indre øst. Prosjektet har i tillegg vært avhengig av eksterne prosjektmidler til driften. Projektmidler til medarbeidere søkes om hvert år fra blant annet fylkeslegen, UDI og Flyktingetaten. Finansieringen av Kantineprosjektet har altså vært et spleiselag mellom flere finansieringskilder for å kunne drive virksomheten i henhold til målsettingen.

Det er et dilemma at finansieringen av Kantineprosjektet er usikker. Det er kun leder og nestleder på Kloden som er lønnet i faste stillinger, de andre ansatte lønnes av prosjektmidler. Hvert år søkes det penger fra Flyktingetaten, UDI og Fylkeslegen. Ernæringsfysiologen i prosjektet er for eksempel lønnet fra Fylkeslegen. Budsjettet er vanskelig å sette opp fra år til år, fordi det er usikker finansiering. Det må alltid defineres nye prosjekter, og det bevilges

¹ Fra 1998 gjelder antall deltakere for alle prosjektene på Kloden

² I 1998 ble Kantineprosjektet drevet av midler bevilget desember 1997

³ Fra 1999 omfatter antallet både deltakere på deltid og heltid, og inkluderer også søm og data.

⁴ Antallet gjelder fram til sommeren 2001. Fra høsten 2001 var alle elevene i kantinen, som tilsvarer 60 elever (alle i norsk-klasser). I tillegg hadde Kloden 26 deltakere i Åsenhagen åpne barnehage som ikke deltok i kantinen (totalt 86 deltakere høsten 2001).

⁵ Fra 2001 har ikke Kantineprosjektet spesifisert budsjett, men inngår som en del av Kloden

penger kun for ett år av gangen. Fordi Kantineprosjektet ikke har sikre finansieringskilder er det vanskelig å planlegge Kantineprosjektet langsiktig og målrettet slik en ønsker.

Som grunnlag for budsjettet har det også hvert år vært lagt inn inntekter fra salg i kantinen, og særlig i 1999 var inntjeningen på virksomheten god, noe som gjenspeiles i oversikten. I en periode leverte Kantineprosjektet mat til kantinen på Rosenhof, og de hadde følgelig stabile inntekter og en forutsigbar matproduksjon. Fra 1998 fram til årsskiftet 2000 - 2001 ble for eksempel stillingen som arbeidsleder i kantinen finansiert av salget fra kantinen. Inntektene av salg har blitt lavere de siste par årene fordi det etter hvert er lagt mer vekt på opplæring og mindre vekt på produksjon for salg.

2.2.4 Målgruppen

Antall deltakere på Kloden har økt betydelig de siste årene, og gjenspeiler Klodens etter hvert utvidete tilbud med blant annet flere norsk-klasser.

Målgruppen for prosjektet er flyktninger og innvandrere som er bosatt i bydelen Sagene – Torshov og som har behov for spesielt tilrettelagt norskopplæring i lokalmiljøet. Først og fremst anses behovet særlig stort for kvinner med innvandrerbakgrunn, og som har liten eller ingen skolegang. Kloden legger til rette for at de skal kunne møte arbeidslivet, ved at de blant annet kan få midlertidig veiledning etter at de har gått ut i jobb.

Deltakerne på Kloden utgjør en variert gruppe med ulike behov, men felles er at denne gruppen i større grad enn andre deler av befolkningen er mer utsatt for arbeidsledighet, de har problemer på boligmarkedet, de har helseproblemer og en relativt stor andel mottar ulike former for trygd. Det handler gjerne om helseplager som vondt i kroppen, tretthet, slapphet eller de sliter med diabetes og fedme. Målgruppen omfatter også de som har måttet slutte i vaskejobber pga slitasjeskader, og som går på attføring.

Deltakerne har i tillegg liten mestringsevne på generell deltakelse i storsamfunnet, som for eksempel å oppsøke lege eller helsestasjon alene, ta offentlig kommunikasjon eller følge opp barn i forhold til skole. Deltakerne har varierte ønsker og behov. Noen ønsker arbeidspraksis for å kvalifisere seg til jobb, andre ønsker å kunne klare seg bedre på egenhånd. Felles er også at de er relativt dårlige språkkunnskaper i norsk. En stor andel av deltakerne har liten eller ingen skolegang fra hjemlandet, og noen kan ikke lese eller skrive sitt eget morsmål. Denne målgruppen befinner seg i det såkalte B-løpet, som vil si at personer med liten eller ingen skolegang har rett på inntil 3000 timers norskopplæring dekket av staten (Djuve m.fl. 2001:183). Timene omfatter også praksis. I dette ligger det at denne målgruppen har behov for et lengre opplæringsløp enn de som har skolegang fra før.

Deltakerne på Kloden har ofte vært en del av en større søskenflokk der eldre søsken fikk utdanning og jobb, og der de selv har hatt arbeid i hjemmet med å hjelpe til med husarbeid hos gamle foreldre og søsken. Disse kvinnene har kommet til Norge gjennom familiegenforening. Andre deltakere har skolegang, og enkelte har også hatt jobb før de flyttet hit til landet. Noen har bodd lenge i Norge, andre har vært her kun et års tid. Omsorgsansvar for familien og ofte store barnekull påvirker deltakernes muligheter og begrensninger for kvalifisering. Klodens opplegg egner seg godt for deltakere som ikke kan følge et fulltidsløp pga omsorgsansvar, fordi tiltaket tilpasses den enkeltes behov og muligheter.

Gruppen som har begynt på Kloden i det siste par årene viser seg å ha mindre utdanning, mindre arbeidserfaring, og mindre skolegang enn kullene fra de første årene. Årsaken til dette kan være blant annet at arbeidsmarkedet for tiden er bra, noe som kan indikere at de som ikke har et stort behov for ”drahjelp” fra et kvalifiseringstiltak for å komme seg videre og som allerede har litt språkerfaring, fungerer bra nok til å få seg jobb. Følgelig har Kloden den siste tiden fanget opp den gruppen som viser seg å ha størst behov for tilrettelegging og opplæring.

2.2.5 Samarbeidspartnere og rekruttering

Deltakerne til Kantineprosjektet rekrutteres både gjennom formelle og uformelle kanaler. De formelle kanalene går først og fremst gjennom sosialkontorene og arbeidskontorene via Servicekontoret i bydelen. De uformelle kanalene går via venner og kjente, og som er en utbredt rekrutteringskanal. Kantineprosjektet har ikke vært nødt til å drive utstrakt markedsføring av tiltaket i bydelen fordi tilfanget av deltakere har vært bra, noe som i stor grad skyldes de uformelle kanalene.

Deltakerne skal i utgangspunktet bo i bydel 4, Sagene - Torshov, men Kloden er åpne for andre dersom det er kapasitet.

Mange av deltakerne blir henvist til Kantineprosjektet gjennom *sosialkontorene* og *Servicekontoret* i bydel Sagene – Torshov. Sosialkontorene har ansvar for å utrede og avklare en persons behov for bistand, mens Servicekontoret arbeider med å gi arbeidsledige sosialhjelpsmottakere tilbud om tiltak i form av jobbsøking, kvalifisering, arbeidstrening eller praksisplass. Ved behov arrangeres det møter med deltakerne som kommer fra enten Servicekontoret eller sosialkontorene, sammen med saksbehandlere fra disse kontorene. Dette skjer både ved innsøking og ved oppfølgingssamtaler.

Arbeidskontoret har tidligere vært involvert gjennom arbeidstreningstiltak. I 1998 kuttet arbeidskontoret sin økonomiske støtte til deltakerne på Kantineprosjektet, og som medførte at deltakerne ikke lenger fikk kurspenger. Resten av året 1998 ble kurset finansiert gjennom omdisponerte sosialhjelpsmidler.

I tillegg henvises deltakere fra *Helsestasjonen*, *Rehabiliteringssenteret* og de *Åpne barnehagene* i bydelen.

Kloden samarbeider også med *Ressursbanken*, som er et prosjekt for tolkning og kulturformidling i bydel Sagene – Torshov. Ressursbanken ble tidligere brukt som en hjelp i samtaler med deltakerne.

Tidligere var det flere av deltakerne som hadde gått kurs på *Sagene kvinneundervisning*, og som begynte i Kantineprosjektet. Fra høsten 2001 ble som tidligere skrevet Kloden og Sagene kvinneundervisning slått sammen.

2.2.6 Arbeids- og opplæringsform

Klodens opplæringstilbud varer i 10 måneder, fra slutten av august til slutten av juni. Dersom deltakerne ønsker har de anledning til å gå over flere skoleår før de føler seg klare til å søke jobb eller gå over i annet kvalifiseringstilbud.

Kloden består i dag av norskundersvining med data og samfunnslære, samt undervisning på kjøkkenet. I tillegg er noen av deltakerne utplassert på forskjellige arbeidssteder i bydelen en gang i uken. Prosjektet knytter norskopplæringen til praktiske gjøremål. Erfaring viser at mestring av konkrete oppgaver øker motivasjonen til å jobbe videre med språk og språkopplæring. Språkopplæringen har derfor stadig fått en større plass i opplæringen på kjøkkenet, og fra høsten 2001 har alle klassene norskopplæring også på denne arenaen.

Opplæringen skjer i to deler: den ene delen av opplæringen består i praktisk arbeid på et kjøkken, den andre delen foregår som ren språkundervisning i klasser, grupper og individuelt. Den praktiske delen består av opplæringen i rutiner og hygiene på et kjøkken, læring om matskikker, næringsinnhold og tilberedningsmetoder. Deltakerne lager mat fra grunnen, med mat fra både egne hjemland og typisk norsk mat. Den praktiske delen omhandler også opplæring i mengdeberegning, ferdigstillelse, presentasjon og generell kundebehandling.

Språkundervisningen foregår i samarbeid med lærere fra Rosenhof voksenopplæringscenter. Lærerne samarbeider med arbeidsleder fra kjøkkenet, og i norsktimene jobbes det konkret med "fagspråket" fra den praktiske delen. Lærer er med i produksjonen og plukker opp konkrete situasjoner som bringes inn i klasserommet. Andelen norsk er den samme gjennom hele året, enten deltakerne er med på heltid eller deltid.

Læringsmodellen er stadig i utvikling. Fokus ligger på mestring av ulike arbeidssituasjoner og samfunnsdeltakelse for øvrig, og det er følgelig den enkeltes ressurser som er utgangspunktet. For noen er det viktig å mestre oppgavene på et kjøkken for å komme ut i arbeid, for andre er det nok å mestre oppgavene på kjøkkenet. Deltakerne skal selv lære seg å finne svar og løsninger. Det er først og fremst i det praktiske arbeidet at en slik pedagogisk modell fungerer. Som et arbeidsverktøy for både lærere og deltakere utarbeides det individuelle handlingsplaner som deltakerne skal følge. Alle medvirker aktivt i å formulere hvordan de skal nå sine mål. Deltakerne jobber i grupper og alle trenes i samarbeid.

Maten som elevene lager på formiddagen selges som dagens lunsj i kantinen på Kloden. Etter siste flytting har de foreløpig konsentrert seg om en rett hver gang, gjerne spesialiteter fra hverandres land. På ettermiddagene bakes kaker, brød eller rundstykker som fryses ned.

2.2.7 "Lønn" til deltakerne

Praksisplasser og arbeidstrening brukes både i offentlige og private virksomheter, og tiltaksperioden skal som regel vare inntil seks måneder med mulighet for forlengelse i fire måneder. Deltakerne får grunnstønnad og tilleggstønnader i tråd med den enkeltes status (Sæter og Vaagland 1998:51). Når det gjelder lønnstilskudd skal dette bidra til å motivere arbeidsgivere til å ta inn arbeidsledige og yrkeshemmede til ordinært arbeid på vanlige lønns- og arbeidsvilkår (ibid.).

Enkelte deltakere på Kloden har vært tilknyttet arbeidstreningstiltak og har mottatt lønn under kurset. Fra 1996 til 1998 hadde Kloden praksisplasskurs, og i 2000 og ut våren 2001 hadde Kloden norsk for AMO-kurset på servicekontoret. Tiltaket hadde følgelig ulike ordninger når det gjaldt kurspenger. Noen fikk direkte penger fra Aetat, andre fikk motivasjonstillegg fra sosialhjelpen.

Så sent som i juni 2001 hadde flere deltakere forventninger om "lønn" på Kloden, og noen lot være å begynne da de hørte at de ikke fikk penger. Noen hadde hørt om AMO-kurset i bydelen, derfor hadde de til en viss grad forventninger om "lønn" når de startet. AMO-kurs stiller strengere krav til gjennomføring av kurset, de har praksis to ganger i uken og har strengere krav til arbeidstid. I løpet av høsten 2001 hadde Kloden en avklaring om AMO-kurs og inngikk et samarbeid med Aetat slik at deltakerne på Kloden nå kan søkes videre over på AMO-kurs.

2.2.8 Oppsummering

Kloden er et forebyggende tiltak som er hjemlet i lov om sosiale tjenester og opplæringen i lov om voksenopplæring og statlig lærerplan. Tiltaket tar utgangspunkt i deltakernes egne ressurser og behov i opplæringen. Kantineprosjektet er en integrert del av Kloden, der språkopplæring foregår gjennom praktisk arbeid på kjøkkenet og i kantinen.

Kloden har to faste stillinger som er direkte underlagt bydelen, resten av medarbeiderne har midlertidige engasjementsstillinger. I tillegg har Kloden tilknyttet norsklærere fra Rosenhof voksenopplæringssenter. Tiltaket finansieres delvis av midler fra Oslo indre øst, delvis av salg fra kantinen, og delvis fra eksterne etater gjennom prosjektmidler til medarbeidere.

Klodens målgruppe er først og fremst flytninger og innvandrere som har liten eller ingen skolegang, og som har stort behov for å øke kompetanse og kvalifikasjon.

2.3 Kantineprosjektet år for år

2.3.1 Skoleåret 1996 - 97

Kantineprosjektet startet i 1996 ved at en gruppe innvandrerkvinner kom sammen på kjøkkenet i Brettevillesgate for å lage mat i fellesskap, på initiativ fra en midlertidig ansatt. Kjøkkenet hadde plass til 3-4 personer. Kvinnene møttes to ganger i uken, der de utvekslet erfaringer og lærte av hverandre. Måltidsfellesskapet ble en viktig del av tilbudet. Fordi kvinnene representerte forskjellige nasjoner ble norsk det naturlige fellesspråket.

Ideen om å etablere en matlagingsgruppe var fundert på innvandrerkvinnens behov for et møtested. Fordi matlagning er noe alle har erfaring med uavhengig av utdanning og bakgrunn, ble mat en innfallsvinkel til kommunikasjon og erfaringsutveksling. Kjøkkenet på Kloden var en godt egnet arena for kvinnene til å få kontakt med andre. Tilbudet ble markedsført ved at initiativtaker brukte nettverket rundt i bydelen, i tillegg til at hun gikk rundt og snakket med folk. På den måten ble Kloden kjent som en møteplass i bydelen.

Gjennom matprosjektet utviklet det seg en ide om å skape arbeidsplasser i prosjektet, blant annet var flere av bydelens tjenestesteder interessert i å få et kantinetilbud. Våren 1997 ble det ansatt en leder for kjøkkenet, som hadde ansvar for driften av kafeen på Vøienvolden gård. Stillingen var lønnet på arbeidsmarkedstiltak.

Alle deltakerne som var tilknyttet prosjektet var på arbeidsmarkedstiltak, og de var rekruttert fra Servicekontoret, fra sosialkontorene, gjennom Sagene kvinneundervisning og gjennom uformelle netterverk.

De første årene besto staben av datalærer, norsklærer, leder for Kantineprosjektet, leder og nestleder på Kloden.

2.3.2 Skoleåret 1997 - 1998

Vinteren 1998 fikk Kloden en avtale med kantinen på Rosenhof om salg av mat til lunsj. Kantineprosjektet var i denne perioden spredt på tre arbeidssteder. De holdt til i Brettevillesgate med ansvar for lunsjen på Kloden, og hadde i tillegg ansvar for kantinedriften på Rosenhof og kafeen på Vøienvolden.

Det var vanskelig å få til stor grad av fleksibilitet og samkjøring av driften (Sæter og Vaagland 1998:19). I denne perioden hadde Kantineprosjektet problemer med å skaffe nok deltakere, og dette sammen med spredt lokalisering førte til at tilbudet om salg måtte reduseres, blant annet ble kafedriften på Vøienvolden avviklet (ibid.). Prosjektet hadde i denne perioden problemer med å skaffe egnede lokaler, blant annet fordi virksomheten krevde lokaler som var godkjent for ulike typer matproduksjon. Dette begrenset aktiviteten og hindret ønsket utvikling i prosjektet (Egenevaluering Kloden 1998).

I 1998 hadde Kantineprosjektet en prosjektleder i redusert stilling, en arbeidsleder, to kantinemedarbeidere på lønnstilskudd og to på praksisplass.

2.3.3 Skoleåret 1998 – 1999

I august 1998 ble det ansatt en prosjektansvarlig for Kantineprosjektet, samtidig som det ble ansatt en norsklærer direkte knyttet til prosjektet som skulle utvikle metode for norskopplæring knyttet til praktisk arbeid.

I følge årsrapporten fra 1998 hadde Kantineprosjektet endret seg fra å være et aktivitetstilbud de første par årene til å bli mer et trenings- og opplæringstilbud gjennom kantine- og cateringvirksomheten (Årsrapport Kloden 1998).

2.3.4 Skoleåret 1999 - 2000

Dette skoleåret hadde Kantineprosjektet to treningsarenaer: kantinen på Rosenhof og kjøkkenet på Kloden. Lokalene var små og trange. Sommeren 2000 flyttet Kantineprosjektet til Vøyensvingen 22, og samme år ble det slutt med kantinedrift på Rosenhof. Fram til da hadde Kantineprosjektet levert mat etter bestilling til byens tjenestesteder og andre

interesserte, i tillegg til mat til elever og ansatte på Rosenhof samt til Klodens ansatte og kursdeltakere. Fasilitetene på Rosenhof var ikke godkjent av næringsmiddeltilsynet, og lokalene var trange. Arbeidssituasjonen var ikke gunstig som læringssted, og virksomheten hadde hatt mer karakter av arbeidstrening enn læringsarena.

Kantineprosjektet fungerte etter flyttingen mer som et opplærings- og arbeidstreningssprosjekt, der deltakerne hadde individuelle tilbud og kombinasjoner med norsk / arbeidstrening og hvor mange dager pr. uke. Antall deltakere i Kantineprosjektet steg betydelig dette skoleåret. 40 deltakere ble registrert 1999, 32 deltakere i 2000, mens det i 1998 var registrert 18 deltakere.

Fra dette skoleåret kunne prosjektet tilby deltakerne en dag ekstern praksis i uka. Gjennom oppsøkende virksomhet i barnehager og andre tenkelige praksisplasser i bydelen fikk deltakerne jobbe i en reell arbeidssituasjon. Dette førte til at flere deltakere fikk jobb etter endt kurs, enten fast eller vikariat.

Høsten 1999 ble det slutt på lønnstilskudd fra arbeidskontoret, noe som medførte at flere av deltakerne sto uten tilbud om kurspenger. Våren 2000 ble det lagt mye arbeid i å få til avtaler om praksisplasser, men dette arbeidet førte ikke fram. Det ble imidlertid diskutert mulighet for AMO-kurs i bydelen.

Bemanningen i Kantineprosjektet besto også dette året av to medarbeidere på engasjement, en var prosjektleder, en var leder for kantinedriften. I tillegg ble det tilknyttet en medarbeider med bakgrunn i helse og ernæring på prosjektmidler, som underviser på kjøkkenet (begynte sommeren 2000).

2.3.5 Skoleåret 2000 – 2001

I august 2000 kunne Servicekontoret tilby AMO-kurs i samarbeid med Kloden, med varighet i 10 måneder. Deltakerne fikk kurspenger dette skoleåret. Fra høsten kunne prosjektet også tilby opplæring innen ernæring og norsk matlaging. Denne høsten flyttet Kloden til Vøyensvingen 22, og Kantineprosjektet fikk en opplæringsarena. Prosjektet lå imidlertid ikke sammen med Klodens base. Store deler av høsten gikk med til å opparbeide nye rutiner og rekruttere nye deltakere. Lunsjen ble laget i Vøyensvingen og fraktet til Kloden.

Sommeren 2001 flyttet Kloden inn i sine nåværende lokaler i Vøyensvingen 6, der bydelens hjemmetjeneste holder til. All virksomhet tilknyttet Kloden ble da samlokalisert. Lokalene omfatter blant annet et stort kjøkken og en romslig kantine som gir prosjektet mulighet til å utvikle og praktisere den pedagogiske opplæringsmodellen i henhold til målsettingen.

I 2001 økte antall lærere fra Rosenhof med seks personer, noe som skyldes sammenslåing med Sagene kvinneundervisning. Stillinger tilknyttet Kantineprosjektet er som tidligere nevnt engasjementstillinger. Ved årsskiftet 2001 - 2002 fikk Kloden ikke fornyet engasjement for tre personer grunnet omdisponering av midler i bydelen, to av disse var tilknyttet Kantineprosjektet.

Etter sammenslåingen med Sagene kvinneundervisning høsten 2001 hadde Kloden en periode 8 klasser, hvorav 2 var i Åsenhagen åpne barnehage. Oppslutningen i den klassen med mest teoretisk undervisning var dårlig, og Rosenhof besluttet da å legge ned en klasse og trekke tilbake en lærer. Kloden har for tiden 86 elever fordelt på 7 klasser.

2.4 Oppsummering

Klodens virksomhet har endret seg fra de første årene til i dag. Tidligere var Kantineprosjektet delvis en "atskilt" virksomhet fra Kloden, med vekt på arbeidstrening på kjøkken og med kantinesalg som en del av virksomheten. Kloden hadde ellers norskklasser med lærere fra Rosenhof.

Nå er Kantineprosjektet en mer integrert del av Klodens opplegg, og grensene mellom Kantineprosjektet som eget opplegg og prosjekt og Kloden er mer eller mindre visket ut. Dette gjenspeiles både i form og innhold av opplæringsmodellen: ved at norskundervisning integreres mer på kjøkkenet og at alle klassene får opplæring på kjøkkenet, det gjenspeiles i finansieringen der Kantineprosjektet ikke lenger har eget budsjett på Kloden og det gjenspeiles i forhold til redusert bemanning i prosjektet ved at to ikke fikk fornyet engasjement ved årsskiftet 2001 – 2002.

Kapittel 3: Det pedagogiske verktøyet

I Kantineprosjektets opplæringsplan heter det at undervisningen skal ta utgangspunkt i deltakernes egne kvalifikasjoner, ståsted og behov. I dette kapitlet skal vi se nærmere på det pedagogiske verktøyet som anvendes i prosjektet. Spørsmålene setter søkelyset på prosjektets innhold og metode, der vi ønsker å belyse opplegget for prosjektet i forhold til hva deltakerne har lært innenfor rammen av prosjektets tidshorisont. Sentrale spørsmål som skal belyses er hvordan undervisningen er lagt opp, hvordan opplæringen foregår og i hvilken grad deltakerne er mottakelige og deltar i prosessen. Er læringen basert på toveis-kommunikasjon? Hvordan integreres norskundervisning og praktisk kantinedrift? Hvilken del av undervisning får deltakerne mest utbytte av?

Det pedagogiske verktøyet omfattes ikke bare av selve undervisningen og det som foregår i opplæringssituasjonen. En sentral del av opplæringsmodellen i Kantineprosjektet innebærer også personlig oppfølging av den enkelte deltaker. Derfor har vi valgt å belyse begge sider ved det pedagogiske opplegget.

3.1 Den første tiden

Høsten 1998 ble det engasjert en lærer i Kantineprosjektet, med ansvar for opplegg og gjennomføring av norskundervisningen for deltakerne. I denne første perioden hadde samtlige deltakere lønnstilskudd fra Aetat, og gruppen hadde norskundervisning to ganger i uken på Sagene kvinneundervisning. Den tradisjonelle undervisningsformen ble følgelig ivarettatt andre steder enn i Kantineprosjektet, og norsklæreren i prosjektet kunne arbeide med undervisning gjennom praktisk arbeid.

Målet med undervisningen var å lære deltakerne å forholde seg til lesing og skriving i en opplæringssituasjon, knyttet opp mot arbeidssituasjonen. I den første tiden var Kantineprosjektet mer orientert mot arbeidspraksis enn opplæring, og som blant annet hadde sammenheng med en omfattende kantinedrift og oppdrag på matlevering daglig.

Undervisningen ble lagt til rette ut fra den enkelte deltakers nivå, der den enkelte deltaker fikk skriftlige og muntlige oppgaver som de kunne mestre. Samtidig var det viktig å finne varierte oppgaver og måter å jobbe på. Oppgavene var knyttet til matproduksjon og kantinedrift. Fordi gruppen kun besto av sju – åtte deltakere som fulgte kurset mer eller mindre over et skoleår, ble medarbeiderne godt kjent med deltakerne og deres muligheter og begrensninger for læring i norsk.

Opplæringen foregikk på kjøkkenet i en reell arbeidssituasjon. Fordi arbeidsdagen ofte ble hektisk, var det ikke alltid like lett å jobbe pedagogisk systematisk. For å imøtekomme behovet for et systematisk opplegg, ble det holdt felles samlinger hver fredag der neste ukes meny og arbeidsopplegg ble gjennomgått. Deltakere med relativt gode norskkunnskaper fikk i oppgave å skrive ned menyene, de andre kunne bidra med forslag muntlig. Noen ble sendt til matlageret for å lete opp matvarer og ev. beregne behov for nye innkjøp. For å kunne mestre dette måtte de trene på å lese, og de som mestret noe skriftlig norsk skrev handlelister.

Opprinnelig var det tenkt at alle deltakere skulle skrive ned oppskrifter fra det de lagte i Kantineprosjektet, og at oppskriftene etter hvert skulle gis ut som eget hefte fra prosjektet.

Erfaringene viste at dette ikke fungerte. De færreste var flinke nok til å skrive, og dessuten ga matoppskrifter lite mening for denne gruppen. De fleste kunne lage mat fra før, og var vant til å beregne sann cirka hvor mye om skulle til av hver ingrediens. De var ikke vant til å bruke oppskrifter. For de deltakerne som hadde litt skolegang fra før, var skriveprosessen mer vellykket og de var mer motiverte for dette. De hadde en viss erfaring med å forholde seg til tekst.

Opplæringen fortsatte til en viss grad etter at de sluttet i kantinen. Denne gruppen kom ut i arbeid via hjelp fra prosjektmedarbeiderne, og ble fulgt opp med jevnlig besøk på arbeidsplassen. For eksempel sendte lærerne fakser med beskjeder til deltakerne for å trene på å lese og forstå enkle beskjeder. Det kunne dreie seg om at de måtte huske å ta med seg nøkkelen til skapet til Kloden, eller ringe til kantinen på et bestemt klokkeslett. Det ble også bevisst trent på å snakke tydelig og gjøre seg forstått i telefonen. Lærene ble bevisste på at deltakerne skulle kunne forholde seg til beskjeder og telefoner, og de erfarte underveis at det var stor forskjell på å øve seg i et rollespill i kantinen, i trygge omgivelser, og det å være i en reell arbeidssituasjon.

3.2 Undervisning i kantinen i dag

Undervisningen slik den har foregått de siste par årene følger i stor grad modellen fra den første tiden, der norskopplæringen integreres som en del i det praktiske arbeidet på kjøkkenet. En viktig forskjell er imidlertid at klassene har blitt større, det legges mer vekt på norskopplæring enn på arbeidspraksis, og kjøkkenet har blitt en arena for opplæring mer enn en reell arbeidsplass slik det var den første tiden.

3.2.1 Inndeling i grupper

I skoleåret 2000-2001 var undervisningsopplegget på Kloden lagt opp slik at alle deltakerne hadde norsk-undervisning og arbeidslivskunnskap, og der en tredje del kunne velges mellom data, søm eller kjøkken / kantine. Gruppene var delt inn i tre forskjellige klasser. Deltakerne fikk delvis velge selv, delvis ble de plassert i de ulike kursene avhengig av nivå i norsk. De med best forkunnskaper i norsk fikk tilbud om å gå i dataklassen. Klassene besto av 7-8 deltakere i hver klasse.

Det viste seg at deltakerne i dette skoleåret var veldig ulike og representerte forskjellige nivåer i klassene. Mange fungerte dårlig, og hadde lite forkunnskaper fra før. Blant de dårligst fungerende hadde de fleste bodd her i mange år, men stort sett bare vært hjemme med småbarn. Flere hadde bygget ut sitt eget nettverk med andre fra samme hjemland, og hadde liten kjennskap til sine norske naboer eller det norske samfunnet.

Med bakgrunn i erfaringene fra skoleåret 2000–2001 valgte Kloden å dele opp gruppene annerledes fra høsten 2001. For å kunne gi deltakerne mest mulig opplæring i norsk ut fra deltakernes eget nivå, ble klassene delt etter nivå i norsk. Ved inntak ble deltakerne testet i norsk og plassert i grupper. De med best kunnskap i norsk og med interesse for data, samt de som kan følge et fulltidsløp slik denne klassen tilbyr, går i dataklassen. De øvrige klassene går deltid. I den sistnevnte gruppen er enkelte analfabeter fra hjemlandet. Fordi gruppene nå er delt etter nivå i norsk og ikke etter interessefelt, får alle gruppene undervisning i kantinen en gang i uken og norsklærerne er trukket inn i undervisningen på kjøkkenet sammen med leder

på kjøkkenet eller ernæringsfysiologen. Deltakerne kan ha praksisplass i kantiner i tillegg, en gang i uka.

3.2.2 Undervisningsopplegget

Undervisningen i kantinen har i de to siste årene vært tilrettelagt og gjennomført av to med faglig bakgrunn i mat og ernæring, den ene er leder på kjøkkenet. Undervisningen består av matlaging, mengdeberegning og kundebehandling. Det anvendes to innfallsvinkler i matundervisningen: *metodematlaging og ernæring / matvarekunnskap*.

I *metodematlaging* arbeides det veldig systematisk. Metodematlaging startet på bakgrunn av at personalet så et behov for å gi deltakerne enda bedre individuell veiledning og oppfølging. Deltakere får følge en oppskrift og lage til et måltid, dekke og pynte bord, og øve seg på å servere. Det blir snakket mye norsk. En viktig fordel er at deltakerne får følge prosessen fra råvarer til ferdig måltid.

Fordi flere av deltakerne har liten forkunnskap i norsk brukes blant annet kokebok for barn med mange bilder som viser prosessen. I tillegg brukes tegninger av mat, ingredienser og kjøkkenredskap. Det brukes også emballasje for at de skal kunne kjenne igjen matvarer, kunne lese varedeklarasjoner, og tolke og forstå det som skrives. For eksempel er det forskjell på ulike typer smør og margarin, hva de ulike smørtyper inneholder det, hva de egner seg til (baking, steking etc). I undervisningen går det gjennom oppskrifter, begreper og fremgangsmåte.

Undervisningen om *ernæring* er mer teoretisk og omfatter temaer om sunt kosthold, vitaminer, riktig bruk av fett, etc. De starter med å gå gjennom navn på kroppsdeler og matens vei gjennom kroppen. Videre snakkes det om energi, proteiner, karbohydrater, fett, vitaminer, mineraler, fiber og vann. For eksempel er det viktig å lære deltakerne å måle opp mengder for fett som de bruker daglig, og hva slags fett de skal bruke. Bruk av store mengder olje til

matlaging er utbredt i mange land, og bevisstheten rundt mengden fett som anvendes er for de fleste lite gjennomtenkt. Mange års erfaring og ”taus kunnskap” er sosialisert og internalisert i kroppen – det sitter i uten at man tenker over det. ”De bare heller oppi oljen i store mengder, men etter hvert lærer de å bli bevisst på at noen skjærer er nok.” I undervisningen har det vært viktig å fokusere på hva deltakerne selv ønsker å lære mer om, avhengig av deres egen daglige situasjon og familieliv. Det har også vært viktig at deltakerne blir bevisst hva slags mat de skal lage og for hvem maten lages i forhold til kantinen:

En av klassene opplevde en gang at en norsk kunde kom tilbake til kjøkkenet for å spørre om hva som lå oppå kyllingbitene og potetene. Maten fløt i olje. Kunden sa at det kunne ikke hun spise fordi det var for fett for henne, og hun måtte levere tilbake maten. Den episoden lærte oss mye, og jeg bruker den som eksempel for å få dem til å forstå at man må tilpasse mat etter målgruppen også – ikke bare etter sitt eget behov og smak. (Lærer på kjøkkenet)

Mange av deltakerne tar med seg matoppskrifter hjem som de lærer på Kloden. Det er særlig fiskeoppskrifter av laks og ørret som benyttes. Det er blitt populært blant flere familier, og en av årsakene er at laks og ørret ikke har så mye bein.

Gjennom ernæring- og matvarekunnskap får deltakerne opplæring i hva som er bra og hva som er mindre bra for kroppen. I dette inngår *sykdomslære* som særlig rettes mot diabetes, allergi, hjerte- og karsykdommer, beinskjørhet og rakitt. Dette er helseplager som flere av deltakerne lever med til daglig enten i nærmeste familie eller de selv er bærere av.

Undervisningen omfatter også *planlegging av menyer*. Det legges vekt på variasjon, farge, smak og hva som sunt. For å få fram det sentrale i planleggingen vises for eksempel bilder av kokt hvit fisk, hvit saus, poteter og blomkål. Deltakerne skal selv finne ut hva som kan byttes ut etter smak og utseende. Blomkål byttes for eksempel ut med gulrøtter.

Mat er mer enn matoppskrifter og ernæring. Mat er som kjent også kultur, og som en viktig del av undervisningen knyttes mat opp mot ulike *temaer* som årets og livets høytider, årstider, mot barn og ungdom og mot mattradisjoner både i Norge og andre land. Temaene hentes fra aviser og ukeblader. For eksempel når fastelaven nærmer seg er bladene fulle av bolleoppskrifter, og bollebaking knyttes opp mot tradisjoner om rituelle og religiøse skikker. Et annet tema kan være ungdomsmat. Hva er ungdom opptatt av, hva slags mat er ”in” blant ungdom? Mat for ungdom opptar deltakerne fordi mange har barn som kommer hjem og vil ha den samme maten som de får hos kamerater. Da er det viktig at mor kan lage det hjemme, og at hun kan lese oppskrifter. Matoppskrifter fra hverandres hjemland står også sentralt i undervisningen. For deltakerne kan det være viktig å vise fram sin matkultur, og få vise sine ferdigheter og kunnskap. Enkelte som i perioder har slitt med depresjoner og som har hatt behov for spesiell oppmerksomhet har fått økt selvtillit gjennom å kunne lære bort til de andre i gruppen.

Matematikk, med mengde og tallforståelse inngår som en integrert del av undervisningen på kjøkkenet. Det er viktig å forstå mengde, og at det veies og måles riktig. Dette må det terpes mye på. Oppskriften som anvendes for dagens meny i kantinen er som oftest beregnet til fire personer. Deltakerne må selv regne seg til mengden når det skal lages mat til for eksempel 25 personer.

Inkludert i undervisningen inngår også *hygiene*. Det omfatter både mathygiene som oppbevaring av mat i kjøleskap, at maten skal tildekkes eller at den ikke skal stå for lenge, og for eksempel personlig hygiene som håndvask.

Etter hvert som personalet har blitt kjent med deltakerne og deres behov, utvides undervisningsopplegget i Kantineprosjektet til å omfatte mer enn bare matlaging. En annen side ved helseaspektet, i tillegg til kosthold, er *trim*. Derfor er det satt i gang trim der de låner lokaler på helsestasjonen. Mange av deltakerne beveger seg lite i dagliglivet. I undervisningen kobles derfor kosthold og trim. Dette tilbudet kom opp etter eget ønske fra deltakerne. Flere fortalte at tilværelsen i Norge var helt annerledes her enn i hjemlandet, og en ny livsstil her har gjort dem ”late og fete”. I hjemlandet gikk de alltid mye. De gikk hver dag til butikken eller til markedet for å handle. De hadde ikke fryserer eller kjøleskap, og manglende mulighet for å oppbevare mat gjorde at de måtte skaffe fersk mat daglig. Hver dag gikk de også på besøk til venner og familie, som gjerne kunne bo mange km unna. Husarbeidet var tyngre fordi de ikke hadde maskiner og apparater som gjorde ”alt”. Her i Norge beveger de seg nesten ikke, i følge dem selv. De kan handle mat for mange dager av gangen, og de tar telefoner i stede for å gå på besøk. Her tar de buss og bane hvis de skal ut. Ny livsstil her har gjort dem ”latere og fetere” og mange nye livsstilssykdommer dukker opp. Trimopplegget består i enkle øvelser for mage, rygg, skuldre, lår og legger, med oppvarming i begynnelsen av hver time.

I tillegg har Kantineprosjektet en *skolehageparsell* som de bruker, der de sår, dyrker og høster. De fleste av frøene blir sådd innendørs og senere plantet ut i skolehagen. I skolehagen lærer deltakerne om klima og vekstforhold her. De fleste deltakerne viser seg å ha et forhold til dyrking fra sine hjemland, selv om ikke alle hadde vært med å dyrke fram urter og grønnsaker tidligere.

3.2.3 Hvordan foregår undervisningen?

De siste par årene har gruppen hatt liten teoretisk skolebakgrunn, og når opplegget har blitt abstrakt har det vært vanskelig å følge med. Mange har hatt problemer med å ta til seg teoretisk kunnskap. Det ble etter hvert en utfordring å tilpasse undervisningsopplegget. Av og til besto gruppene av både de med liten teoretisk skolebakgrunn og de som hadde noe skolegang fra før, og som var sammen i gruppen for å kunne hjelpe hverandre. Dette var ikke alltid like nyttig. Opplegget ble etter hvert mer tilpasset deltakernes hverdag og hva de var opptatt av. Det ble viktig å legge opplæring og undervisning mest mulig opp mot deres dagligliv.

Forberedelser i klasserommet

Målet med undervisningen er at deltakere skal få en best mulig hverdag her i Norge, og imøtekomme behov for hva de selv synes er viktig. For å få fram deltakernes ønsker og behov, foregår det hele tiden en dialog med dem i undervisningen. Kantinedriften er avhengig av nøye planlegging og forberedelser flere dager i forveien. Fremfor alt er det viktig at menyer og innkjøp bestemmes i god tid. I datarommet og klasserommet foregår mye av den teoretiske undervisningen, og data benyttes ofte for tilrettelegging og planlegging av menyer og innkjøp. Her skriver deltakerne oppskrifter og handlelister, og går inn på internett for å finne bakgrunnsstoff. I tillegg samtales det om maten, oppskrifter og menyer. Undervisningspersonalet forbereder opplegget dagen før i samarbeid med deltakerne. I norsktimen snakker lærer med elevene om hva de ønsker å lage til lunsj, og hvilket land de ev. skal lage mat fra. En av deltakerne får ansvaret for oppskriften og hva de trenger av ingredienser. Lærer skriver oppskriften på tavla, beregnet til fire personer. De snakker litt rundt ingredienser, og hvordan de skal gå fram.

Senere på dagen går lærer gjennom opplegget med ernæringsfysiologen og finner ut hva de trenger og hvordan de skal legge opp undervisningen.

På kjøkkenet

Det legges stor vekt på å kunne lese og forstå norsk. Derfor gjennomgås oppskrifter nøye, og deltakerne gjentar høyt ord og begreper og lager enkle setninger rundt matlagings situasjonen. Å lære språk er svært viktig også i hverdags situasjonen selv om de ikke skal ut i jobb. Andre temaer som knyttes til kjøkkenet og situasjonen rundt matlagning handler mye om familien og hvordan de har det hjemme hos seg selv. Det viser seg for eksempel at mange barn (og voksne) har fått mangelsykdommer grunnet galt kosthold (særlig rakitt som skyldes mangel på D-vitaminer). På grunn av at dette har vært et tema i Kantineprosjektet har enkelte begynt å ta tran og spise fisk oftere.

Undervisningen på kjøkkenet foregår sammen med klassenes lærer, slik at de er to personale på kjøkkenet. En økt varer fra ca kl 9 til lunsjen serveres ca kl 11.30.

Følgende beskrivelse viser hvordan undervisningssituasjon i kantinen foregår, basert på mine observasjoner:

Dagen i kantinen startet med at elevene ble samlet rundt arbeidsbordet, der ulike typer ingredienser var lagt utover (hvitløk, løk, agurk, paprika, kål og div. krydder). Menyen var lammegryte fra Somalia. Alle varene hadde lapper med riktig betegnelse. På flippover sto oppskriften beregnet til fire personer. Lærer gikk gjennom hva alt het. Han spurte elevene om navn på tingene. Mye satt langt inne, og det var kun et par – tre elever som svarte hver gang, gjerne de samme. Om det skyldes mangel på kunnskap eller beskjedenhet / forlegenhet er vanskelig å si, kanskje en kombinasjon. Lærer gikk også gjennom mengder. For eksempel delte han hvitløk i flere båter, og gjennomgikk forskjell på en hel hvitløk og et fedd. (Det er mange fedd i en hvitløk).

De gikk videre gjennom hvordan et lam blir slaktet, partert og betegnelsen på de ulike deler av dyret. (Hva betyr slakte? Ingen svar. Det betyr det samme som å drepe.) De kom inn på ulike typer slaktemetoder, og et par kunne fortelle litt om halal-slakt (det skal først leses fra Koranen, så skjæres strupen over slik at alt blod går fort ut).

Så gikk de gjennom oppskriften og hver ingrediens, hva det het etc. En del av opplegget var også mengdeberegning. Elevene skulle gange mengde opp til 20 personer, altså fem ganger det som sto. Elevene ble bedt om å komme med de riktige svarene, som ble skrevet opp ved siden av den opprinnelige.

Arbeidet ble fordelt i gruppen. Den somaliske jenta som var utnevnt til "sjefskokke" bestemte hvem som skulle gjøre hva. Tre skulle rense kjøttstykkene for fett (som var skåret i biter på forhånd), tre andre skulle hakke løk. Mens dette pågikk fortalte lærer forskjell på å skjære og hakke, grovhakke og finhakke. Løken og hvitløken skulle finhakkes (noe de tydeligvis hadde gjort før).

Mens arbeidet pågikk og lærer underviste fikk de ikke "lov" til å snakke annet enn norsk. Dersom de snakket sitt eget morsmål med hverandre (for å forklare / hjelpe andre), skulle det sies på norsk etterpå.

Da løken skulle stekes / blankes ble det uenighet i gruppen om hvitløken skulle has i samtidig eller senere. Sjefskokken ville ha den i senere, flere av de pakistanske kvinnene mente det var fint å ha den i samtidig. Dette ble gjort, fordi

den hakkede hvitløken allerede var helt opp i bollen med hakket løk og det var vanskelig å plukke opp igjen. Lærerne gikk inn i diskusjonen, og alle ble enige om at rekkefølgen på løken ikke spilte noen rolle.

Mens gryten kokte (den måtte røres i hele tiden, noe som ble gjort på skift), hadde lærerne rollespill med de andre i gruppen ved disken. Lærerne spilte kunder som ønsket mat, elevene skulle svare, fortelle om menyen, servere og ta i mot penger. Det innledet med at lærer ville vite hva som var maten i dag, hva den besto av (ingredienser), om den var sterk og mye krydret etc. Lærer strevde veldig med å få elevene med seg. Han gjentok og gjentok både spørsmål og svar. Han var også opptatt av at de skulle se rett på han når han snakket og når de svarte. Øyekontakt er viktig. Det ble mye latter og fnising, men etter hvert gikk de lettere inn i rollen / leken og serverte han det han ønsket, mer av noe, mindre av noe annet (på tomme tallerkener). De trente også på prisen, når det var stor porsjon skulle han betale mer etc. Det var tydelig forskjell på elevene, både hva de kunne / hadde lært tidligere og hvor interessert de var i kantinen. (Feltnotat)

I en annen gruppe som jeg observerte kunne deltakerne mer norsk. En av deltakerne leste oppskriften høyt fra en kokebok, og flere av de andre var ivrige etter å beregne mengder i oppskriften. Norsk lærer kunne snakke mer fritt omkring begreper og ingredienser enn læreren i den første gruppen, og denne læreren fikk mer respons fra elevene i samtalen.

Utgangspunktet for læringen er at deltakerne selv skal være aktive. Gjennom samtaler og spørsmål kommer de fram til et felles svar, og lærerne passer på å ikke presentere løsningen for dem. Når lærerne blir spurt om å hjelpe til med svaret eller løsningen, får deltakerne spørsmål tilbake om hva de selv tror er riktig.

I slike situasjoner synliggjøres en pedagogisk metode, der deltakerne selv må tenke ut svaret og hva som er riktig. En feil som er lett å gjøre er at vi har svaret på det vi mener at andre trenger å lære når vi skal lære bort noe, fordi vi finner det vanskelig å spørre dem. Det er

lettere å komme med svaret eller løsningen selv. Det er en utfordring å lytte og legge til rette, og deltakerne er heller ikke nødvendigvis bevisste på hva de mener.

Kjøkkenet er altså en annen måte å undervise på enn klasserommet. For eksempel kan kjøkkenet være en arena for rollespill slik som vist i eksempelet, der deltakerne øver seg på kundebehandling, å ta opp bestilling, eller for eksempel er i en intervjusituasjon i en jobbsøkningsprosess. Foreløpig benyttes rollespill for å øve seg på å behandle kunder ved disken, og for å bruke kassa.

I timene kan det bli en del ”dødtid” mens maten for eksempel koker ferdig. I denne tiden får elevene ofte skriftlige oppgaver som de kan løse mens de venter. Det handler særlig om begreper fra dagliglivet, og det å sette riktig ord på riktig tegning, og bilder som skal knyttes til tekst.

3.2.4 Personalets erfaringer

Undervisningstimene på kjøkkenet blir aldri helt like, noe som skyldes deltakernes engasjement og motivasjon, gruppens sammensetning (gruppen er som regel ikke lik fra gang til gang, fordi enkelte kan være syke, hjemme med sykt barn og lignende), eller personalets engasjement fra gang til gang. Andre faktorer som menyvalg og stemningen i gruppen spiller også inn. Personalet har erfart at motivasjonen for å lære i gruppen svikter hvis har de for eksempel har vært strenge på at deltakerne bare skulle snakke norsk med hverandre. For de med minst norskkunnskaper kan det være nødvendig at de av og til kan få snakke sitt morsmål med andre, for å forstå hva de skal gjøre eller hva som skal lages. Lærerne har derfor lagt opp slik at ord og uttrykk først kan kommuniseres på morsmålet, deretter skal deltakerne si det samme på norsk.

Personalet har også erfart at det er viktig at de er midt blant deltakerne når undervisningen foregår på kjøkkenet. De skal være der for dem. De kan blant annet løse opp i konflikter dersom det oppstår noe uenigheter. For eksempel kan deltakerne være uenig i mengder som skal oppi, om løken skal være fin eller grovhakket el. Da må dette stoppes underveis, og tas der og da.

Gruppene som er mest motivert lærer mest. Det gjelder særlig de unge deltakere, de som har vært i landet kun kort tid. De unge er gjerne utålmodige etter å lære, de vil se raske resultater og setter krav til seg selv om å lære mest mulig på kort tid.

Erfaringene viser at samarbeid med de andre lærerne er veldig viktig for at opplæringen på kjøkkenet skal bli best mulig. Personalet som er tilknyttet undervisningen utfyller hverandre fordi de har kompetanse på ulike felt, samtidig som de lærer mye av hverandres pedagogikk. Ved å ha undervisningen sammen får gruppen et optimalt tilbud der både kunnskap om mat og kosthold, norsk og ikke minst det pedagogiske grepet blir ivaretatt.

Hvilke sider ved undervisningen fungerer mindre bra?

Undervisningspersonalet ser at deltakerne sliter mest med å forstå tall og mengde. Derfor legger de i undervisningen opp til enkle oppgaver med mengdeberegning, veksling av penger og lignende. Det er ikke entydige svar på hvorfor deltakerne har vanskeligheter med tall og mengde. En av forklaringene kan være at flere deltakere mangler skolegang og

grunnutdannelse fra hjemlandet, og er derfor ikke trent i å regne og beregne. Matematikk er som kjent en metode for abstrakt tenkning, og med systematisk fremgangsmåte for læring. Flere av deltakerne begynner med blanke ark når det gjelder utregning.

Fordi deltakerne og gruppene fungerer forskjellig og er på ulike nivåer, evalueres opplegget i Kantineprosjektet kontinuerlig. Etter hver time går ernæringsfysiologen (som er hovedansvarlig for opplegget) gjennom dagens erfaringer, og vurderer hva som fungerte bra og hva som fungerte mindre bra. Neste time planlegges på bakgrunn av erfaringene fra forrige time.

Erfaringene fra høstens gruppeinndeling har imidlertid så langt (årsskiftet 2001-2002) vist at opplegget ikke fungerer slik som forventet. Hensikten er at lærerne skal være til stede på kjøkkenet, og ha den praktiske undervisningen der. Ikke alle lærere er fortrolige med den undervisningsformen, de har liten erfaring med den og ønsker heller undervisning i klasserommet. På bakgrunn av at opplegget ikke fungerte som forventet ble klasseinndeling og undervisning endret ved årsskiftet. En gruppe er nå knyttet til kantinen flere dager i uken, mens andre har norsk i en praktisk setting på kjøkkenet en gang i uken.

3.2.5 Deltakernes motivasjon

Deltakernes respons og engasjement i undervisningen er i stor grad avhengig av motivasjon, og er mer avgjørende for læring enn hva de kan fra før. Som vi tidligere har vært inne på varierer gruppene og deltakernes motivasjon. For noen er det viktig å lære norsk eller lære mer om det norske samfunnet. For andre er det jobb og lønn som er drivkraften. Noen vil ha mye norsk og mindre praksis, andre vil det motsatte. Andre vil ut å møte folk, snakke og lære språk, og å ha et sted å treffes. (Deltakernes mål og forventninger diskuteres nærmere i neste kapittel).

Fram til sommeren 2001 kunne Kloden / Kantineprosjektet tilby AMO-kurs med kurspenger til deltakerne, i tillegg til andre ordninger som har gitt flere deltakere "lønn" mens de har deltatt i Kantineprosjektet. Det viste seg at penger under kurset var viktig for mange, flere sluttet da Kantineprosjektet ikke lenger kunne tilby penger. Personalet har også sett en endring i oppmøte og deltakelse. Da Kantineprosjektet kunne tilby penger, var oppmøte på kursene stabilt og det lå en forpliktelse i å være til stede mellom kl 9 og kl 15 hver dag. Etter at kurset sluttet med penger har de sett at oppmøte ikke er like regelmessig, og at flere deltakere enn tidligere møter opp mer sporadisk. Disse erfaringene kan tyde på at lønn under kurset var en viktig motivasjonsfaktor tidligere. I dag tilbys ikke kurspenger, og motivasjon handler mer om hva deltakerne ønsker med kurset. Som tidligere nevnt viser erfaringene fra dette året at flere ikke er særlig motivert fordi de har sitt eget nettverk og opplever ikke selv et stort behov for mer kunnskap, men at det settes krav fra omgivelsene som for eksempel fra barna. Imidlertid finner vi også deltakere i denne gruppen som er veldig motiverte og ser ny muligheter etter mange år som hjemmeværende (dette diskuteres også nærmere i de følgende kapitlene).

En annen motivasjonsfaktor som bør nevnes, er at deltakerne har fått kursbevis for å ha fullført kurs på Kloden, og som også omfatter Kantineprosjektet. I skoleåret 2000 –2001 ble det imidlertid ikke gitt kursbevis.

3.3. Personlig oppfølging

Som en integrert del av opplegget i Kantineprosjektet følges deltakerne opp med personlige samtaler med jevne mellomrom. Dette foregår enten i grupper eller gjennom individuelle samtaler. Der gjennomgås kontrakter, ekstern praksis, jobbsøking og avvikling av ferie. Prosjektet er avhengig av å bruke tolk i sitt arbeid. I 1999 benyttet prosjektet en fast tolk som var tilknyttet Ressursbanken.

Samtalene struktureres etter såkalte individuelle handlingsplaner. Hensikten med et slikt verktøy er å finne ut hva deltakerne ønsker, hvilke mål de har for kurset og hvilke behov de har, og som utarbeides i samarbeid med en ansatt og deltakerne. Personalet kan vurdere hvordan deltakerne klarer seg, om de får noe ut av kurset, hva de får ut av kurset og ev. hva de synes er vanskelig og trenger hjelp til. Deltakerne har mulighet til å få hjelp og få et opplegg på Kloden som er tilpasset deres behov.

De såkalte handlingsplanene er ikke skriftlige dokumenter som følges slavisk og som evalueres etter endt kurs. Det legges vekt på muntlig form, ikke skriftlig. Det skrives egne notater om deltakerne, som en logg, men det benyttes ellers ikke skjemaer. Disse notatene har mer preg av huskelister, og danner følgelig grunnlag for å komme tilbake til viktige punkter i neste samtale.

Personalets erfaringer med samtalene er positive og at deltakerne blir mer trygge på seg selv etter hvert som de har hatt praksis i Kantine:

I begynnelsen er de veldig "forknytt", og vi har måttet bruke tolk i samtalene. De har også ofte hatt med seg noen fordi de ikke har vært trygge på situasjonen. Etter hvert har de blomstret. De har blitt sikrere på seg selv og har fått en egen trygghet. (Ansatt)

Mange har dårlige norskkunnskaper, selv om de har bodd i landet i mange år. I samtalene har det likevel vært viktig å bruke mest mulig norsk, selv om Kloden har benyttet Ressursbanken som tolk. Gjennom økt kompetanse i norsk økes også følelsen av trygghet.

Det er særlig lagt vekt på at deltakerne skal holde avtaler, noe som er alfa og omega både i en jobbsituasjon og i forhold til andre arenaer. For at Kantineprosjektet skal kunne fungere tilfredsstillende må det være bemannet fra kl 8 til kl 15.30. Men for de som har særskilte behov kan ordningen om frammøte tilpasses den enkelte. Tidspunkt for oppmøte varierer fra 8.00, 9.00 og 10.30. Slutt på dagen varierer fra 12.00, 13.30, 14.00, 14.30 og 15.30.

Gjennom flere års erfaringer i prosjektet har personalet sett at ikke alle deltakere har tatt oppmøtetider like alvorlig. I følge månedsrapporter fra tidligere år er enkelte deltakere ustabile, og de har ikke klare motiver for å delta på kurset. Rapportene viser også at deltakerne ikke er lette å holde på i forhold til rutiner, arbeidsoppgaver eller ansvar. Deltakerne blir også "ulike" for hverandre avhengig av hvem de har fått plassen gjennom (hvilket kontor). De kommer noen ganger for sent, eller går tidligere enn avtalt, andre ganger uteblir de uten gyldig grunn. I de årene som kjøkkenet på Rosenhof hadde begrenset kapasitet, var prosjektet spesielt avhengige av punktlighet for at kantine skulle fungere tilfredsstillende. Derfor har regler for oppmøtet vært viktig. Prosjektet har også hatt sanksjoner for stort fravær og upresist oppmøte, og som i enkelte tilfelle har ført til at deltakere har mistet plassen.

Samtidig som det er viktig med regler for oppmøte og tilstedeværelse, har Kantineprosjektet tatt hensyn til individuelle behov blant deltakerne. Gjennom samtaler kommer de i fellesskap fram til avtaler som passer den enkelte, der det tas hensyn til for eksempel barn som skal følges til og fra barnehage, omsorgsansvar og lignende. Et annet problem er feriereiser til hjemlandet der de blir borte i flere uker. Fordi enkelte tidligere ble borte uten å si i fra, er det nå innført regler om at de skal melde fra om dette til lærerne ved å søke permisjon.

Fordi deltakere kommer og går, betyr det at utfordringer som å drive kantine, tempo, rutiner og vaktordninger hele tiden må revurderes og tilpasses, og at det ikke så lett blir kontinuitet i arbeidet. Kontrakter og avtaler løper hele året uavhengig av skoleåret som løper fra august og ut juni.

I tillegg til samtaler og personlig oppfølging i forbindelse med avtaler om arbeidstid, har deltakerne blitt hjulpet med personlige ting som ikke har vært direkte relatert til prosjektet, men som har hatt stor betydning for den enkeltes livssituasjon. For eksempel kan det dreie seg om hjelp til å finne fram til offentlige kontorer eller hjelp til søknader.

Deltakere med liten eller ingen skolegang har ofte vært isolert og levd i sin hjemmeverden i mange år. Å komme ut i et tiltak eller i en jobb er en stor utfordring. Det har derfor vært viktig med en trygg setting i prosjektet. Med følelsen av trygghet fungerer deltakerne bedre og er også mer motivert for å lære. Personalet har opplevd at deltakerne etter hvert har blitt flinkere i norsk og kan snakke norsk når de er på Kloden. Men ute i andre sammenhenger mister de ofte tryggheten og troen på seg selv, og "glemmer" det de har lært av norsk. Følgende historie illustrerer dette:

Jeg har vært med enkelte på intervju i forbindelse med jobb, der de tidligere har hatt praksisplass. På forhånd visste jeg at de kunne relativt bra norsk, de kunne forstå en del og kunne snakke enkelt. På forhånd hadde jeg snakket med dem om situasjonen, og at de ble stilt en del spørsmål. Når vi kom til intervjuet ble de helt perplekse og kunne knapt få fram et ord. Nervøsitet og usikkerhet gjorde dem dårligere enn de var. De følte seg utrygge. De fikk jobben likevel, men etter de episodene forsto jeg hvor mye trygghet og selvtillit hadde å si. En del av min jobb har vært å få folk til å bli trygge på seg selv. Jeg mener at de har blitt litt mer trygge på seg selv etter hvert, og som jeg kan se gjennom de samtalene jeg har med dem. (Ansatt)

I tillegg til personlige samtaler er personalet behjelpelig med å skaffe praksisplasser når deltakerne ønsker det. De som er i praksis får ikke lønn fordi det betraktes som en del av opplæringstilbudet. Derfor legges det også vekt på at deltakerne får oppfølging ute. Da besøkes arbeidsplassen og de har samtaler med deltakere og arbeidsgivere om hvordan det går. Denne typen praksis kan føre til fast jobb ut etter hvert, slik det er vist til tidligere.

Det er viktig å skille mellom praksisplass og lønnstilskudd. De som er i språkpraksis som en del av opplæringstilbudet, får ikke lønn. Arbeidspraksis både med og uten lønn fra Aetat kan føre til jobb slik det er vist til tidligere. Begge former krever tett oppfølging. Tidligere var det ingen skriftlig avtaler på ordningen med praksisplass, men fra skoleåret 2001-2002 har alle med ekstern språkpraksis skriftlig avtale hvor det er nedfelt ansvarsfordeling og oppfølgingsansvar for både arbeidsgiver og lærer.

3.4 Oppsummering

Det pedagogiske verktøyet som anvendes i Kantineprosjektet tar utgangspunkt i deltakernes eget ståsted og kompetanse, der det legges vekt på å lære norsk gjennom praktisk arbeid på kjøkkenet. Gjennom samtaler, diskusjoner og dialoger mellom lærere og deltakere øves det på begreper og prosesser knyttet til det som lages, og som også settes inn i en kontekst knyttet til deltakernes dagligliv. Undervisningen foregår metodisk systematisk og evalueres etter hver time.

I tillegg legges det vekt på individuell oppfølging av den enkelte for å styrke trygghet og mestring over eget liv, og for å styrke den enkeltes problemløsningsevne. Dette skjer i form av samtaler underveis gjennom skoleåret.

Kjøkkenet og kantinen fungerer også som en opplæringsarena for å trene på reelle arbeidssituasjoner, blant annet ved at deltakerne øver seg på kundebehandling og salg av mat.

Prosjektet har gjennom hele sin virksomhet hatt som mål å følge den samme opplæringsmetoden, der norsk skal læres gjennom praktisk arbeid. Denne modellen er til en viss grad fulgt, men flytteprosessene og de forskjellige lokalitetene har påvirket opplæringsformen på kjøkkenet. Det er først nå, etter at hele virksomheten flyttet til det store kjøkkenet i Vøyensvingen 6, at den ønskede opplæringsmodellen kan følges optimalt.

Prosjektet har også til en viss grad endret form fra å være mer rettet mot arbeidsmarkedet tidligere, og der prosjektet var en reell arbeidsplass, til å bli mer en opplæringsarena med vekt på undervisning. Større grupper og flere klasser på Kloden har også medført at deltakerne ikke får like mye tid i løpet av en undervisningsuke på kjøkkenet som deltakerne fikk i den første perioden. Dette kan være et dilemma sett i forhold til en reell arbeidstrening .

Kapittel 4: Deltakernes erfaringer med Kantineprosjektet

Problemstillingene i denne evalueringen er formulert både som *hvordan* de har blitt kvalifisert og *hvilke* deler av arbeidsliv / samfunnsliv de er blitt kvalifisert for. Det er også viktig for evalueringen å stille spørsmål *om* de har blitt kvalifisert, altså i hvilken grad de har økt sine kvalifikasjoner i forhold til prosjektets målsetting.

I dette kapitlet skal vi se nærmere på deltakerne i Kantineprosjektet, med utgangspunkt i deres egne vurderinger og erfaringer fra prosjektet. Søkelyset rettes mot hvilke type kvalifikasjoner deltakerne har fått gjennom prosjektet, ev. om de er blitt kvalifisert til noe, og kvalifikasjoner diskuteres i forhold til arbeidslivet, i forhold til samfunnslivet og eget liv, samt i forhold til det norskkunnskap. Videre er vi ute etter deres forventninger og erfaringer med Kantineprosjektet. Forventningene til prosjektet farges i stor grad av deres opplevelser og erfaringer med opplegget på Kloden.

4.1 Deltakerne i Kantineprosjektet

Før vi ser nærmere på utvalget og deres erfaringer med Kantineprosjektet, skal det gis en oversikt over antall deltakere som har vært med i Kantineprosjektet i de forskjellige årene, og se dette i forhold til hvor mange som har kommet ut i arbeid og hvor mange som ikke har fått arbeid.

Tabell 2: Deltakere i Kantineprosjektet pr. år:

	Antall deltakere til sammen	Deltakere som har fått jobb	Deltakere som har sluttet	Langtids-sykmeldte	Videre kvalifisering () = på Kloden
1996 ⁶	7				
1997	17				
1998	18	7	-	-	11 (11)
1999	40	8	8	4	20 (13)
2000	32	6	5	3	18 (8)
2001	21 ⁷	3	8	-	10 (6)

I 1998 viser oversikten at 7 av 18 kom ut i jobb. Kolonnen som viser antall deltakere som fortsetter kvalifisering, gir en indikasjon på at mange av deltakerne har behov for mer opplæring utover et skoleår. Tallene skjuler her flere som fikk jobb året etter at de begynte på Kloden. For eksempel av de 11 som gikk på videre kvalifisering i 1998, var det 7 deltakere som fikk jobb året etter (i 1999), og som ikke går fram av tabellen. Oversikten må derfor tolkes i lys av at det er en viss treghet i det å få jobb, og at dette ikke nødvendigvis skjer samme år som de følger kurset.

⁶ I 1996 og 1997 hadde ikke Kloden formalisert norskopplæring, og deltakerne er derfor ikke med i tabellen.

⁷ Tallene gjelder deltakere fram til sommeren 2001

En tilsvarende oversikt over Klodens deltakere som hadde praksisplasskurs i 1996 – 1997 (19 deltakere) viser at kun 3 av 19 deltakere var helt ledige pr. april 1998, men 7 var i ordinært lønnet arbeid, 5 på arbeid med lønnstilskudd og 4 på AMO eller IFF-kurs (Sæter og Vaagland 1998:29).

Oversikten viser videre at i årene 1999 – 2001 har antallet deltakere økt med rundt det dobbelte, men vi finner ikke tilsvarende økning i antall deltakere som har kommet ut i arbeid. Andelen som slutter i prosjektet holder seg imidlertid lavt. Oversikten viser dermed at rundt halvparten av deltakerne går videre på kvalifiseringstiltak, fortrinnsvis på Kloden. Dette gjenspeiler i stor grad deltakernes lave utdanningsbakgrunn og nivå i norsk, og viser et behov for lenger kvalifisering enn det ene skoleåret.

Deltakerne som fortsetter kurset over lengre tid har behov for mer opplæring og ikke minst selvtillit før de vil søke seg ut i arbeid. Blant disse deltakerne er det mange som ikke har skolegang fra hjemlandet, som er analfabeter på eget morsmål og som ikke er vant til en opplæringssituasjon. I tillegg kommer andre faktorer som omfattes av livssituasjonen ellers, som for eksempel omsorgsansvar som medfører at de bare kan følge kurset på halv tid, diffuse helseplager og lignende.

Hvem er de som slutter i Kantineprosjektet og hvorfor slutter de? Det går fram at det var ingen som sluttet i 1998, 8 deltakere i 1999 (tilsvarende 20%), 5 deltakere i 2000 (tilsvarende 15%) og 8 deltakere første halvår i 2001 (og som tilsvarende 38%). Vi finner ulike begrunnelser for at deltakerne slutter. For eksempel viser årsrapportene fra 1999 og 2000 at enkelte ikke fikk avtale om praksisplass og sluttet av den grunn, eller at de flyttet ut av bydelen til andre steder. Enkelte ble bare borte. Sommeren 2001 ble det slutt på AMO-kurs og flere deltakere som forventet lønn videre ønsket å slutte.

Blant de som sluttet finner vi deltakere som har en så vanskelig livssituasjon at de ikke klarer å fullføre. Som det tidligere har kommet fram har gruppen som kommer til Kloden ofte helseplager som kan skyldes både psykiske og fysiske lidelser. Noen har en traumatisk historie fra hjemlandet bak seg, og andre har slitt seg ut på vaskejobber. Andre finner det vanskelig å kombinere faste rutiner utenfor hjemmet med familieliv og omsorg.

Blant gruppen som fullførte kurset men som ikke har kommet i arbeid, er blant annet de som ikke kan ta fysisk slitsomt arbeid pga av helseplager. For eksempel blir både arbeid i barnehage og i kantine for strevsomt fordi den typen arbeid krever fysisk aktivitet. Målet for enkelte i denne gruppen er lett kontorarbeid.

4.1.1 Deltakernes økonomiske ordninger

Fra høsten 1998 har det blitt ført oversikter og statistikker over de forskjellige økonomiske ordningene som deltakerne har hatt. Her skal det gis en kort oversikt over dette materialet. 15 har hatt praksisplass siden høsten 1998, 14 personer har gått på lønnstilskudd og til sammen 19 personer har gått på AMO-kurs i løpet av 2000 og 2001. I tillegg har 10 deltakere hatt arbeid for kommunen.

Kun tre deltakere har gått på attføring, to har gått på overgangsstønning og en har gått på rehabilitering i løpet av disse årene.

4.1.2 Oppsummering

Oversikten over deltakerne i Kantineprosjektet i disse årene viser at denne gruppen i stor grad har behov for et lengre opplæringsløp enn ett skoleår. De fleste går videre på kvalifiseringstiltak.

Det viser seg også at relativt få har sluttet i prosjektet, til sammen 21 av 111 deltakere i perioden 1998 til sommeren 2001. Tatt i betraktning at de fleste deltakerne i Kantineprosjektet har stort behov for opplæring og kvalifisering, og at mange sliter med en vanskelig hverdag og livssituasjon generelt, kan disse tallene tolkes som positive. Bak disse tallene finner vi også personer som har flyttet fra bydelen.

Bak antall deltakere som kom ut i arbeid skjuler det seg tall som ikke kommer fram av tabellen, fordi flere får jobb året etter at de har vært med i Kantineprosjektet. Det er også viktig å få fram at ikke alle deltakere har som mål å komme ut i arbeid, men ønsker å styrke sin kompetanse i omsorgsrollen og i samfunnslivet generelt. (Dette diskuteres nærmere senere i kapitlet og i kapittel 5).

4.2 Hvem er utvalget?

Som vist i kapittel 1 er det valgt ut 15 informanter fra ulike årskull: Fem var med i Kantineprosjektet 1998-99, fire var med i 1999-2000, to begynte januar 2001, og fire begynte høsten 2001. Utvalget representerer både de som har fått jobb, de som ikke kan jobbe pga av dårlig helse og de som går på attføring, samt deltakere som har behov for å være på Kloden ut over et skoleår. Det har imidlertid vært vanskelig å få tak i de som ikke har fullført kurset og som ikke har fått jobb, fordi Kloden ikke lenger har oversikt over adresser.

For å få et innblikk i menneskene som har vært med eller nå er med i Kantineprosjektet, hvilken bakgrunn de har og deres livssituasjon, presenteres først noen "portretter" eller små historier fra et utvalg deltakere som er intervjuet i denne undersøkelsen. Historiene er anonymisert slik at stedsnavn og personnavn er byttet ut.

4.2.1 Nadja

Nadja, som er i midten av 40-årene, bosatte seg i Norge for ca 15 år siden sammen med ektemann og tre av barna. To barn er født og vokst opp her. Hun og familien kommer opprinnelig fra Nord-Afrika. Nadja vokste opp på landsbygda og fikk ingen skolegang i oppveksten. Hun måtte hjelpe moren hjemme med det daglige husarbeidet. Moren var ikke frisk og trengte hjelp, og de eldste søsknene til Nadja hadde reist til byen for å få utdanning. Faren forsørget familien gjennom arbeid i Tyskland.

Nadja var hjemme med barna i 14 år, men ønsket etter hvert å komme seg ut i arbeid. Mannen hennes er uføretrygdet mer ryggplager, og det var viktig for Nadja å bidra til husholdet. Hun kunne lite norsk, og kunne i liten grad skrive verken norsk eller sitt eget morsmål. Hun begynte på norsk-kurs på Rosenhof, og fikk der høre om Kloden og Kantineprosjektet. Nadja hadde allerede en slektning som var med i prosjektet, og begynte med matlaging på Klodens kjøkken. Etter hvert fikk hun også praksisplass en dag i uken i en barnehage i tillegg til å være

i Kantineprosjektet, samt at hun var et par dager i uken på norskundervisning på Sagene kvinneundervisning. Nadja var i Kantineprosjektet i ca 8 måneder og stortrivdes. Etter hvert ble hun hjulpet med å søke jobb i en barnehage og fikk først et engasjement i barnehagen i 1½ år, så fast jobb i en annen barnehage. Der har hun nå vært i ett år.

4.2.2 Haci

Haci kom til Kantineprosjektet via Servicekontoret i 1998. Han flyktet fra hjemlandet for rundt 10 år siden, og ble bosatt i en liten by på Østlandet. Han lærte seg norsk gjennom norskopplærings-kurs, men det var vanskelig å få arbeid der han bodde. Haci ønsket ikke å motta penger uten å jobbe for de, det var han ikke vant til fra hjemlandet og følte det ubehagelig. Han flyttet til Oslo for å søke jobb, og fikk tilbud om jobbsøkingskurs gjennom bydelens servicekontor. Gjennom dette kurset fikk han altså tilbud om å delta i Kantineprosjektet. Fordi han var relativt god i norsk, startet han direkte i kantinen på Rosenhof. Etter fire måneder fikk Haci et vikariat i en vikarbyrå som jobbet med kantineservice, og etter kort tid ble han fast ansatt. Etter 1 ½ år søkte han fast jobb i et opplæringsfirma, og ble etter hvert leder av kantinen.

Haci har på kort tid gått fra å være arbeidsledig ”flyktning” for tre år siden til å ha fast jobb med ansvar for kantinedrift. Han har også ansvar for andre medarbeidere som har opplæring i kantinen, og som han veileder i kantinedrift, hygiene på kjøkkenet, kundebehandling etc. Kantinen er i ferd med å utvide tilbudet til catering og arrangering av selskaper. Bedriften har fått skjenkebevilling, og Haci går kurs som bartender på kveldstid for å kunne påta seg de nye oppgavene som kantinen tilbyr. Haci drømmer om å kunne starte sin egen restaurant en gang, og mener at det er takket være praksis og kunnskap fra Kloden og Kantineprosjektet som har gjort at han er der han er i dag.

4.2.3 Fatima

Fatima kommer opprinnelig fra Pakistan, og har vært i Norge i rundt 15 år. Mannen hennes kom hit for 25 år siden, og har i alle år hatt den samme jobben i driftsavdelingen på et sykehus. Fatima er i 40-årene, og har to barn og fire barnebarn. Datteren er 26 og sønnen er 13 år. Fatima har ingen skolegang fra hjemlandet, og har dermed liten skriveferdighet. Hun gikk hjemme og passet sin syke mor. Fatima bodde sammen med foreldre og søsken, i tillegg til farens bror og hans familie. Det var en stor husholdning, og mange å lage mat til.

Etter flere år som hjemmевærende her i Norge, fikk Fatima jobb som renholdsarbeider på en skole. Hun vasket fra kl 7 til kl 13 hver dag. Hun kunne lite norsk da hun begynte i jobben og ønsket å lære mer. Men det var lite språktrening i vaskejobben, bortsett fra et og annet hei til kolleger. Det var gjennom jobben hun fikk høre om Kloden, og fikk tilbud om å delta i Kantineprosjektet. Fatimas kurstilbud ble lagt opp ved at hun gikk to dager i uken på norsk-kurs og jobbet tre dager i uken på kjøkkenet sammen med to andre deltakere. Fatima gikk på kurset i 10 måneder. Hun hadde lyst til å fortsette, noe som var vanskelig pga av lange ventelister. Fatima mente hun trengte mer språktrening i norsk.

Etter en stund fikk Fatima fast jobb som renholdsarbeider på den samme skolen hun var tidligere. Hun trives godt med miljøet, men jobben er fysisk tung og hun blir fort sliten. Hun ønsker seg en jobb i en kantine eller på et kjøkken, hun elsker å lage mat. Uansett er det ikke

aktuelt for Fatima å være hjemme hele dagen, hun mener hun blir altfor isolert. Hun vil være ute i en jobb der hun treffer andre mennesker, og ønsker å bidra til husholdet.

4.2.4 Zeba

Zeba er opprinnelig fra Pakistan, er midt i 40-årene. Hun kom til Norge som 18-åring, gift med en fra hjemlandet som hadde flyttet til Norge noen år tidligere. Zeba fikk etter hvert seks barn, som nå er i alderen 11 til 25 år.

Zeba var hjemmeværende i nesten 25 år (inntil for to år siden). Hun kunne ikke snakke annet enn sitt morsmål, og hadde ingen kontakt med miljøet rundt seg annet enn gjennom venner og kjente fra Pakistan. I 1999 begynte hun på Sagene kvinneundervisning. Barna mente at hun måtte lære seg norsk, og selv var hun lei av bare å være hjemme uten kontakt med andre. Zeba følte også behov for å lære mer om samfunnet rundt seg, hun hadde vært "isolert" lenge nok. Etter kort tid på kurset fikk hun vite om Kloden gjennom andre kursdeltakere, og hun fikk tilbud om tre dager i uken i Kantineprosjektet i tillegg til to dager på norskkurset.

For første gang fikk hun være med i et arbeidsfellesskap med andre kvinner. Hun likte seg veldig godt, og lærte om andre lands mattradisjoner, norsk mat, ernæring og kosthold som hun ikke visste fra før. Zeba fikk vikariat i en barnehage som hun trivdes godt i, men hun ønsket å slutte etter et år. Arbeid i barnehage ble for slitsomt fordi Zeba sliter med fysiske plager og blir fort sliten. Hun ønsker imidlertid å jobbe, og søker for tiden kontorjobber. Zeba fortsetter med norskundervisning, og mener hun har mye å ta igjen. Hun er spesielt opptatt av data, og mener det er noe alle bør lære seg. Særlig er det viktig for henne å kunne følge opp ungenes datakunnskaper. Fordi Zeba etter hvert kan litt norsk har hun for nå fått mer kontakt med naboene. Det er en tankevekker når Zeba sier:

"Jeg skulle ønske jeg hadde fått tilbudet om undervisning og opplæring på Kloden før, jeg synes jeg har kastet bort tiden min her i Norge. Det burde vært et slikt tilbud til alle, det er mange som meg. Man blir syk av å sitte hjemme, mange kvinner blir det." (Zeba)

4.2.5 Sara

Sara er 35 år, og kommer fra et Nordafrikansk land. Hun flyttet til Norge for 10 år siden, for å gifte seg med en fra hjemlandet. Han hadde vært her i 25 år før hun kom hit, og er mange år eldre enn henne. Sara fikk ingen skolegang i hjemlandet, men hun kunne lese og skrive litt arabisk. Hun forsto imidlertid ikke latinske bokstaver. Som 16-åring begynte hun å jobbe i barnehage i nærmeste by, hun var senere i et bakeri og på et syverksted.

Sara fikk for to-tre år siden tilfeldigvis høre om Kloden fordi hun bodde rett ved siden av. En dag satt hun ute med sitt lille barn. En av naboene hennes kom forbi, hun gikk selv på Kloden og fortalte at Sara også burde begynne der. Hun fikk først tilbud om norsk på Sagene kvinneundervisning 3 dager i uken, og 2 dager i uken på kantine/kjøkkenet på Kloden.

Etter hvert fikk Sara jobb som vikar i en barnehage. Hun var først vikar i to år, nå er hun blitt fast. Det var ansatte på Kloden som søkte jobben for henne. Det var først en prøvetid på to uker. Senere fikk hun fast ansettelse. Hun stortrives. Sara har lært veldig mye norsk etter at hun begynte i barnehagen.

Sara har tre barn mellom 5 og 9 år. Barna fikk plass i barnehage når hun fikk plass på Kloden. De første månedene hadde hun dagmamma til dem, det var en hun kjente i nabolaget. Etter to mnd fikk barna plass i barnehage.

Hun var mye syk før hun fikk tilbud om Kantineprosjektet. Hun fikk mye tid til å tenke på hjemlandet og familien, og gråt mye. Hun orket heller ikke å gjøre noe. Mannen til Sara ble syk, og er nå uføretrygdet. Sara ville ikke gå på sosialen. Hun ønsket jobb og å forsørge barna sine, og det var drivkraften for å lære norsk. Etter at hun begynte å jobbe har ikke Sara følt seg syk en eneste dag, og nå føler hun at hun har overskudd til alt.

4.2.6 Anna

Anna som er i slutten av 40-årene, har vært i Norge i rundt 15 år. Hun flyttet etter ektemannen som hadde bodd her i flere år. Hun har to nesten voksne barn, den eldste bor i utlandet. Anna er nå skilt og bor sammen med den yngste. Opprinnelig kommer Anna fra en tidligere engelsk koloni i Afrika, og har utdannelse som sekretær fra hjemlandet. Den først jobben hun fikk her var som renholdsarbeider på en institusjon. Etter flere år med tunge tak ble hun uføretrygdet pga store slitasjeskader.

Anna fikk vite om Kloden via trygdekontoret i bydelen, og begynte i Kantineprosjektet i fjor. Hun er halv tid på norskkurs og halv tid på kjøkkenet / kantinen. Hun stortrives med både norskkurset og å lage mat, og har fått flere venner gjennom kurset. Anna ønsker at hun kommer seg ut i jobb igjen, gjerne innen matlaging.

For Anna er det viktig å ha noe fast å gå til hver dag. Hun bor trangt i et lite hyggelig bomiljø med mange beboere med rusproblemer, og det er viktig for henne å være borte så mye som mulig. Dersom hun får en jobb hun kan fungere i uten for tungt fysisk arbeid, vil hun ha mulighet for å skaffe seg en bedre bolig for seg og sønnen. Nå har hun ikke råd til det.

4.2.7 Nina

Nina flyttet til Norge fra østeuropa for 15 år siden, i en alder av 20 år. Fra hjemlandet har hun videregående skole, men var aldri i jobb. Nina fikk sitt første barn samme år som hun flyttet til Norge, og har etter hvert fått tre barn til. For tre år siden fikk hun høre om Kloden, og fikk tilbud om å følge Kantineprosjektet. Da var hun en dag på kjøkkenet på Kloden og to dager i kantinen på Rosenhof. Fordi Nina tidligere hadde gått to år på norskopplæring og var relativt flink i norsk, trengte hun ikke annet enn arbeidspraksis.

Etter nesten 15 år som hjemmевærende ønsket Nina å komme seg ut i jobb. Matlaging er en av Ninas store lidenskaper, og Kantineprosjektet ga henne muligheter til å utvikle dette videre. I tillegg fikk Nina gode venner blant de hun jobbet sammen med, og som har holdt kontakt etter at de fullførte kurset.

Etter noen måneder i Kantineprosjektet leste Nina en stillingsannonse der de søkte etter kantinedarbeider i et firma. Hun fikk hjelp av en ansatt på Kloden til å utforme søknaden, men var på intervju alene. Nina fikk jobben, og har i dag eneansvar for kantinedriften i et lite firma. Det innebærer alt fra beregning og bestilling av varer til matlaging og servering. I

tillegg til diverse brødmat og salatbar tilbyr hun varm mat en gang i uka som hun selv har laget. Nina vil gjerne lage varm mat oftere, men sjefen mener det blir for dyrt. Arbeidsdagen er mellom 5 og 6 timer. Nina stortrives i jobben, og har ikke hatt en eneste sykedag.

4.2.8 Tina

Tina, som er i 20-årene, er født og oppvokst i Asia. Hun kom til Norge for et par år siden for å gifte seg. Mannen hennes har bodd her siden han var liten gutt, og har fast jobb på et sykehus. De første månedene i Norge hadde ikke Tina kontakt med andre enn mannen sin og svigermor, og hun kunne ikke et ord norsk. Hun fikk etter hvert tilbud om norskkurs, og gikk to kvelder i uken.

Tina var deprimert og hadde hjemlengsel, og situasjonen forverret seg etter en abort. Tidlig i høst gikk hun på sosialkontoret for å få hjelp. Hun ville helst flyttet tilbake til hjemlandet, men hun kunne ikke reise fra mannen sin. For ham er det ikke aktuelt å flytte fra Norge nå, han har etablert seg her, trives i jobben og har mange venner. Gjennom sosialkontoret fikk Tina høre om Kloden, og fikk etter hvert tilbud om å følge kurset. Hun startet i november, og har etter bare få måneder fått venner, lært mer norsk og fått litt erfaring fra kjøkkenet / kantinedriften.

Etter bare et par uker på Kloden kom hun over en annonse der de søkte etter kassahjelp i en matbutikk fram til jul. Hun ringte, møtte opp på intervju samme dag, og fikk jobben. Hun ble både forbauset og glad over å få tilbud om jobb med sine relativt dårlige norskkunnskaper. Men etter kort tid har Tina blitt flinkere i norsk, og hun har fått forlenget jobben i butikken et halvt år. Jobben tar hun på ettermiddagene, og går på Kloden om formiddagen.

Tina har utdanning fra hjemlandet, og jobbet der som prosjektleder innen helse- og nærmiljøarbeid før hun giftet seg. Hun har en drøm om å starte for seg selv innen catering i asiatisk mat, derfor er det viktig for henne å jobbe for å spare penger til egen business. Hun har også gått kurs i kinesisk matlaging på kveldstid, og skal nå gå kurs for å lære mer om thaimat. På sikt ønsker hun at hun og mannen etablerer en liten bedrift i hjemlandet når de blir eldre.

4.2.9 Mira

Mira kom som flyktning til Norge for snart 20 år siden, fra et krigsherjet afrikansk land. Hun fikk jobb etter kort tid, som vaskehjelp i et rengjøringsbyrå. Etter rundt 15 år med tunge tak ble Mira sykmeldt og senere trygdet. Hun var utslitt og det var umulig å fortsette med den type jobb.

Mira snakker dårlig norsk, til tross for at hun har vært her i rundt 20 år. Hun har ingen skolegang fra hjemlandet, og kunne verken lese eller skrive sitt eget språk da hun kom hit. Mira bor alene og har liten kontakt med nordmenn. Derfor har hun ikke hatt noen å snakke med til daglig, annet enn korte hilse-fraser på arbeidsplassen.

Hun fikk gjennom trygdekontoret tilbud om å begynne på Kloden for snart et år siden, og har gjort store fremskritt. Hun har blitt flinkere i norsk, og hun liker seg godt på kjøkkenet når de kan lage mat samtidig som de lærer ord og begreper.

Mira har som mål å komme seg ut i arbeid igjen. Hun ønsker ikke å sitte hjemme, det blir hun bare sykere av. Hun ønsker seg helst en jobb innen hjemmehjelp, i eldreomsorgen eller å jobbe med barn, fordi hun vil arbeide med mennesker. Mira mener at livssituasjonen hennes har blitt mye bedre etter at hun begynte på Kloden, hun har et sted å gå til hver dag der hun kan lære norsk og møte andre.

4.3 Deltakernes forventninger og mål

Hva motiverer / motiverte deltakerne til å begynne på Kloden / i Kantineprosjektet og hvilke forventninger har de hatt til opplegget? Er det arbeid utenfor hjemme, eller er det nok å komme ut hjemmefra daglig, er det lønn / det økonomiske aspektet som er viktig, eller er det følelsen av å være nyttig og å klare seg selv? Hva med språktrening? Spørsmål om motivasjon og kvalifikasjon er viktig å knytte opp mot hjemmesituasjonen.

Overordnet disse faktorene som kan påvirke deltakernes motivasjon ligger det ofte et økt ”press” hjemmefra, der særlig barna etter hvert krever at mor lærer mer, og at familiens økonomi tilsier at flere bidrar til husholdet. Flere av deltakerne opplever at ektemannen blir uføretrygdet fordi han har slitt seg ut på tungt fysisk arbeid, og han reduserer sin posisjon både som den økonomiske familieforsørgeren og i det praktiske arbeidet til daglig.

Funnene viser at deltakerne har hatt ulike begrunnelse og motivasjon for å begynne i Kantineprosjektet. Noen har klare mål om å komme seg ut i arbeid, andre vil først og fremst lære mer norsk og som på sikt kan kvalifisere til et arbeid. For noen er det også et mål i seg selv å komme hjemmefra, møte andre og være i en opplæringsarena der de følges opp av ansatte i prosjektet. Ved å gripe fatt i det tilbudet som Kloden gir opplever kvinnene større grad av selvstendighet både i forhold til sin egen rolle i husholdet, og ikke minst i forhold til sin eget ”bilde” av seg selv. Dette illustreres i Zebas uttalelse:

Jeg ville være med i Kantineprosjektet fordi jeg ønsket å lære norsk, men også for å få praksis fra en arbeidsplass. Mannen min er uføretrygdet, han har astma. Han synes det var greit at jeg begynte på Kloden (Zeba)

I det følgende skal det gis noen eksempler som viser deltakernes motivasjon og ønsker:

Fatimas begrunnelse for å bli med på kurset var at hun ville lære å snakke mer norsk, og være i en sammenheng der hun praktiserte det til daglig. Samtidig var det bra at hun fikk lage mat, hun elsker å lage mat og er god til det. Hun ønsket seg også en annen jobb enn hun hadde:

Det er tungt å vaske, og jeg lærer ikke særlig norsk av det. Men jeg kan tenke meg en annen jobb. Jeg vil uansett ikke være bare hjemme, jeg trives ikke med bare det. (Fatima)

Både Mira og Anna har samme erfaring som Fatima. De har også slitt i vaskejobber i mange år, men kan ikke fortsette pga slitasjeskader. De kan lite norsk selv etter mange år

i arbeidslivet. Nå ønsker de å lære mer norsk for å kunne få arbeid som ikke er så tungt, og der de kan fungere i et arbeid uten fysisk tunge tak.

Ida går på Kloden nå, og har som mål å begynne å arbeide så fort som mulig. Men hun mener at hun trenger å lære mer norsk først:

Jeg trenger å lære mer norsk, det er viktig å trene mye på det. Så må jeg få meg en jobb, jeg vil spare penger så jeg kan kjøpe min egen leilighet til meg og han jeg skal gifte meg med. Nå får jeg penger på sosialkontoret, men jeg liker ikke det. Jeg kan nå tenke meg en jobb i kassa på Rimi eller Rema eller en annen sånn butikk, så jeg kan tjene penger. Kanskje jeg kan ta to jobber – en som vaskehjelp og en i kasse. Etter hvert, når jeg kan mer, har jeg lyst til å få et kontorarbeid. Mange av venninnene mine har det. (Ida)

For Sara var det viktig å kunne bli mer selvstendig:

Jeg ville ikke gå på sosialen. Jeg ønsket meg veldig en jobb og jeg ville forsørge barna mine. Det var det som var drivkraften for å lære norsk. Jeg ville også lære meg mer om kantinedrift. (Sara)

Nadja ville ut i jobb etter mange år hjemme:

Det var morsomt å lage mat. Jeg synes det er veldig bra for kvinnene å få den opplæringen. Jeg ønsker å komme ut i jobb etter så mange år hjemme, og det var det som gjorde at jeg ville begynne på Kloden (Nadja).

For Tina var det viktig å komme seg ut å treffe andre samtidig som hun kunne lære seg norsk. Etter flere måneder hjemme med depresjoner fikk hun sjansen til å møte andre i et strukturert opplegg. Målet er å lære seg norsk så bra at hun kan jobbe i et selvstendig arbeid. ”Jeg drømmer om å starte for meg selv en gang, et cateringfirma med asiatisk mat.” (Tina)

Ønskene som er kommet fram gjennom eksemplene ovenfor gir et bilde av hva som motiverer og motiverte deltakerne for å takke ja til tilbudet om Kloden. Det handler om å kunne kvalifisere seg til andre typer jobber enn bare å vaske, og det handler om å komme seg ut i jobb etter mange år hjemme. I bunnen av dette ligger mer opplæring i norsk. Ingen av deltakerne som er med i evalueringen mener det er aktuelt å fortsette å være hjemmeværende, de har alle et ønske om arbeid. Funnene viser at kvinnene ønsker seg videre, enten de har gått mange år hjemme eller de er i begynnelsen av sin ”karriere”.

Ønsket om lønnet arbeid viser seg å stå sterkt blant flyktninger som kommer til Norge, og er viktig både for trivsel og for inkludering (Djuve og Kavli 2000:99). Vi finner også ønsket om å være selvstendige og kunne klare seg selv. De samme funnene kommer fram i evalueringen av opplæringstiltaket ”Quo Vadis”, der kvinnenes motivasjon til å komme ut i arbeidslivet var sterk. I følge rapporten har innvandrerkvinnens holdningene til kvinner i arbeidslivet endret seg fra tidlig på 1980-tallet. Tidligere var ikke ønsket om arbeid utenfor hjemmet særlig utbredt (Lien 1995:117).

4.4. Hva har vært viktig for deltakerne?

Hvilke erfaringer har deltakerne med Kantineprosjektet? Hva mener de selv at de lærer og har lært, og har dette ev. påvirket hverdagen ellers? I intervjuene er det hovedsakelig tre sider av Kantineprosjektet som deltakerne legger vekt på i sine vurderinger fra prosjektet: det er matlaging, språktrening og personlig oppfølging.

4.4.1 Matlaging

På kjøkkenet har de lært å lage retter både fra Norge og andre land, og de har lært om ernæring og om kosthold. Samtidig har de selv kunnet dele egne erfaringer med andre ved å utveksle matoppskrifter fra hverandres hjemland. De fleste av deltakerne synes det var spennende og morsomt å komme sammen med andre for å lage mat, slik følgende eksempel viser:

Jeg synes det var morsomt med kvinner fra andre land fordi da lærte vi litt fra hverandre. Det var særlig morsomt med mat fra andre land. Jeg har lært norsk mat, og jeg lager gjerne mat fra Sri Lanka og Marokko. Særlig fylte paprika med kjøttdeig og løk er en favoritt hjemme hos oss. (Zeba)

Matlagingen på Kloden har også påvirket matvanene hjemme hos Zeba:

Barna mine vil ha norsk brød, og de spiser stort sett bare norsk mat. De har særlig begynt å like fisk etter at jeg begynte på Kloden. Vi bruker også fisk i Pakistan, men barna spiser ikke særlig av det fordi fisken er liten og med mye ben. Her er laks blitt særlig populær. Jeg lærte mye om kosthold da jeg var i kantinen, det var mye jeg ikke visste fra før. (Zeba)

Samtidig er det ikke lett å slippe tradisjonen fra hjemlandet helt: ”Jeg lager chapati hjemme nesten hver dag, fordi jeg og mannen min må ha det til hver middag. Men barna liker ikke det så godt.”

Hvordan opplevde deltakerne opplæringen på kjøkkenet og i kantinen? Zeba var med i Kantineprosjektet da tiltaket var fordelt på flere steder. Hun fikk tett oppfølging av lederne, og mye hjelp:

Jeg var med på hele prosessen, jeg likte å gjøre alt. Vi var tre-fire stykker, da holdt vi til i Brettevilles gate. To var på Rosenhof, på kjøkkenet der. Det var veldig bra med personlig oppfølging, og det var viktig å ha noen å snakke med. Jeg fikk oppfølging av en av lederne. (Zeba)

Deltakernes erfaringer viser hvor viktig det er å lage mat sammen med andre. Ikke minst oppleves samarbeid og fellesskap i en slik setting.

4.4.2 Norsk

I tillegg til matlagingen har norskopplæring vært svært viktig for deltakerne. Fatima gikk på Sagene kvinneundervisning, på norskkurs, samtidig som hun var med i kantinen. Hun ønsket

å lære mer praktisk norsk, og ville snakke mer. Fatima mente hun lærte mer ved å jobbe sammen med andre enn bare å være i et klasserom, og at kombinasjonen med språk og praksis er viktig:

Det var veldig bra å lære å snakke norsk mens vi laget mat, og jeg er i dag veldig glad for at jeg fikk være med på Kloden. Det beste ved Kloden var å få lage mat, det var morsomt. Jeg var hver dag på kjøkkenet, noen timer hver dag. Det var også bra at vi bare skulle snakke norsk på kjøkkenet. Ingen av oss skulle snakke vårt eget språk. Vi var tre damer, to fra Pakistan og en fra Sri Lanka. Da holdt Kantineprosjektet til i Vøyensvingen. Det var et lite kjøkken. En av de ansatte var med hver dag. Vi ble tatt med i planleggingen. Hun fortalte oss hvor mange vi skulle lage til, og så måtte vi beregne hvor mye vi skulle lage. Vi laget forskjellige mat hver dag, av og til norsk, av og til mat fra andre land. Vi skrev ned oppskrifter, og vi kunne bestemme selv hva vi skulle lage. Jeg var med på innkjøp, jeg og lederen vår kjørte rundt hver morgen til de forskjellige butikkene og valgte ut råvarer. Av og til hadde jeg lyst til å kjøpe mer enn vi hadde råd til. (Fatima)

Sara legger særlig vekt på språkopplæringen i sin vurdering av Kantineprosjektet, og var ikke så opptatt av maten som de lærte å lage:

Det beste med Kloden var å prate norsk, og få snakke så mye som mulig. Jeg ville høre og lytte til andre, og snakke. Jeg så på ansikter og på mimikk, på latter og gester, og ønsket å gjøre det samme som de norske på Kloden, og å bli en del av det. Jeg ville også være en del av et fellesskap. Det var ikke så viktig for meg med selve matlagingen, men det var gjennom matlagingen at jeg fikk lært språket. Det å lære noe sammen med andre er viktig. Jeg kunne lage mat fra før, slik de fleste andre kan. Matlagingen ble et middel for å lære. Jeg ble veldig avhengig av kontakt med lærerne, de er best i verden. Jeg synes at Kloden og Sagene kvinneundervisning utfylte hverandre godt. Det var mer norsk på Sagene, men praksis på kantinen. (Sara)

Ida går på Kloden nå, og har også de samme erfaringene som Sara hadde da hun gikk der. Gjennom praksis på kjøkkenet lærer de norsk:

Lærerne her er veldig flinke. I begynnelsen syntes jeg de snakket altfor fort og jeg forsto ikke så mye, nå kan jeg lettere følge med i undervisningen. Jeg er også glad i å lage mat, og synes det er veldig fint på kjøkkenet. Det beste ved undervisningen på kjøkkenet er at vi lærer hva maten heter, og navnet på redskapene, og hva som er hva. Jeg har også lært om kosthold som er bra. Det er en veldig fin måte å lære på, for da blir det konkret og ikke så teoretisk. Vi ser samtidig som vi snakker om det. Den viktigste måten å lære på er å snakke sammen, både med hverandre og med lærerne. Det er norsken som er viktigst. Lærerne spør oss om svar, de vil at vi skal prate, og det er også vi som skal stille spørsmål. Det er sånn man lærer (Ida)

Anna har en litt annen erfaring og mener at hun lærer mer språk i klassen enn på kjøkkenet. Årsaken mener hun ligger i at ikke alle følger reglene om å bare snakke norsk, men har lett for å snakke morsmålet med hverandre. Anna er halv tid i kantinen, resten er norskundervisning.

I kantinen lærer jeg ikke alltid så mye norsk. Jeg synes at alle snakker for mye sitt eget språk i kantinen. Selv om det er meningen at de skal snakke norsk med hverandre, er det mange som snakker morsmålet. Jeg lærer mest norsk i klassen. Jeg har blitt mye flinkere i norsk etter at jeg begynte på Kloden. Lærerne er flinke. Det er lett å følge norskundervisningen, hvis folk ikke avbryter eller forstyrrer ved å snakke sitt eget språk. Jeg liker godt grammatikk. Det er viktig for å kunne snakke riktig, og for at folk skal forstå meg når jeg er ute og skal klare meg selv. Da er det viktig å ha de riktige ordene. (Anna)

Deltakerne legger stor vekt på betydningen av å lære seg norsk. Samtidig er norskopplæringen den største utfordringen for de fleste deltakere fordi mange har liten erfaring med undervisning og med skriftspråk generelt. De har mange typer kunnskap som er nyttige og vesentlige, men de har store hull i forhold til skolert læring generelt. Derfor er norskopplæringen som en integrert del av arbeidet på kjøkkenet viktig for deltakerne.

4.4.3 Personlig oppfølging

Kantineprosjektets metode er lagt opp ved at de tar utgangspunkt i individene og hver enkelt deltakers behov. På hvilken måte har deltakerne erfart en individuell tilpasning etter egne behov?

Anna har lyst til å komme seg ut i jobb igjen etter å ha blitt uføretrygdet, og har ikke lyst til bare å gå hjemme. Det var derfor hun fikk tilbud om å delta på Kloden. Hun elsker å lage mat. I kantinen kan hun imidlertid ikke gjøre all type arbeid, særlig ikke det som er tungt som for eksempel det å vaske, løfte tungt eller vaske opp. Hvordan tilpasses hennes behov til opplegget for øvrig?

Jeg har fått aksept for at jeg ikke kan gjøre tungt arbeid fra lærerne mine. Jeg kan heller ikke gjøre noe lenge av gangen, og må ofte sette meg. Men jeg kan heller ikke sitte lenge av gangen pga ryggen. Jeg får veldig bra oppfølging. Lærene sier at jeg må ta det med ro når jeg jobber så jeg ikke blir så sliten at jeg blir arbeidsufør igjen. Jeg kan lett bli syk igjen. (Anna)

Annas erfaringer viser at opplegget på kjøkkenet tilpasses hennes helsetilstand. For kurslederne er målet at Anna etter hvert skal komme seg ut i et arbeid hun kan gjennomføre.

De individuelle behovene ivaretas også ved at deltakerne får komme litt senere på morgenen, og ev. litt tidligere på ettermiddagen fordi enkelte har omsorgsansvar og må følge og hente små barn i skole eller i barnehage. Nadja hadde fem barn da hun gikk på Kloden, og hadde mye ansvar for de minste fordi mannen var syk. Morgen og ettermiddag skulle tilpasses hennes nye hverdag, slik at hun kunne være tilstede mest mulig på kjøkkenet. Ordningen fungerte bra for henne ikke minst takket være den personlige kontakten hun fikk med lederne:

Jeg fikk personlig oppfølging fra en av de ansatte. Hun var en veldig bra og snill lærer. Hun brukte humor, hun lo og spøkte. Hun sa aldri nei til å hjelpe, hun sa alltid: jeg skal hjelpe deg. Hun var alltid hjelpsom. Samtidig stilte hun spørsmål slik at jeg måtte tenke selv, og svare. Det var veldig bra for oss at flere kvinner kom sammen for å lage mat. På kjøkkenet lærte vi å lage mat av hverandre. Vi

lærte bort hverandres mattradisjoner, og byttet oppskrifter. Jeg var tre dager på kjøkkenet og to dager på Sagene kvinneundervisning. (Nadja)

Fordi Kloden er et møtested som legger vekt på kontakt og uformelle treff, opplever mange at de får mer enn bare undervisning og opplæring i norsk / praksis på kjøkkenet. Deltakelse i Kantineprosjektet har også påvirket andre forhold i dagliglivet. For det første knyttes vennskap gjennom prosjektet, og noen møtes på fritiden med jevne mellomrom. Kontakten fikk de da de laget mat sammen, og har holdt kontakt etter at de sluttet på kurset. Vennskapet går på tvers av bakgrunn og fødeland. Felles livssituasjon og behov for å utveksle erfaringer i sine nye jobber danner grunnlaget for å treffes, slik for eksempel Nadja forteller om:

Flere av oss som gikk sammen har holdt kontakt. Vi treffer hverandre av og til i jobbsammenheng, og av og til møtes vi i parken om sommeren. Det er viktig med nettverk. Det var så fin ånd i den gruppa jeg var med i, vi hadde det hyggelig sammen. (Nadja)

Den omsorgen som ligger i Kantineprosjektets opplegg viser seg å være viktig for deltakerne. Prosjektmedarbeiderne hjelper deltakerne med å løse ulike problemer og støtte opp om deltakernes individuelle behov. Følelsen av å bli ivaretatt og å være synlig i prosjektet betyr også at deltakerne får respekt og tillit til prosjektet og til lederne.

Et annet aspekt ved forholdet mellom prosjektmedarbeiderne og deltakerne, er at deltakerne kan begynne på Kloden uten å "ta med seg sin fortid" dersom de ikke ønsker seg. Enkelte har hatt opplevelser og hendelser som de ønsker å legge bak seg, andre har vært inn og ut av "systemet" i Norge og vil starte på nytt. På Kloden er deltakernes "problematisk" fortid uvesentlig, fordi deltakerne har kommet dit for å kvalifisere seg videre og for å øke mestringsevne og kompetanse.

4.4.4 Betydningen av lønn som deltaker i Kantineprosjektet

Kantineprosjektet har, som vi tidligere har vært inne på, i perioder kunnet tilby penger til deltakerne via midler fra forskjellige kanaler. Fram til sommeren 2001 mottok de fleste deltakere i Kantineprosjektet "lønn" eller kvalifikasjonsmidler gjennom Aetat og AMO-kurs. I en kort periode kunne også prosjektet tilby penger fra eget driftsbudsjett. Fra og med høsten 2001 har disse ordningene falt bort og ingen mottar nå kvalifikasjonsmidler for å gå på Kloden.

Hvor viktig var det for brukerne å få penger for deltakelse? På hvilken måte har "lønn" hatt betydning for deltakerne mens de var med i prosjektet? Funnene viser at det å få penger bidro til å motivere dem til å delta, slik følgende eksempler viser:

Den første tiden fikk jeg ikke lønn på kurset, men jeg fikk det etter hvert. Jeg mener at lønn og penger var viktig for meg i den tiden jeg gikk på kurset. (Zeba)

Jeg gikk de første 6 ukene uten lønn, men etter hvert fikk jeg penger fra Servicekontoret, 8000 kr mnd. Det var veldig viktig for meg å få lønn for den jobben jeg gjorde, jeg kunne ikke gått der uten lønn. Det er jo viktig å tjene penger. Jeg så det som en blanding av kurs og jobb (Fatima).

Jeg fikk penger på Kloden etter hvert, men ikke i de første 2-3 månedene. Det var veldig viktig for meg at jeg fikk penger for kurset. Jeg skulle jo betale barnehage for barna, og det var umulig for meg å gå på kurset uten barnehage. Det ble en viktig del. (Sara)

Nadja fikk etter hvert lønn fra Servicekontoret da hun deltok i Kantineprosjektet:

De første ukene fikk jeg ikke lønn, og jeg synes det var galt. Jeg mener det er viktig at alle som er med får litt lønn, det synes jeg deltakerne bør ha. Vi skal ha buss, vi må ha litt klær, det koster oss litt. Forresten er det også viktig for motivasjonen (Nadja)

Disse deltakerne viser entydig at de mener at "lønn" i en eller annen form er viktig å få som deltakere på et kvalifikasjonskurs. Felles for disse er at de alle fikk penger mens de deltok i Kantineprosjektet, og det kan være vanskelig for dem å forstille seg at de ikke skulle få penger mens de gikk der. Det er her viktig å påpeke at deltakerne ikke alltid skiller mellom hva som er penger som de mottar direkte fra kurset, og hva de mottar fra andre etater. Nå mottar ingen deltakere såkalte "kvalifiseringsmidler", og problemstillingen blir dermed vanskelig å besvare. De som mottok penger under tidligere kurs kan ikke se for seg at de ikke skulle motta "lønn", de som nå deltar i prosjektet deltar under andre forutsetninger fordi de vet at det er et kurs og en opplæringsarena som ikke tilbyr lønn, og de etterspør følgelig heller ikke dette på Kloden.

Ansatte på Kloden opplyser imidlertid at enkelte som tidligere fikk tilbud om å begynne på Kloden, og som takket ja til tilbudet, sluttet etter kort tid fordi de ikke mottok "lønn" for å være der. Dette skjedde i den perioden da Kloden ikke lenger kunne tilby penger gjennom blant annet AMO-kurs. Flere søkte seg til AMO-kurs fordi de tilbyr kurspenger. Det at noen velger bort tilbudet fra Kloden for å gå andre steder med kurspenger, tyder på at en eller annen form for "lønn" betyr mye.

Det er også viktig å trekke fram forskjellen i hvor deltakerne får penger til livsopphold fra mens de er med i Kantineprosjektet. Noen mottar sosialhjelp uavhengig av kurs eller ikke, andre lever av uføretrygd eller andre former for trygdeordninger. Selv om det kanskje ikke skiller nevneverdig i månedlig beløp, er det mentalt forskjellig å motta penger fra sosialkontoret og fra andre etater slik som Haci forteller om:

Jeg mener det er stor forskjell på å få lønn fra Aetat og penger fra sosialkontoret. For det første får man noe mer fra Aetat, men det viktigste er at jeg ikke ønsker bidrag fra sosialen. Det er veldig ubehagelig å motta penger uten å gjøre noe. Jeg vil ikke ha økonomisk hjelp av andre, jeg vil klare meg selv. Den følelsen får man hvis pengene kommer fra et annet sted mens man er i et opplæringskurs. Det er ikke det samme som å få penger på sosialen. (Haci)

I samtalene med både tidligere og nåværende deltakere har det vært entydighet i synet på å motta penger fra sosialkontoret. Ingen ønsker å få sosialpenger mer enn høyst nødvendig, og målet for alle er eller var å komme bort fra avhengighet til sosialkontoret og over i en jobb der de kan klare seg selv.

Deltakernes entydige holdning til ønsket om å kunne klare seg selv uten støtte fra sosialkontoret, synliggjør denne gruppens kulturelle kompetanse der det å klare seg selv

ligger som en del av deres erfaringsbakgrunn. Deltakerne kommer i stor grad fra land der det offentlige ikke har de samme sosiale velferdsordninger som i Norge, og der den eneste legitime måten å motta penger er å jobbe. Det er også familien som er den økonomiske ressursen, og ikke det offentlige. Derfor bygges en økonomisk sikkerhet rundt storfamilien.

4.5 Hvilke kvalifikasjoner har deltakerne oppnådd?

Med kvalifikasjoner menes her både kvalifikasjoner i forhold til hjemmesfæren, ute i samfunnet ellers og i forhold til arbeidsmarkedet. Vi er ute etter å få nærmere kunnskap om deltakerne selv opplever at de har forbedret egne kvalifikasjoner, og om det har skjedd endringer av betydning i deres livssituasjon som følge av at de har deltatt i Kantineprosjektet.

4.5.1 Eget arbeid

For de fleste deltakerne er eget arbeid et mål for å gå på Kloden, de ønsker å tjene sine egne penger. Bevegggrunnen for et slikt ønske er flere. Først og fremst er det økonomiske bidraget til husholdet viktig, men det er for mange like viktig å føle at de kan mestre en arbeidssituasjon, at noen har bruk for dem og at de gjør en meningsfull jobb. Noen av deltakerne får hjelp til å søke og skaffe seg jobb, andre klarer det selv.

Jeg fikk først jobb som vikar i en barnehage. Etter to år ble det en fast jobb. Nå har jeg jobbet der snart i tre år. Jeg lærer noe nytt hver dag. De andre er så snille mot meg her. I begynnelsen spurte jeg om igjen når jeg ikke forsto hva de sa, jeg ville lære meg alt. Da snakket de sakte så jeg kunne lære. Det var en av lederne på Kloden som søkte jobben for meg, hun leste annonsen i avisen. Det var først en prøvetid på to uker, det gikk bra. Jeg stortrives, det har vært veldig bra for meg. (Sara)

Nina fikk jobb i en kantine etter noen måneder i Kantineprosjektet:

Jeg leste annonse i avisen om at de søkte etter kantinemedarbeider i et kantinefirma. Det var mens jeg gikk på Kloden. Jeg hadde lyst på jobben, og fikk hjelp av en av lederne med å utforme søknaden. Jeg hadde kursbevis fra Kloden om at jeg hadde jobbet i kantine der. Jeg var alene på intervju, og det gikk bra. Nå jobber jeg alene i en kantine i en bedrift med rundt 40 ansatte. Kantine holder åpent hver dag fra 11 til 12.30. En gang i uken lager jeg varm-mat, enten kyllingsuppe, hamburgere, kjøttboller eller kebab. Jeg vil gjerne laget varm mat oftere, men sjefen min mener det blir for dyrt. Maten jeg lager består ellers mye av kaldt pålegg både av kjøtt og fisk, vi har salatbar, og jeg bruker mye grønnsaker ellers. Arbeidsdagen er mellom 5 og 6 timer hver dag. Jeg synes det er veldig fint for meg, og jeg har ikke hatt en eneste sykedag etter at jeg begynte å jobbe i kantina for to år siden. (Nina)

Nadja fikk også hjelp fra Kloden til å søke jobb, og klarer seg nå fint med jobben hun har i en barnehage.

En av de ansatte leste annonser, og kom med aktuelle forslag. Jeg ville helst jobbe på et kjøkken eller i en barnehage, fordi jeg følte at det var det jeg kunne mestre best. Så fikk jeg hjelp til å søke jobb i en barnehage. Vi skrev en søknad sammen, men jeg var på intervju alene. Der fikk jeg jobb som to-språklig assistent for barn som snakket arabisk / berbisk og norsk. Jeg var i den barnehagen i 1 ½ år. Så fikk jeg fast jobb i en annen barnehage. Der har jeg vært i nesten ett år. Jeg trives veldig bra. (Nadja)

Også Zeba forteller at hun fikk hjelp fra Kloden til en jobb i barnehage. Etter at hun fikk plass, trengte hun ikke oppfølging. Da klarte hun seg selv.

Etter en tid i Kantineprosjektet søkte Haci jobb som vikar i vikarbyrå og fikk jobb i et kantinebyrå i Oslo.

Det som var viktig for meg å lære var kundebehandling, bestillinger av mat og den type ting. Jeg trengte jo ikke å lære så mye om matlaging, for det ble mye rundstykker, boller og sånn. Vi hadde jo også en del pizza og paier. Det var driften av en kantine som var viktigst for meg å kunne, og som innebærer mendegeberegning, innkjøp, kundebehandling, og ikke minst kassa. Den første tiden var jeg vanlig kantinedarbeider, nå er jeg kantineleder. Jeg kjøper inn mat, tar opp bestillinger, og jeg lærer opp andre som skal ha praksis i kantine. Vi har fått skjenkebevilling, så nå skal jeg begynne på bar-kurs. Firmaet som jeg jobber i skal starte selskap / catering til brylluper, julebord og sånn. Jeg skal også lære meg mer data, jeg mener at data er veldig viktig å kunne for alle uansett hva man jobber med. (Haci)

Tina, som er en av deltakerne på Kloden nå, ønsket å ha jobb ved siden av. Hun fant selv fram annonsen, ringte og fikk jobb som kassamedhjelper på ettermiddagene. Å tjene sine egne penger betyr mye for henne, hun vil spare for å kunne starte eget firma etter hvert.

4.5.2 Endringer i hverdagen

På hvilken måte har deltakelse i Kantineprosjektet påvirket hverdagslivet? Her skal det fokuseres på familieliv, omsorg og selvstendighet i hverdagen. Hva betyr det for familien at mor / ektefelle har fått delta på Kloden? I hvilken grad er familielivet endret som følge av at mor / ektefelle er borte på dagtid, enten på kurs eller i en jobb? Hvordan påvirker dette kvinnene selv i forhold til kombinasjon arbeid - hjem – familie?

Blant endringene som trekkes fram er mer kontakt med naboene som følge av bedre norskkunnskaper:

Jeg hadde liten kontakt med mine norske naboer tidligere, nå har jeg fått litt mer. Før snakket jeg nesten aldri med andre i oppgangen, annet enn et hei eller nikk. Nå kan jeg snakke med dem i oppgangen, nå treffer jeg foreldre med barn i samme klasse og kan snakke med dem. Det er to familier som har barn i samme klasse som mine barn, og som bor i samme gård som meg. Jeg treffer også andre litt i vaskeriet og sånn. Nå kan jeg si litt, vi snakker litt sammen. (Zeba)

Fordi hun nå kan snakke mer norsk enn hun gjorde før, opplever Zeba en større trygghet i forhold til naboer. Før var språk en barriere for kontakt, nå har hun blitt kjent med folk i oppgangen og hun kan utveksle erfaringer ut fra felles interesser som for eksempel skolehverdagen til barna.

Andre endringer som trekkes fram er rutinene hjemme. Det kan dreie seg både om endrede matvaner som resultat av læring i Kantineprosjektet, og det kan handle om rutiner som blir annerledes hjemme.

Fatima forteller at familien hennes har støttet henne med kurs og arbeid, og de hjelper til hjemme av og til, noe de aldri gjorde før. Men Fatima har sine faste rutiner og det er hun som lager middag hver dag. Hun lager helst mat fra hjemlandet, selv om norsk mat også står på menyen av og til:

Hver dag lager jeg chapati til middag, jeg begynner kl halv fire hver dag med det. Jeg liker ikke norsk brød noe særlig, chapati er best. Jeg lager nan ca en gang i uka, det blir mer helgemat. Til kvelds tar jeg meg av og til to skiver med pålegg. Jeg lager mest pakistansk mat, men liker også fiskekaker, poteter og sånn. Men – det er ikke så ofte vi har norsk middag. Man blir jo sulten av norsk mat etter to timer! (Fatima)

Hos Nina er det full forståelse i familien for at hun har kommet seg ut av hjemmet og etter hvert har fått seg en jobb:

Mannen min og jeg deler ansvaret hjemme. Han lager ofte middagen så jeg slipper det. Tidligere jobbet han på en meksikansk restaurant, og av og til blir det meksikansk mat hjemme. Hele familien liker det godt. Vi deler også på å følge opp barna med lekser, gå på foreldremøter, og på deres fritidsaktiviteter. (Nina)

Ikke alle har endret rutiner ved at familien hjelper til, og noen opplever å få mer ansvar og arbeidsbyrde etter at de begynte på Kantineprosjektet og senere kom ut i jobb. Som vi tidligere har vært inne på er flere av ektemennene uføretrygdet og det er begrenset hva de kan bidra med av praktisk hjelp i hjemmet.

Mannen til Nadja er uføretrygdet med ryggproblemer og kan derfor ikke hjelpe til med tunge tak. Imidlertid tar barna ansvar for mye av rengjøringen hjemme, og hjelper til så godt de kan. De bor sentralt til, i ”tøffelavstand” til et butikksenter og det er derfor lettvis med daglige innkjøp fordi de har kort gangavstand til det meste. Boligen har mannen kjøpt, en stor leilighet med tre soverom og stue, og med stor spisestue i tilknytning til kjøkkenet.

Mannen min hjelper til av og til, og det hender at jeg kommer hjem til ferdig middag. Men det er begrenset hva han kan klare, han blir fort sliten i ryggen. I begynnelsen var han skeptisk til at jeg skulle begynne på Kloden. Men han mente at jeg kunne få prøve. Det ble jo litt ekstra for meg. Jeg måtte tilpasse den nye hverdagen min etter barna fordi de måtte først leveres på skolen og i barnehagen, og så måtte jeg være hjemme for å ta i mot når de kom hjem. Jeg kunne ikke regne med mannen min pga helsa hans. Men de store barna har vært veldig hjelpsomme hjemme. De vasker og støvsuger. Av og til må jeg be dem gå på rommet å gjøre lekser i stedet for. (Nadja)

Mannen til Sara er også uføretrygdet, og i hennes situasjon blir det hun som gjør det daglige:

Mannen min kan ikke bidra særlig hjemme, han har ødelagt rygg og bruker korsett. Han jobbet tidligere i restaurant-bransjen, men har nå slitt seg ut. Det er jeg som gjør alt hjemme. Jeg følger barna på skole og barnehage før jeg går på jobb, jeg henter dem om ettermiddagen og handler når jeg kommer hjem. Jeg lager også middagen nesten hver dag, jeg vasker klærne og leiligheten. (Sara)

Det er imidlertid et tredje forhold som påpekes av informantene og som er av stor betydning for deres nye situasjon. Det er opplevelsen av større selvstendighet og frihet til å gjøre det de selv vil. Et eksempel er Sara som forteller at hun etter å ha vært på Kloden har blitt mer selvstendig, hun kan nå gjøre ting alene i forhold til familien sin fordi hun har lært seg mer norsk og fordi hun har en jobb som hun mestrer:

Tidligere var jeg alltid i følge med mannen min, enten vi var i butikken eller jeg skulle et sted så jeg måtte ta trikk eller buss. Jeg var aldri ute alene for å handle eller for å gjøre noen ærender. Jeg kunne jo ikke noe språk (norsk), og jeg følte meg utrygg. Det var ikke bra å gå rundt sånn. Etter å ha vært i Kantineprosjektet kan jeg nå bevege meg fritt, og jeg gjør ting alene. Det er en befrielse å slippe å være avhengig av mannen min. Jeg tar drosje alene hvis jeg vil det. Jeg tar trikk og buss, og jeg handler. Jeg går også turer og jeg er på foreldremøter alene. Mannen min er veldig glad for at jeg klarer meg så bra, det avlaster jo han også. Han har vært mye inn og ut av sykehus pga ryggen. (Sara)

Et fjerde aspekt som skal fremheves er hvordan en fast jobb gir muligheter til kjøp av egen bolig. For Sara ble hverdagen betydelig endret etter at hun fikk fast jobb i barnehage. På grunn av hennes nye jobbsituasjon fikk hun boliglån så hun kunne kjøpe leilighet til seg og familien:

Vi har nå tre rom og kjøkken i en leilighet i utkanten av byen og vi stortrives. Det er deilig luft for barna, fritt og fint. Vi har heller ikke noe trafikk rundt oss. Vi er veldig fornøyd med den fine leiligheten. (Sara)

Betydningen av to inntekter for familien vises her gjennom den muligheten de har til å kunne komme inn på boligmarkedet. Fordi familien får to inntekter er det lettere å få boliglån. Det er av stor betydning å føle at man kan velge bolig etter behov, og det å eie sin egen bolig gir både frihet i forhold til valg senere og en framtidig sikkerhet i forhold til det å leie.

4.5.3 Oppsummering

Empirien viser at deltakernes livssituasjon ble endret etter at de begynte på Kloden. Noen opplevde å bli mer selvstendige i det daglige fordi de ble flinkere i norsk og kunne derfor klare seg bedre på egen hånd. Andre fikk en travlere hverdag ved at de i opprettholdt hovedansvar for hjem og barn i tillegg til å delta på Kloden. Eksempelene viser også hvordan familien støtter og hjelper til så langt det er mulig for at mor / hustru skal kunne få mulighet til å kvalifisere seg til samfunnsdeltakelse og en ev. jobb.

Deltakernes egne erfaringer viser at de mestrer arbeidslivet og en jobbsituasjon. Enkelte har ansvar for sin egen jobb, andre har gått inn i en arbeidssituasjon som skal tilpasses rutiner og andre kolleger. Det kan stilles spørsmål om det er opplæring i arbeidsrutiner eller kunnskaper i norsk som er hovedårsaken til at disse har lyktes. Svaret må bli at det er en kombinasjon, og der summen av disse to faktorene skaper trygghet og selvtillit hos deltakerne slik at de kan fungere i en jobb. Disse funnene viser også at deltakerne har lært godt nok norsk til å kunne få lønnet arbeid, og som igjen gir mulighet til å lære mer norsk i en arbeidssituasjon.

4.6 Hva kunne vært bedre i prosjektet?

Erfaringene som deltakerne formidler er først og fremst positive, og materialet er entydig når det gjelder hvilken betydning Kloden og Kantineprosjektet har hatt for dem. De mener at de ikke hadde vært der de er i dag uten den muligheten de fikk på Kloden.

For å kunne lære av erfaring og for ev. å kunne gjøre endringer i opplegget som tilbys har vi også vært ute etter å få fram forhold som deltakerne kunne ønsket annerledes, ev. mer av eller mindre av. På direkte spørsmål om hva de kunne tenke seg annerledes eller bedre har det imidlertid vært vanskelig å få fram noe konkret som de i ettertid har ønsket annerledes. Det betyr ikke nødvendigvis at tilbudet er eller har vært optimalt når det gjelder opplegg og gjennomføring, og at tilbudet ikke kan endres. Det handler like mye om deltakernes erfaringsbakgrunn og ståsted. De fleste deltakerne startet mer eller mindre ”på bar bakke”, uten erfaring fra lignende tilbud bortsett fra enkelte som hadde deltatt på norskkurs. Noen har ikke skole fra hjemlandet og noen mangler arbeidserfaring. Personlig oppfølging fra Kloden, metodisk og systematisk undervisning samt praksis på kjøkkenet / kantine ble følgelig erfart som veldig bra, og som har medført bedre livskvalitet for deltakerne.

Vi har likevel fått fram noen trekk som deltakerne ikke mente var fullt så bra, eller som de savnet mer av. Disse erfaringene handler like mye om individenes opplevelser av tiltaket som selve tilbudet på Kloden. Et aspekt som trekkes fram er at de ikke lærte nok norsk. Årsaken var blant annet at det ikke ble snakket så mye norsk i kantine, slik Sara her beskriver:

Jeg har lært veldig mye norsk etter at jeg begynte i barnehagen, mye mer enn jeg lærte på Kloden. Jeg synes ikke jeg lærte så mye norsk på Kloden. Det var en fra Bosnia som var sjef på kjøkkenet, og hun snakket ikke særlig godt norsk. Hun sa ikke alt riktig, og det er veldig dumt for oss som skulle lære å snakke riktig. Jeg ville ha alt riktig fordi det var viktig at jeg lærte ordentlig. De andre på kjøkkenet snakket heller ikke bra norsk. Når noen fra samme land kom sammen snakket de med hverandre på morsmålet. Det var veldig dumt, det var egentlig ikke lov men noen gjorde det likevel. Jeg ville at flere skulle snakke norsk sammen. Her i barnehagen snakker alle bare norsk selv om vi er fra forskjellige land. Jeg kan mye mer nå. (Sara)

I den perioden som Sara og Zeba var med i Kantineprosjektet var tiltaket mer preget av å være en arbeidsplass med større oppdrag på daglig kantinedrift og matbestillinger. Som tidligere vist var det ikke alltid tid til kontinuerlig systematisk norskopplæring i de mest intensive arbeidsperiodene.

Det er to forhold som trekkes fram i eksemplene ovenfor. For det første snakket en av lederne ikke godt nok norsk fordi hun selv var fra et annet land, og for det andre snakket deltakerne

morsmålet med hverandre. I kantinen er det en regel om at alle skal snakke norsk med hverandre og i undervisningen, men det er ikke alltid lett å følge opp, særlig hvis det er flere deltakere fra samme land. Flere av deltakerne har reagert på at enkelte snakker morsmålet med hverandre: ”*Det var dumt med de som snakket sitt eget språk. De lærte seg jo mer etter hvert, men det ødela litt for oss andre. Jeg trengte å lære mer*” (Zeba) Hun har gått tre år på norskkurs, men har vært litt til og fra pga sykdom.

Anna opplever det samme i dag, og trekker fram at mange ikke holder seg til reglene, men snakker morsmålet med hverandre. Anna legger også vekt på at dette skaper klikker og grupperinger, og det kan bli vanskelig å føle fellesskap:

De første ukene på Kloden var det veldig fint, vi var mange fra forskjellige land. Det var en fin blanding i gruppen. Men etter hvert ble det litt klikker og konflikter. De som kjente hverandre fra før, eller de som snakket samme språk brukte sitt eget språk når de var sammen. Det ekskluderte oss andre fra gruppen, de var ofte i flertall. (Anna)

Hun mener også at hennes kristne bakgrunn har vært litt vanskelig i forhold til de andre. De har hatt en del ”konflikter” med hensyn til hva de skal spise. Hun spiste ikke lammekjøtt der hun kom fra, fordi i hennes hjemland var lammekjøtt forbehold muslimene. Hun og familien spiste mest okse og svin. Lam var dyrt. Etter at hun kom hit har hun begynt å spise lam fordi det brukes mye på Kloden. Det ble vanskelig å få aksept fra de andre i gruppen på Annas matvaner fordi det ikke var et religiøst tabu, men en skikk fra hjemlandet.

Anna har også sett at ikke alle gidder å ta i:

Mange av de andre vil ikke være i kantinen fordi de synes det er for tungt. Men da blir det jo tyngre for oss og de andre som driver kantinen, og de få som jobber må gjøre desto mer. Det kan være vanskelig å motivere gruppene når det er sånn. Jeg kunne ønske at det var mindre grupper og klikker i kantinen når vi jobbet der, og at det var mer åpenhet blant oss i gruppen. (Anna)

Ekskludering av hverandre og klikkdannelser kan være vanskelig å unngå i gruppene, og å praktisere sitt eget morsmål er en effektiv måte å holde andre i gruppen utenfor. Dette er særlig et problem der flertallet i gruppen kommer fra samme land. I følge Anna har det imidlertid blitt bedre på kjøkkenet etter at de flyttet til de store lokalene. Leder på kjøkkenet er flink til å dele opp i grupper og å få alle med seg. Et annet aspekt som Anna er opptatt av, er deltakernes behov for å få hjelp når de trenger det. Det er ikke alltid like lett å få tak i medarbeidere, fordi de har mye å gjøre og er ikke alltid tilgjengelige for deltakerne.

Haci har en annen erfaring fra prosjektet og som kan forklares med hans tidligere erfaringer og forkunnskaper i norsk. Han har i ettertid savnet mer direkte arbeidserfaring fra selve kantinedriften på Kloden, men trekker også fram behovet for bedre ferdigheter i norsk:

Den tiden jeg jobbet der var det for liten plass, for liten disk. Men det har visst blitt bedre nå. Men det var også for lite norsk-opplæring i selve kantinen. Jeg hadde trodd at jeg skulle lære mer norsk når jeg jobbet der, men jeg hadde jo ikke kurs der, bare praksis på kantinen. Jeg synes også at vi kunne lært mer om kundebehandling, det trenger man når man skal ut i jobb uansett. (Haci)

Da Nadja begynte å jobbe i barnehage synes hun det var vanskelig å forholde seg til andre mennesker den første tiden, fordi hun ikke var trygg på sin egen språklige kompetanse. Hun var heller ikke trygg på å veksle penger. På hennes kurs ble det til at de fleste var inne på kjøkkenet for å laget maten, mens en sto i kantina og solgte. Nadja ble flink til å arbeide på kjøkkenet men fikk liten trening til kundebehandling.

Hva deltakerne synes var bra og hva de mener kunne vært annerledes må sees i sammenheng med deltakernes erfaringer og forventninger. Enkelte har norskopplæring som hovedmål for kurset, andre ønsker mer arbeidserfaring før de kan slippes på egen hånd. De ulike forventningene gjenspeiles i deltakernes opplevelser og erfaringer med Kantineprosjektet.

Savn av mer norskkunnskaper og arbeidstrening handler både om daglig praksis i opplegget men også at noen trenger mer tid enn andre for å lære. Kloden tilbyr i utgangspunktet kurs i ett år, men deltakerne får tilbud om å fortsette dersom de har behov for det. Deltakerne som gikk på kurset gjennom Aetat fikk imidlertid ikke kurspenger for mer enn ett år, og for de som hadde denne ordningen var det å velge lenger kurs lite aktuelt uten penger. Fatima var blant denne gruppen, og ønsket at hun hadde kunnet være lenger på Kloden:

Jeg var veldig fornøyd med Kloden, det var så bra for meg. Jeg hadde lyst til å bli på kurset lenger, men jeg kunne ikke fordi det var så mange andre som trengte plass. Men jeg lærte ikke nok norsk, jeg skulle ønske at jeg lærte mer mens jeg gikk på Kloden. Etter hvert kan jeg tenke meg å jobbe på et kjøkken, men jeg må bli flinkere i norsk. (Fatima)

4.7 Troen på seg selv

Hvilke erfaringer har deltakerne fra Kantineprosjektet som helhet og hvilke erfaringer har de gjort under og ev. etter at de gikk på Kloden?

Tiltaket blir først og fremst sett på som viktig for den enkelte deltaker, og det påpekes at tiltaket burde vært et tilbud for alle som ønsket det:

Jeg likte meg veldig godt der, og folk var veldig greie. Det er bra at mange kvinner kommer seg ut og møter andre. Det var på tide at det kommer et sånt tilbud. Jeg har sett mange kvinner som har hatt det som meg, og jeg hadde ønsket meg ut mye før. Jeg skulle ønske jeg hadde fått tilbudet før, jeg har kastet bort tiden her i Norge. Det burde vært et slikt tilbud til alle. Det er viktig å lære norsk, komme sammen med andre og å lære data, alle burde få lære seg data. (Zeba)

Verdien av tiltaket blir særlig synlig når deltakerne framhever at de føler at tiden i Norge fram til nå har vært bortkastet fordi de ikke tidligere har hatt et slikt tilbud. Betydningen av å komme seg ut hjemmefra og ha noe meningsfylt, i tillegg til at man treffer andre mennesker i samme situasjon er viktig å få fram slik sitat over viser.

Sara mener at hun ikke hadde klart det hun gjør i dag uten den hjelpen hun fikk fra Kloden:

Jeg vet ikke hva jeg skulle gjort uten hjelp derfra. På to-tre år har min situasjon blitt totalt forandret. Jeg har lært norsk og er veldig ivrig etter å lære mer. Jeg ber folk gjenta hvis jeg ikke forstår, og retter meg selv hvis jeg hører at det er feil.

Fordi jeg nå er blitt flinkere i norsk har jeg blitt trygg på meg selv. Jobben i barnehagen er jeg veldig fornøyd med, og jeg har nå overskudd til alt. Jeg har ikke vært syk etter at jeg begynte å jobbe, jeg kjenner ikke at jeg har vondt i kroppen, og jeg er ikke sliten på samme måte som når jeg bare gikk hjemme. Da orket jeg ingenting, nå har jeg overskudd til alt. (Sara)

I dette eksempelet framheves både hvilken betydning et slikt tiltak har for opplevelse av egen helse, samt for livssituasjonen og følelsen av egen mestring for øvrig. Det å gå hjemme kan for mange føre til mistriivsel, og et lavterskeltilbud som Kloden er viktig særlig for denne gruppen kvinner.

Sara kjente til mange som ikke var friske og som gikk på kurs sammen med henne. Men Sara hevder imidlertid at mange ikke var syke men late, og som brukte dårlig helse som unnskyldning for ikke å ta i et tak. For Sara var det motsatt, når hun begynte å jobbe forsvant de fysiske plagene:

Når jeg jobbet i kantina var det alltid noen som ikke gadd, som var late. De forlangte at andre hentet kaffe til dem, eller ville ha andre til å hente råvarer og ingredienser. De satte seg mye ned. De ville ikke jobbe fordi de mente de var syke. Det stemte ikke, det var ikke sant. Jeg kunne se på dem at de ikke var syke, men bare at de ikke gadd. Noen liker å jobbe, andre gjør det ikke. Jeg mener at de burde jobbe når de gikk på kurset. De lot som om de var syke. Jeg synes at det var vanskelig at de var forskjellige både i språk og motivasjon. Det gikk ut over gruppen og gruppearbeidet, og alle oss andre. (Sara)

Disse observasjonene kunne Sara komme med fordi hun selv hadde følt helseproblemene på kroppen. Hun kjente igjen andre gjennom seg selv og sine egne erfaringer. Selv hadde Sara en motsatt opplevelse av det å komme ut hjemmefra og begynne i Kantineprosjektet: hun ble friskere og fikk mer overskudd etter hvert. Hun hadde kommet seg videre, de andre hadde ikke det. Saras observasjoner bekrefter bildet av en sammensatt gruppe med mange ulike behov, og med diffuse bilder av ulike plager og forskjellig motivasjon.

Trygghet framheves også av deltakerne. I følgende eksempel forteller Nadja at Kloden ga henne den tryggheten som hun manglet tidligere og som nå gjør at hun kan stole på seg selv:

Alle som jeg gikk på Kloden sammen med har fått jobb, og det er Kloden som har hjulpet oss med å skaffe jobbene. De er der for oss. Kloden ga meg trygghet slik at jeg kunne stole på meg selv, det er det viktigste som jeg lærte på Kloden. Før var jeg redd for andre, jeg så ned og turte ikke snakke med andre når jeg traff dem. Nå er jeg blitt flinkere, jeg kan snakke med andre. Før ble jeg skeptisk til andre fordi jeg ikke forsto hva de sa og hva de ville meg, og fordi jeg ikke kunne snakke med dem. Nå har jeg fått den tryggheten gjennom opplæringen på Kloden, både når det gjelder språk og det at jeg kan klare å gjøre ting på egen hånd. (Nadja)

4.8 Oppsummering

Deltakernes erfaringer med prosjektet er først og fremst positive, og det er liten tvil om at prosjektet har hatt og fremdeles har stor verdi for deltakerne som er intervjuet i denne

evalueringen. De lærer å være sammen med andre, de lærer toleranse og respekt i tillegg til norsk og praktisk arbeid. Deltakerne framhever imidlertid økt selvstendighet, mestring og trygghet som de viktigste erfaringene.

Erfaringene gjenspeiler også at det i de siste par årene er lagt mindre vekt på arbeidstrening og mer vekt på norskopplæring i Kantineprosjektet, der prosjektet etter hvert er blitt en integrert del av Kloden.

Det kan stilles spørsmål om deltakernes manglende kritiske distanse til prosjektet og om deres erfaringer ikke er mer nyanserte enn det som de har formidlet. Som vi tidligere har vært inne på har ikke deltakerne hatt forutsetning for å være kritiske, fordi de fleste deltakere ikke har tilsvarende erfaringer å sammenligne med. Først i ettertid har enkelte sett hva de kunne ønsket mer av på kurset, og som igjen er avhengig av den enkeltes arbeidssituasjon og nye erfaring.

Erfaringene er avhengig av deltakernes forutsetninger eller forforståelse. En persons forforståelse er ens eget utgangspunkt for å forstå et fenomen. I forforståelsen inngår blant annet språk og begreper, trosoppfatninger og forestillinger, samt personlige erfaringer. Forforståelse omfatter imidlertid også taus kunnskap og som menes de deler av vår forforståelse som vi ikke har et bevisst eller reflektert forhold til, og den er reviderbar og som menes at forforståelsen endres i møtet med verden og med nye erfaringer (Gilje og Grimen 1995:148, 151). I et slikt lys kan vi tolke både deltakernes erfaringer og deres manglende kritiske distanse til Kantineprosjektet.

Kapittel 5: Endring i livssituasjon

I det forrige kapitlet fikk vi et innblikk i deltakernes egne opplevelser og erfaringer fra Kantineprosjektet. Empirien viser at deltakerne har fått økt selvtillit og selvstendighet, og som har påvirket muligheten for arbeid og for større grad av inkludering i samfunnslivet for øvrig.

I dette kapitlet skal vi komme nærmere inn på hvilke arenaer som deltakerne har økt egen mestring og kompetanse. Gjennom intervjuer og samtaler med aktørene har det kommet fram aspekter ved deres livssituasjon som indikerer endringer som har skjedd etter at de begynte i Kantineprosjektet. Disse aspektene har vi valgt å anvende som utgangspunkt for å ”måle” eller vurdere effekten av tiltaket, og for å belyse ev. hvilken effekt Kantineprosjektet har hatt på hver enkelt deltaker. Indikatorene som skal diskuteres nærmere er: helse, bolig, oppdragerrollen, frihet utenfor hjemme, arbeidsliv, økonomi og kunnskap i norsk.

5.1 Måleindikatorer

For å illustrere hvordan Kantineprosjektet påvirket deltakernes livssituasjon har vi først valgt å plassere et utvalg case i en oversikt der de forskjellige indikatorene er plottet inn. Hensikten med en slik figur er å visualisere effekten av tiltaket for hver enkelt case, og som følgelig vil gi en indikasjon på verdien av Kantineprosjektet. Oversikten viser opplevde endringer underveis i Kantineprosjektet eller i ettertid.

Tabell 3: Deltakernes opplevde endringer i Kantineprosjektet

Case	Norsk	Økt selvstendighet	Oppdragerrollen	Helse	Arbeidsliv	Økonomi	Bolig
Case 1	X	X	X		X	X	
Case 2	X	X	X		X	X	X
Case 3	X	X	X		X	X	
Case 4	X	X	X	X	X	X	X
Case 5					X	X	X
Case 6	X	X	X	X			
Case 7	X	X		X			
Case 8	X	X		X	X	X	
Case 9	X				X		X
Case 10	X	X					
Case 11	X	X	X	X			
Case 12	X	X	X				
Case 13	X	X		X			
Case 14	X		X	X			
Case 15	X	X					

Figuren fanger ikke opp prosessen og heller ikke på hvilket nivå deltakerne var før de begynte i Kantineprosjektet. Oversikten viser imidlertid at nesten samtlige deltakere har styrket sin kompetanse i norsk. Det ene caset som ikke er krysser av kunne noe norsk fra før. Der var det først og fremst kvalifisering til arbeidsliv som var det viktigste.

Casene scorer forskjellig når det gjelder økt kompetanse i forhold til arbeidsliv, økonomi og bolig. Dette gjenspeiler utvalget og hvilket skoleår de forskjellige deltok i Kantineprosjektet. De første casene gikk ut for tre år siden, de siste casene er deltakere i Kantineprosjektet i dag, derfor har ikke de som går i dag foreløpig økt sin kompetanse i forhold til arbeidsliv. Med de siste casene viser allerede at både helsetilstand og oppdragerrollen styrkes, i tillegg til følelsen av økt selvstendighet.

Indikatorene er satt opp i en bestemt rekkefølge, som skal antyde et hierarki i konsekvensene av Kantineprosjektet. I de første kolonnene er det ikke nødvendigvis riktig at økt selvstendighet oppleves før økt kompetanse i norsk, eller at oppdragerrollen skal komme etter økte kunnskaper i norsk. Økt selvstendighet oppleves både ved å begynne på kurset og det gå til et sted daglig etter mange år hjemme, og ved å lære mer på kurset. Her går temaene noe i hverandre, samtidig som vi får en "høna eller egget"-problematikk. Oversikten er imidlertid tenkt slik at opplevelsen av større selvstendighet og økt kompetanse i norsk for eksempel påvirker oppfølging av barna i skole / fritid, og det påvirker opplevelsen av egen helsetilstand fordi deltakerne blant annet kommer ut av en isolert tilværelse. Som en konsekvens av økt mestring og kunnskap får de arbeid, som igjen fører til bedre økonomi og som igjen kan føre til en bedre bosituasjon. Det er viktig å påpeke at enkelte deltakere tidligere har vært ute i arbeidslivet men som ikke lenger kan jobbe innen samme bransje og som har behov for mer opplæring i norsk. For disse deltakerne er ikke økt selvstendighet det som først og fremst oppnås, men for eksempel opplevelse av bedre helse.

I det følgende skal vi diskutere nærmere de forskjellige indikatorene og hvilken betydning disse har hatt for deltakerne.

5.1.1 Norsk

Hvilke sider ved det norske språket har de styrket, hvilke kompetanse har de fått? Evnen til å kommunisere med omgivelsene har ikke bare betydning for muligheten til å få arbeid, men har også stor betydning for generell trivsel og deltakelse i ulike samfunnsarenaer.

Casene i evalueringen viser at de fleste deltakere oppnår en betydelig økt kompetanse i norsk i løpet av den tiden de er på Kloden. Undervisning i klasserommet kombinert med praktisk språkbruk på kjøkkenet og i kantinen fungerer bra, til tross for at kommunikasjon på eget morsmål deltakerne i mellom forekommer, selv om dette ikke er "tillatt" i undervisningen.

Det er viktig å differensiere deltakerne i forhold til hva de har lært og hva de kunne før de begynte. Deltakerne kan deles inn i tre hovedgrupper etter ulik forhåndskunnskap og erfaring: den ene gruppen er middelaldrende, har bodd lenge i landet og de fleste har etablert familie her. De har stort sett vært hjemme med omsorg for barn og familie. Denne gruppen viser seg å være de som har dårligst kunnskaper i norsk når de begynner, og som også trenger mest tid til å lære: *"Jeg skulle ønske jeg kunne få være lenger på Kloden, jeg trenger å lære mer norsk."*

Den andre gruppen er også middelaldrende kvinner, men som har hatt jobb som renholdsarbeidere i flere år. De har ikke hatt mulighet eller behov for å snakke norsk til daglig fordi arbeidets art ikke krever det. Disse casene viser at fast arbeid nødvendigvis ikke betyr økte norskkunnskaper, men at typen arbeid også er viktig. I denne gruppen finner vi også flere som ikke har skolegang fra hjemlandet, eller som kunne lese eller skrive før de begynte.

Enkelte går på attføring, og som innebærer både utprøving av arbeidsevne og kvalifisering til egnet arbeid. Disse kan komme seg ut i et annet jobbmarked via Kloden.

Den tredje gruppen består av yngre deltakere som har vært i landet kun et par år. De har kommet enten som flyktninger eller i forbindelse med familiegjenforening. Denne gruppen har vist store fremskritt på kort tid. Mange av disse kan lese og skrive fra før, og har dermed et bedre utgangspunkt for læring. I tillegg har de tidlig kommet i kontakt med bydelen som har knyttet dem opp mot diverse tiltak.

Deltakerne representerer følgelig både de som vil ut av hjemmetilværelsen og ønsker seg jobb eller å få mer kontakt med samfunnet rundt seg, de som vil over i noe annet etter flere år i arbeidslivet og de som vil heve sin kompetanse gjennom bedre norskkunnskaper.

Hvilke sider ved det norske språket som deltakerne har styrket, er følgelig avhengig av hva de kunne før de begynte. I den gruppen som kunne minst norsk fra før viser funnene at deltakerne for eksempel nå kan forstå og ta i mot beskjeder, og de kan selv ta initiativ til å innhente informasjon. Funnene viser også at de som har hatt praksisplass og senere fått jobb har lært mye ute i arbeidssituasjonen. Spørsmålet om hvilke kompetanse deltakerne får i norsk, må følgelig knyttes opp mot hvordan de kan fungere i en arbeidssituasjon og i samfunnsliv for øvrig, og det blir et spørsmål om hva som er nok kompetanse for å kunne klare seg på egenhånd. I følge arbeidsgiverne øker språkferdighetene raskt etter kort tid på jobb, selv om dette ikke betyr at de er gode i norsk. En viktig del er å kunne forstå og lese beskjeder, og å kunne formidle dette videre. Blant deltakerne som har lært raskt, er målet blant annet å komme fort ut i arbeid. Casene viser at enkelte selv etter kort tid har skaffet seg jobb på ettermiddagene mens de følger Klodens språkopplæring.

I følge Fafø-rapporten om levekår blant flyktninger er det sammenheng mellom alder, helse og familieliv og språkopplæring. Høy alder, dårlig helse og omsorg for barn vanskeliggjør språkopplæring (Djuve og Kavli 2000:79). Rapporten trekker også fram at det er stor sammenheng mellom språkkunnskaper og deltakelse i kvalifiseringstilbud som går ut over rene norskkurs. De som har deltatt i kursvirksomhet utover norskopplæring har helt klart bedre norskkunnskaper enn de som bare har deltatt på norskkurs. I følge rapporten kan det tyde på at norskopplæring i stor grad skjer andre steder enn på norskkursene (ibid:75). Denne antakelsen underbygger erfaringene med og betydningen av Kantineprosjektet som en opplæringsarena.

Et aktuelt spørsmål er hvordan språk kan måles. Ovenfor trakk vi fram at det å forstå og å kunne formidle beskjeder er viktig i en jobbsammenheng. Egevalueringer av språknivå under kurset er en annen form for måling. Tidligere har lærene på Kloden med jevne mellomrom gjennomført såkalte modultester, som er enkle språktester. Dette er i løpet av den siste tiden nedprioritert. Gjennom språktester kan både lærer og elev få en viss forståelse av hva deltakerne har lært, og som kan være et nyttig redskap i form av en attest eller bevis for arbeidsgiver senere.

”Ni av ti dropper norsk-test” heter det i et oppslag hentet fra Aftenposten 30. januar 2002. Det viser seg at få av deltakerne som går på norskkurs for personer med innvandrerbakgrunn går opp til språkprøve etter endt kurs, og mange som prøver seg stryker i testen. Årsaken settes i sammenheng med lav utdanningsbakgrunn fra hjemlandet. Kursene ble delt inn i såkalte A-løp og B-løp, der B-løp er et tilbud til personer med liten eller ingen skolegang fra hjemlandet. Mellom 35 og 43% av deltakerne på disse kursene har fulgt B-kurs. Det etterlyses

gode modeller for opplæring for de gruppene som er analfabeter eller har liten skolegang fra hjemlandet på bakgrunn av de dårlige resultatene. Klodens modell har vist seg å fungere bra for den gruppen som har størst behov for opplæring, fordi metoden tar utgangspunkt i praktisk læring, individenes ståsted og den helhetlige livssituasjonen. Spørsmålet er om ikke en språktest ville være nyttig for deltakerne etter endt kurs på Kloden for å kunne ha med seg videre i en jobbsøkningsprosess.

5.1.2 Økt selvstendighet

Denne kategorien omfatter flere aspekter ved hvordan deltakerne opplever og erfarer hverdagen etter at de begynte på Kloden. Det er særlig i forhold til omverdenen, utenfor hjemmesfæren, at deltakerne har opplevd endringer. Casene viser at de blant annet har oppnådd en mye større frihet ved å kunne handle alene, reise med trikk og buss, oppsøke kontorer, gå turer. Før de begynte på Kloden måtte de ha følge utenfor hjemmet. Årsaken var blant annet at de ikke kunne norsk og dermed ikke kunne kommunisere med andre, og følgelig ikke hadde selvtillit nok til å gå ut alene.

5.1.3 Oppdragerrollen

Deltakerne i utvalget viser at de har styrket sin rolle som omsorgsperson i forhold til familien. Gjennom økt selvstendighet og ikke minst gjennom økte kunnskaper i norsk har de mer innflytelse på barns skolegang og fritid. For eksempel å kunne lese og forstå leksene til barna eller å forstå en kakeoppskrift for å lage i stand til barnas bursdag: *”Sønnen min sa at jeg måtte lære meg norsk. Nå baker jeg boller og lager mat som sønnen min liker, det er viktig for han. Han får jo det hos kamerater”*.

En annen sier: *”Jeg synes det er veldig fint å lære data. Alle skulle lære data, for da kan man hjelpe barna og følge opp hva de er opptatt av. Før skjønnte jeg ingenting av det barna gjorde på dataen og jeg kunne ikke hjelpe dem. Nå kan jeg følge med litt, og vi kan søke på nettet sammen.”*

Rollen som familieforsørger for kvinnene har også kommet tydelig fram i enkelte case. Som tidligere vist er flere ektemenn uføretrygdet eller sykmeldt som følge av slitasjeskader gjennom tungt fysisk arbeid. Enkelte kvinner opplever å bli den som har inntektsgivende arbeid, og får dermed en rolle utad som familieforsørger selv om mannen får sykepenger, attføring eller trygd. Dette forsterkes når hennes inntekt danner grunnlag for boliglån og familien kan kjøpe sin egen bolig for første gang. Kvinnene opplever følgelig at de strukturelle rammene endres fra å være underordnet ektemannens rolle utad som husholdets overhode, til selv å få en overordnet eller i alle fall likestilt posisjon utad.

5.1.4 Helse

Helsetilstand er en viktig faktor i forhold til både arbeidsliv og dagligliv ellers, og påvirker i stor grad livssituasjonen. Helsetilstand betegner et mangfoldig sett av folks helse og psyke, og kan blant annet forstås både som det individet selv opplever av egen helse, og som en faktisk sykdom. I samtalene med nåværende og tidligere deltakere var det flere som trakk fram at de

var mye syke før de begynte i Kantineprosjektet. Det var imidlertid ikke alltid at det var en direkte sykdom eller plage som ble referert til, men en generelt dårlig helsetilstand med lidelser som vondt i magen, tretthet og slapphet og som resulterte i manglende tiltak og initiativ. Som årsak til helseplagene kom det blant annet fram at de hadde hjemlengsel, og at de bare gikk hjemme uten kontakt med omverdenen. Etter at de begynte i Kantineprosjektet og senere fikk seg jobb opplevde flere at plagene forsvant. Som en av informantene sa: *” jeg har ikke har tid til å kjenne etter om jeg har vondt etter at jeg begynte å jobbe”*. I dette utsagnet ligger det blant annet at mangel på meningsfulle oppgaver og mye tid for seg selv kan øke følelsen av redusert helse.

Andre informanter har etter mange år i renholdsbransjen pådratt seg slitasjeskader og har måttet slutte i jobben. Denne gruppen har fått nye muligheter gjennom Kantineprosjektet og har godt håp om å kunne gå ut i en annen type arbeid etter økt kompetanse i norsk.

Helse kan i denne sammenhengen også sees i sammenheng med mat og kosthold. Kunnskap om riktig kost og ernæring kan være av stor betydning for familiens helse. Vi vet at både barn og voksne med innvandrerbakgrunn er overrepresentert når det gjelder mangelsykdommer, blant annet som følge av for lite D-vitaminer. Vi vet også at diabetes generelt blir mer og mer utbredt, noe som også omfatter den delen av befolkningen som har minoritetsbakgrunn. Gjennom Kantineprosjektet har deltakerne lært om kosthold, og har fått mer kunnskap om hvilke næringsstoffer som er viktig for oss som lever i et kaldt og solfattig klima. Som en del av tilbudet høsten 2001 hadde Kantineprosjektet et samarbeid med Louisenberg sykehus om kostholdsveiledning til en gruppe kvinner med minoritetsbakgrunn og som hadde diagnosen diabetes. Gjennom både praksis på kjøkkenet, med tilberedning av forskjellige typer retter, og gjennom teoretisk undervisning, lærte kvinnene blant annet hvordan det daglige kostholdet kunne være velsmakende og lett å lage, og som ville gi en bedre livssituasjon for denne gruppen.

En tredje faktor er økende grad av fedme, og som skyldes både feil kosthold og mangel på mosjon. I Kantineprosjektets opplegg er det nå i tillegg til kostholdsveiledning lagt opp til turgåing i nærområdene, blant annet med tanke på at økt mosjon kan gi økt helsegevinst. I tillegg til fysisk aktivitet, lærer deltakerne å bli kjent i nærområdene og får innblikk i bydelens historie.

I andre forskningsrapporter blir flyktninger og innvandreres helsesituasjon trukket fram som et viktig tema (Djuve og Kavli 2000). I følge Fafos rapport om flyktninger og levekår fra 2000 er det særlig tre argumenter for å ta spørsmål om helsesituasjon på alvor. For det første sees god helse i sammenheng med et grunnleggende levekårs gode. For det andre er helseproblemer en viktig forklaring på en vanskelig integrering i arbeidslivet. Et tredje aspekt er også at informasjon om denne gruppens helsesituasjon er viktig for å kunne legge best mulig til rette for et passende behandlingstilbud. Funn fra Fafos rapport om enkelte flyktningegruppers helsetilstand viser at muskel-, rygg- og nakkesmerter er særlig utbredt, i tillegg forekommer utmattelse, søvnproblemer og konsentrasjonsproblemer hyppig. Det er særlig kvinner som er utsatt for disse plagene. Plagene øker også ved økt alder (ibid:68). Andre helseplager skyldes depressive og psykiske lidelser, noe som forekommer hyppig blant denne gruppen. Årsaken til helseplagene har ofte sammenheng med traumatiske opplevelser i hjemlandet, savn og hjemlengsel.

Det er først og fremst i forhold til integrering at spørsmål om helse står sentralt i denne evalueringen, og helseplager kan i stor grad hemme hverdagslivet. Ved å få tilbud om

kvalifiseringskurs som er lagt opp etter deltakernes eget ståsted, og som deltakerne dermed opplever at de kan gjennomføre, gis denne gruppen nye muligheter til å komme ut i arbeid eller få en mer meningsfull tilværelse som ev. omsorgsperson og i samfunnslivet for øvrig.

5.1.5 Arbeidsliv

Blant de tidligere deltakerne i utvalget har alle så nær som en fått fast jobb, og jobber nå enten i barnehage eller i kantine. Haci og Nina har begge lederfunksjon i sine kantinejobber, og ansvar for daglig drift. Zeba fikk jobb i barnehage etter å ha deltatt i Kantineprosjektet, men måtte slutte etter et år pga av sviktende helse. Nå er hun imidlertid i gang med å søke jobb som ikke krever fysisk aktivitet.

Blant deltakerne som nå går på Kloden har enkelte selv skaffet jobb ved siden av og andre er i ferd med å søke. Det er først og fremst jobb som kassahjelp eller innen rengjøring deltakerne får.

Betydningen av å få seg en jobb er svært viktig for de fleste, slik som casene i denne evalueringen viser. Deltakerne har enten fått jobb, eller har jobb som et viktig mål med å delta på kurset. Også i Fafos rapport fra 2000 viser funnene at lønnet arbeid slår sterkest ut i forhold til trivsel blant flyktingene, og kommer foran for eksempel skoletilbud eller nærhet til annen familie (Djuve og Kavli 2000:99). Graden av trivsel påvirkes av en rekke faktorer, der arbeid altså viser seg å være viktig. Våre funn viser at arbeid har ført til bedre økonomi, og at det å være økonomisk uavhengig av støtteordninger fra det offentlige påvirker trivselsfaktoren. I tillegg til det økonomiske aspektet, har jobbsituasjonen gitt deltakerne nye muligheter til å komme i kontakt med andre gjennom arbeidsmiljøet, og de har styrket sitt sosiale nettverk. Arbeid har også gitt muligheter til å lære mer norsk.

5.1.6 Økonomi

Gjennom arbeid øker deltakerne sin økonomiske posisjon. Målet for de fleste deltakerne er å kunne forsørge seg selv uten å være avhengig av for eksempel sosialhjelp. Casene viser at deltakerne har fått nye muligheter og et større økonomisk handlingsrom gjennom arbeid. Samtidig er det viktig å påpeke at den typen arbeid som deltakerne har fått ikke er blant de best betalte jobbene, men tvert i mot hører til blant såkalte lavstatus yrker. Spørsmålet er om arbeidsinntekt er nok til å dekke utgifter og til å leve av, eller om deltakerne er avhengig av offentlig støtte i tillegg til arbeidsinntekt.

I hvilken grad lav inntekt fører til betalingsproblemer, vil avhenge av både andre inntekter i familien og antall husholdsmedlemmer som skal forsørges. Deltakerne representerer både enslige og familieforsørgere. I casene der deltakerne har arbeid er det ingen som mottar sosialhjelp.

5.1.7 Bolig

Boligsituasjonen er en sentral indikator på livssituasjonen forøvrig. Dersom boligsituasjonen ikke er tilfredsstillende, påvirker dette flere andre områder i ens liv. Utilfredsstillende

boligsituasjon kan være for eksempel mangel på egen bolig, og at man bor midlertidig hos venner og kjent eller på hospits. Utilfredsstillende boligsituasjon kan også omfatte midlertidige, korte eller usikre leiekontrakter som medfører at man stadig må lete etter et nytt sted å bo.

Hvilken relevans har spørsmål om deltakernes boligsituasjon sett i forhold til virkningen av Kantineprosjektet? Boligsituasjonen kan ses både som en direkte følge av deltakelse i Kantineprosjektet, og som en forutsetning for å kunne delta ved at boligsituasjonen må være tilfredsstillende.

Bolig som følge av kvalifikasjonstiltak

Oversikten foran viser at fire av de 15 i utvalget opplever å ha styrket sin boligsituasjon. En direkte følge henspiller på hierarkiet av indikatorer der en effekt av fast jobb og inntekt muliggjør for eksempel banklån til kjøp av egen bolig for første gang, eller for eksempel til bytte av bolig der man selv kan velge etter egne preferanser fordi økonomien tillater det. For eksempel opplevde Sara at hun fikk lån i banken for å kjøpe leilighet til seg og familien, og Fatimas familie ser seg nå om etter en større leilighet.

Haci ser også nye muligheter for å få seg et bedre sted å bo etter et par år i arbeid:

Jeg er gift og vi venter nå vårt første barn til våren. Kona går på norskkurs nå. Vi bor i en liten 2-roms leilighet i utkanten av byen, i en blokk. Vi leier foreløpig, og har ikke hatt råd til å kjøpe noe enda. Men vi er nå på jakt etter 3-roms leilighet. Vi vil helst være i Bærum, helst Bærums Verk. Der er det fint for barn, god luft, fine områder. Vi vil ikke bo i Oslo og vil ikke at barna skal vokse opp der. Oslo har mye narko, stoff, kriminalitet, trafikk og dårlig luft. Foreløpig kan vi bare leie en leilighet, vi kan betale opp til 7000 kr i mnd i leie, men ikke mer forløpig. Jeg håper på litt mer i lønn nå etter at jeg har fått mer ansvar i jobben min. (Haci)

Funn fra andre studier viser at bosituasjonen betyr mye for motivasjon og muligheter videre, og at mange kvinner med minoritetsbakgrunn har liten kontakt og kjennskap til samfunnet de lever i (Søholt 1996, 1997, Unstad 2001). Dette skyldes blant annet isolasjon fordi de kjenner få andre, de har dårlig norskkunnskaper eller de har tette nettverk med andre som har samme bakgrunn. Gjennom kurstilbud i norsk, både i form av teoretisk undervisning og praktisk opplæring, øker kvinnenes kompetanse. Flere kommer seg også ut i jobb og kan bidra til å bedre familiens økonomi, noe som igjen fører til mulighet for å kjøpe bolig og / eller bedre bosituasjonen. Enkelte av kvinnene får en sterkere eller likeverdige rolle som familiens forsørger. Etter mange år i tungt fysisk arbeid blir ektemenn uføretrygdet, og kvinnenes oppgaver blir mer ansvarsfulle i husholdet.

Både St.meld.nr 49 (1997-98) om boligetablering for unge og vanskeligstilte og Utjamningsmeldinga (1998-99) beskriver situasjonen på boligmarkedet som vanskelig for vanskeligstilte flyktninger og andre med minoritetsbakgrunn. Dette forklares blant annet med mangel på kjennskap til boligmarkedet, gjennomsnittlig lavere yrkesdeltakelse og lav yrkesinntekt blant deler av denne befolkningen. Det bekreftes også at ikke-vestlige innvandrere har dårligere boforhold enn befolkningen ellers (Utjamningsmeldinga:41). Statsviter Susanne Søholt har i flere studier tatt for seg temaer knyttet til etniske minoriteter, blant annet spørsmål knyttet til boligmarkedet (Søholt 2001). Hun viser til at vanlige låneordninger til kjøp av egen bolig for eksempel gjennom Husbanken krever en viss

arbeidsinntekt, og som ikke kommer flyktninger og nyankomne innvandrere til gode fordi de er i en etableringsfase. Mangel på kommunale boliger medfører at de fleste må ut på det private leiemarkedet, og for å klare bokostnadene blir mange avhengig av bostøtte og sosialhjelp (ibid:42). Dette får konsekvenser for familiens handlingsrom.

Kvinner med minoritetsbakgrunn som trenger bolig, for eksempel aleneforsørgende mødre, rammes spesielt av hindringer på boligmarkedet. Dette skyldes at en del mangler kjennskap til hvordan markedet fungerer, slik som for eksempel kvinner med pakistansk bakgrunn (Søholt 2001:49-50). Denne gruppen har ofte liten kunnskap til boligmarkedet fordi de tradisjonelt ikke er lært opp til å være synlige i det offentlige rom og stiller derfor svakt. Andre har ikke tilhørighet i en inkluderende familie som hjelper til med økonomisk bistand, noe som er utbredt i pakistanske familier (ibid:60). Ustabil og utrygg bosituasjon påvirker også livssituasjonen generelt. For eksempel finner vi alenemødre som bor midlertidig på hospits, blant annet kvinner fra Somalia. Hyppige flyttinger, uvisshet om bosituasjonen neste måned eller uvisshet om hvilke skole barna skal flytte til, bidrar til at hverdagslivet blir vanskelig å takle fordi man ikke har kontroll over eget liv (ibid:85).

Kvinner med minoritetsbakgrunn kan på den annen side oppleve å være en ressurs for husholdet og som gir familien større muligheter til å skaffe ønsket bolig. Kvinner som går ut i arbeidslivet etter mange år som hjemmeværende opplever å kunne bidra til at familien får tilgang på boligmarkedet (Søholt 2001:59). Lønnet arbeid gir kvinnene nye muligheter til å delta i ulike samfunnsarenaer som de tidligere ikke hadde tilgang til. Søholt viser også at det å klare seg selv uten økonomisk hjelp fra det offentlige er viktig for mange med minoritetsbakgrunn. Lån både fra venner og kjente og fra det offentlige, samt egen sparing gjør det mulig med egne valg og strategier for å få tak i bolig (ibid:54). Undersøkelser viser også at frivillig flytting synes å ha en positiv effekt på generell trivsel og livssituasjon (Djuve og Kavli 2000:171). Det er uttrykk for innflytelse over egen livssituasjon. Det er imidlertid viktig å skille mellom ulike grupper avhengig av etnisk bakgrunn. Det er store forskjeller mellom gruppene på hvordan de takler situasjonen og hvilke strategier og muligheter de har (Søholt 2001).

Bosituasjonens sammenheng med livssituasjonen

En tilfredsstillende boligsituasjon som en forutsetning for å kunne følge et kvalifiseringskurs handler om i hvilken grad boligsituasjonen påvirker livssituasjonen for øvrig, for eksempel ved å se på deltakernes engasjement og potensiale for læring. Dersom bosituasjonen ikke fungerer tilfredsstillende kan dette påvirke andre arenaer i dagliglivet. Trygg og stabil bosituasjon har betydning for livssituasjonen (Ruud 2000). Gjennom stabilitet og ro rundt det å bo får man mulighet til å konsentrere seg om andre arenaer, for eksempel utdanning og jobb. Dette vises blant annet i en undersøkelse av Ungbo-modellen, et kommunalt boligtiltak for ungdom. Målet for tiltaket er å bidra til å fremme ungdoms mulighet til å ta ansvar for eget liv, og at en stabil boligsituasjon legger til rette for selvstendigjøring og mestring av egen livssituasjon (Ruud 2000:13). Funn fra Ungboundersøkelsen viser at ungdom uten permanent bolig har vanskelig for å klare en skole- og jobbsituasjon. I Kantineprosjektet finner vi deltakere som sliter med motivasjonen, og som forteller at de ikke trives der de bor, slik som eksempelet nedenfor:

Jeg og sønnen min bor på to rom og kjøkken på Bjølsen, i en kommunal leilighet i en gård som kommunen eier. Vi bor i femte etasje uten heis, og det er veldig vanskelig for meg fordi jeg har problemer med å gå. Leiligheten er altfor liten for

oss. Sønnen min må bo på en madrass på stua. Jeg må ha soverommet fordi jeg har skader som krever god seng. Bomiljøet er heller ikke bra. Det er mye alkohol og stoff blant naboene våre. Jeg skulle ønske jeg kunne bo i en leilighet nærmere bakken for å slippe å gå alle trappene. Det er også vanskelig for meg når jeg skal vaske klær: gården har vaskekjeller og det blir tungt for meg å bære opp alle trappene. (Anna)

Casene viser både at arbeid og stabil inntekt er viktig for en trygg og varig boligsituasjonen, og at boligsituasjonen påvirker dagliglivet for øvrig. Dersom boligsituasjonen ikke fungerer tilfredsstillende kan dette gå ut over motivasjon og muligheter ellers. Funnene viser både at deltakelse i Kantineprosjektet øker mulighetene for å styrke boligsituasjonen, og at boligsituasjonen er viktig for livssituasjonen for øvrig.

5.2 Oppsummering

I dette kapitlet er det satt søkelys på et utvalg måleindikatorer, for å se nærmere på hvilke sider ved livssituasjonen og hverdagslivet generelt deltakerne ev. har styrket gjennom Kantineprosjektet.

Deltakerne har økt sin kompetanse både gjennom en generell styrking av egen mestring og selvstendighet i forhold til for eksempel oppdragerrollen, og mer konkret i forhold til arbeid, økonomi og bolig. Følelsen av bedre helse har også vist seg å være en viktig indikator. Indikatorene viser effekten av Kantineprosjektet, og synliggjør hvordan mange begynner uten selvtillit og synlig kompetanse, og som oppnås på en eller flere arenaer gjennom kurset.

Til tross for at det kan være nyttig å dele opp deltakernes kompetanse i ulike indikatorer slik vi har gjort her, er det viktig å holde fast ved et helhetlig perspektiv på den enkelte deltakers kompetanse, og som er noe mer enn summen av de oppsatte indikatorene. Hverdagslivet er vanskelig å dele opp i forskjellige faktorer, og utgjør snarere det som binder de ulike faktorene sammen (Gullestad 1989).

Kapittel 6: Kantineprosjektets sterke og svake sider

Hva er unikt med Kantineprosjektet? I dette kapitlet skal vi trekke fram de viktigste aspektene ved prosjektet og se disse i lys av erfaringer, effekt og ressursbruk. Det er i hovedsak to forhold ved prosjektet som utmerker seg og som skal framheves her: den pedagogiske modellen og Kloden som et lokalt forankret tiltak og møtested.

6.1 Kantineprosjektet som kvalifiseringstiltak

6.1.1 Kvalifisering gjennom mat – en pedagogisk tilnærming

Er den pedagogiske modellen som Kantineprosjektet anvender den mest optimale? En kan stille spørsmål om det hadde vært nok med norskundervisning i klasserommet fordi norsk tross alt ligger i bunnen av all videre kompetanse og er nøkkelen til jobb og samfunnsliv. Kantineprosjektet er et opplæringstiltak for å kvalifisere deltakerne til arbeidslivet og samfunnslivet for øvrig. Det som skiller Kantineprosjektet fra andre lignende opplæringstiltak for flyktninger og innvandrere er at opplæringen i stor grad skjer gjennom mat og matlaging, der mat er metoden for læring. Fordi prosjektets metode er å ta utgangspunkt i den kunnskap og kompetanse som hver enkelt deltaker har, er mat en unik innfallsvinkel til opplæring. Alle deltakerne har et forhold til mat og matlaging, enten de selv har hatt ansvar for familiens mat og måltider i mange år eller de mer eller mindre bare har blitt servert mat av andre. Fordelene som ligger i mat som innfallsvinkel er flere.

For det første kan læring gjennom mat sees i lys av inkludering i samfunnet og større kunnskap om det norske, ved at deltakere har fått innblikk i og opplæring i "norske" matvaner og matoppskrifter. "Norske" matvaner må ikke forveksles med tradisjonell norsk kost, men snarere det som folk flest her i landet spiser. Som vi vet er dette alt fra fiskeboller til pizza, sushi, tacos og kebab. Poenget er å kunne få innblikk i andres matvaner og dermed i andres hverdag (og som ikke gjelder bare i forhold til det norske, men også andre lands matvaner). Funnene viser at for eksempel mødre har lært å lage middager som barna vil ha eller bake boller til fødselsdager, den samme maten barna får hos jevnaldrende kamerater. For barn og ungdom betyr likhet, og det å gjøre som vennene, mye. Dette ser vi særlig i forhold til klær og fritidssysler, og også i forhold til matvaner. Barn og unge velger venner ut fra felles interesser og egenskaper, og i stor grad uavhengig av bakgrunn, slik det vises i Søholts undersøkelse om barn og unges oppvekst i multietniske miljøer (Søholt 2001). Det er viktig å ikke skille seg ut, men være en del av et fellesskap og ha felles referansepunkter. Mye av ungdomsmaten er "internasjonalisert" og maten blir en innfallsvinkel til fellesskap.

For det andre kan maten sees i lys av styrket selvfølelse og mestring, og dermed også trygget på egen kultur. I Kantineprosjektets opplegg får deltakerne større kunnskap om sine egne mattradisjoner, og øker sine ferdigheter på dette området. Gjennom en større bevissthet og økt kunnskap på egen matkultur kan dette bidra til både å påvirke et sunnere kosthold innen hjemlandets mattradisjoner, og til å bli mer bevisst på egen matkultur. Mat er en viktig kulturell markør for å vedlikeholde egne røtter og tradisjoner både overfor venner og familie med samme kulturbakgrunn, og for å lære andre om sin egen kultur. Ikke minst er det også gjennom mat og måltider kvinnene i familien kan bidra til sosialiseringen av barna med sin

kompetanse på matlaging, både for å vedlikeholde tradisjoner fra hjemlandet og for å imøtekomme barns krav om "norsk" mat (Ruud 1998).

For det tredje har det kommet fram i denne evalueringen at Kantineprosjektet har bidratt til kunnskap om bedre helse gjennom opplæring i kosthold og ernæring. Helsegevinsten som dette tiltaket gir er vanskelig å vurdere på sikt, men det er ingen tvil om at kunnskap om riktig mat og kosthold er svært viktig når vi vet at innvandrergupper i større grad rammes av mangelsykdommer enn i den norske befolkningen, og at diabetes øker faretruende blant befolkningen generelt. Kunnskap om riktig kosthold kan følgelig sees i lys av et forebyggingsperspektiv.

Sett i lys av de tre aspektene som er nevnt her: *inkludering, trygghet på egen kulturkunnskap for kvinner samt forebygging gjennom økt helsegevinst*, er det viktig at Kantineprosjektet fortsetter med fokus på mat som en innfallsvinkel til kvalifisering.

6.1.2 Kvalifisering til arbeidslivet

Er opplegget som Kantineprosjektet driver i dag bra nok i forhold til arbeidsmarkedet? På den ene siden må svaret bli nei fordi opplegget slik det har vært det siste halvåret gir for lite vekt på arbeidstrening. En gang i uken på kjøkkenet (for enkelte er det mer) er ikke nok for å kvalifisere seg til arbeid.

Dersom det imidlertid legges vekt på norsk blir svaret ja fordi det metodiske opplegget som Kantineprosjektet pr. i dag følger først og fremst legger vekt på språkopplæring. Kantinen er en arena for læring, med en unik mulighet til å lære norsk gjennom praktisk arbeid. Deltakerne har fra før kompetanse på matlaging, og ingen begynner med blanke ark. Det gir en fin mulighet til kommunikasjon og samarbeid, og ikke minst til økt kompetanse.

Et aktuelt spørsmål blir følgelig om det er praktisk trening eller språkopplæring som er den viktigste kompetansen å ha med seg videre i arbeidslivet. Kantineprosjektets tidligere modell, der det ble lagt mer vekt på arbeidspraksis, ga sikre praksisplasser i arbeidslivet etterpå. Det ble lagt opp til tett oppfølging og de hadde mindre grupper fordi lokalene var små. Blant deltakerne som er i jobb ser vi at de har tilpasset seg arbeidssituasjonen, de følger arbeidsrutiner, de forholder seg til kunder og enkelte har også ansvar.

På bakgrunn av deltakernes egne vurderinger av tiltaket og på bakgrunn av erfaringene med prosjektet, er det imidlertid ferdigheter i det norske språket som settes som det viktigste. Det å beherske norsk godt nok til å kunne forstå og formidle beskjeder gir trygghet og følelsen av mestring for deltakerne, og blir av arbeidsgivere i stor grad stilt som krav ved ansettelse i jobb. Med norskkunnskaper vil tilpasning til en arbeidssituasjon være enkelt for de fleste. Samtidig er det ikke entydig hva som er godt nok til å kunne få seg en jobb. Enkelte har opplevd å få jobb før de følte at de behersket nok og dette viser at kunnskap i norsk ikke er den eneste faktoren som teller ved ansettelse, men også pågangsmot og vilje til å få det til. Etter kort tid i en arbeidssituasjon har både deltakere og arbeidsgivere opplevd store framskritt i norsk blant de som har fått jobb. For det første viser dette at trygghet på egen mestring er viktig både for å få jobb og i en jobbsammenheng, for det andre viser det at deltakere øker kompetanse i norsk relativt raskt i en jobbsammenheng.

Hvilke type arbeid har deltakerne blitt kvalifisert til? Det er først og fremst i barnehager og i kantiner som deltakerne har fått eller får jobb. I tillegg er det vaskejobber som tilbys arbeidstakere med minoritetsbakgrunn. En kan stille spørsmålsteget ved at deltakerne tilbys denne typen arbeid, som først og fremst er kvinnedominerte og lavlønte. Dette er de samme typer jobber som kvinner fikk da de gikk ut i arbeidslivet for mer enn en generasjon siden. Kvinner med norsk etnisk bakgrunn har i dag alle typer arbeid og posisjoner, og som omfatter både jobber i tradisjonelle lavlønnsyrker men også i økende grad mer prestisjetunge yrker. De yrkesaktive kvinnene på kontorer og med egne bedrifter blir forbilder, men veien dit kan være lang for kvinner med minoritetsbakgrunn som har vært hjemmeværende i mange år. Samtidig som dette kan være et dilemma, er det viktig å påpeke at yrkesstolthet og følelsen av å gjøre noe meningsfullt ofte er uavhengig av typen arbeid, og at det å få en jobb som en lykkes i og trives med er målet for mange.

Når det gjelder antall deltakere som kommer ut i jobb må resultatene sees i en større sammenheng. Oversikten i kapittel 4 viste at noen kom ut i jobb etter endt kurs, men at de fleste fortsatte i kvalifiseringstiltak enten på Kloden eller andre steder. Flere kom ut i arbeid i løpet av det andre året de gikk på Kloden. Dette tyder på at deltakerne i stor grad kvalifiseres til arbeidslivet gjennom det opplegget som Kloden og Kantineprosjektet har fulgt til nå.

6.1.3 Kvalifisering i forhold til samfunnsliv

Samtidig som tallene viser at flere deltakere fikk jobb etter å ha gått på Kloden, finner vi også de som ikke har gått ut i jobb. Dette må sees i sammenheng med både deltakernes helse og deres mål med kurset. Som tidligere påpekt har ikke alle deltakere som mål å komme ut i jobb. Noen ønsker å styrke sin kompetanse i forhold til barn og familie, ikke minst for å kunne følge opp barna på skolen og med lekser.

Hvordan ble deltakerne mer kvalifiserte i forhold til oppdragerrollen, samfunnslivet og ansvaret for eget liv? Hvilke av samfunnslivets krav er de blitt mer kvalifiserte for? Funnene i evalueringen viser at deltakerne har blitt mer selvstendige og kan gjøre ting på egen hånd, de kan ta initiativ, og de mestrer hverdagen på en bedre måte. Ikke minst står de bedre rustet til å følge opp barna sine både i forhold til skole og til fritid. De kan for eksempel imøtekomme barns krav om "norsk" mat og de kan følge med i barnas dataopplæring på skolen.

Inkludering er et viktig overordnet aspekt i denne typen tiltak som Kloden og Kantineprosjektet representerer. Ikke minst viser deltakerne gjennom sine erfaringer at de har fått mer kontakt med bomiljøet og nærmiljøet, for eksempel ved å slå av en prat med naboer eller med foreldre som har barn i samme klasse. Denne typen kontakt med andre var ikke aktuelt tidligere fordi de ikke hadde nok selvtillit og at manglende norskkunnskaper ble opplevd som en hindring.

Flere av kvinnene opplever også at de styrker både sin og familiens økonomiske posisjon gjennom økte inntekter, og som igjen gir familien større muligheter til å kjøpe egen bolig eller øke boligkarriere etter egne behov.

6.2 Hva påvirker læring?

I det følgende skal vi gi noen kategorier på hva som påvirker deltakernes læring:

For det første har *tidligere språkkunnskaper* mye å si. Gruppen det siste året har hatt relativt dårlige forkunnskaper i norsk, og flere er analfabeter på sitt eget språk. De av deltakerne som fra før kunne litt norsk, har hatt et helt annet grunnlag for å lære enn de som mer eller mindre starter med blanke ark.

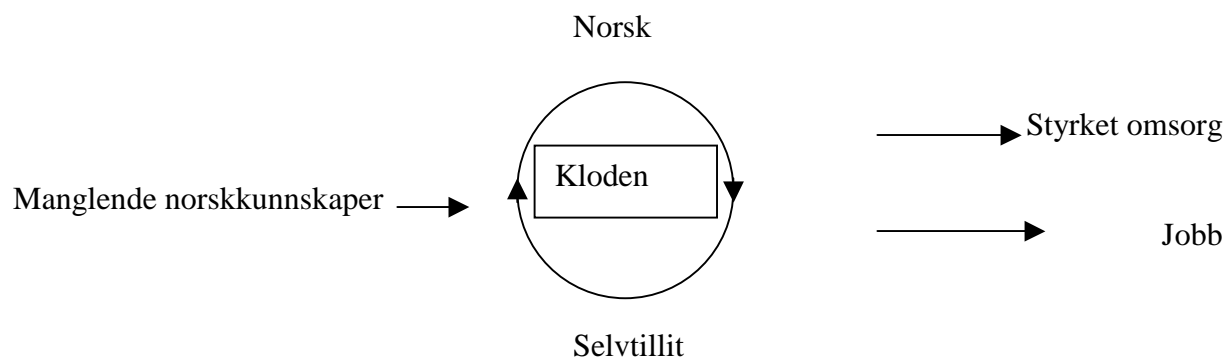
For det andre viser funnene i evalueringen at *trygghet og selvtillit* er viktig. Dette legges det stor vekt på i prosjektet, og som oppnås ved at det gis positive tilbakemeldinger på deltakernes kunnskap og kompetanse uansett nivå. Det å føle seg synlig i miljøet ivaretas på Kloden, og viser seg å ha stor betydning for motivasjon og læring.

Det tredje aspektet er deltakernes *egen motivasjon*. Motivasjonen avhenger av hva de selv ønsker av kurset, og ikke minst er den oppbackingen de har fått hjemme eller i sitt eget miljø viktig for egen motivasjon. Manglende motivasjon går ut over læring og får følgelig konsekvenser for mulighetene videre. Motivasjon påvirkes også av deltakernes helsetilstand og livssituasjon for øvrig. Som tidligere vist sliter mange av kvinnene med minoritetsbakgrunn med vondt i kroppen, de blir fort slitne, noen har slitt seg ut på tunge vaskejobber og enkelte sliter med psykiske plager. Deltakerne omfatter også flyktninger med traumatiske opplevelser bak seg. Læring og motivasjon for læring påvirkes følgelig av deltakernes livssituasjon.

For det fjerde handler det om deltakernes *forventninger* og forventningsnivå. Dersom deltakerne har høye forventninger kan de lett miste selvtillit og troen på seg selv dersom de ikke føler at de lærer fort nok. De føler seg fort mislykket i egne øyne. De som ikke har store forventninger til opplæringen klarer det bedre. Intervjuene med tidligere og nåværende deltakere viser at forventningene ikke alltid er like presenterte, og ikke alle vet hva de ønsker annet enn å lære mer og kanskje etter hvert få jobb. Derfor oppleves prosjektet oftest positivt fordi de ikke har forventninger utover det å lære mer enn de kan fra før. Deltakerne som er kritiske ser i ettertid at de hadde ønsket både mer kunnskap i norsk og mer arbeidstrening. De kritiske vurderingene kommer først når deltakerne har vært en tid ute i jobb, og der erfaringene i ettertid kan sees opp mot hva de lærte på kurset. Dette viser at det er vanskelig å konkretisere forventninger om kurset på Kloden fordi de fleste har et stort behov for opplæring, og at dette påvirker deltakernes evne til å lære mer i en positiv betydning.

Ut fra disse aspektene kan det konkluderes med at Kantineprosjektet må fortsette med den personlige oppfølgingen av deltakerne, der det legges vekt på å styrke selvtillit og trygghet på egen mestring. Personalressurser til dette bør prioriteres. Dersom ikke deltakerne er fortrolige med egen kunnskap kan veien til sosialkontoret være kort.

Læring og økte kvalifikasjoner i norsk er avhengig av en trygg opplæringsarena og selvtillit, samtidig som økt norskkunnskaper gir trygghet. Dette kan illustreres som en sirkel der det ene er forutsatt av det andre:

6.3 Deltakernes erfaringer

Hvordan opplever deltakerne selv prosjektet? Opplever de at prosjektet bisto til at de selv fant løsninger, eller at det ble funnet løsninger for dem? Disse spørsmålene rettes mot hva som motiverer til deltakelse, og på hvilken måte deltakerne selv kan påvirke egen læringsprosess, om de er aktive i prosessen eller ikke. Dette er blant annet avhengig av deltakernes bakgrunn og livssituasjon. Ulik bakgrunn har gitt seg utslag i ulike opplevelser og erfaringer med prosjektet, avhengig av forventinger og hva de kan fra før.

Funnene viser at deltakerne i stor grad er veldig fornøyd med prosjektet. Tidligere deltakere har enten selv eller sammen med en medarbeider vært med i prosessen med å søke jobb og komme seg ut i arbeidslivet. Andre har blitt mer bevisst på seg selv, hva de ønsker og hva de kan oppnå videre. Det er ingen av casene som tyder på at deltakerne har blitt funnet løsninger for uten samarbeid med dem selv. Deltakernes egne vurderinger tyder på at de selv var med på å finne ut hva som var best for dem. Det foregikk dialog mellom ansatte og deltakere underveis, og gjennom samtaler og kartlegging av behov og ønsker fikk deltakere hjelp.

Hvilken type kompetanse har deltakerne fått, direkte eller indirekte, gjennom prosjektet? Det har kommet fram at deltakerne får økt selvtillit og økt mestring av eget liv, de kan møte hverdagen på en nye måte, og bli en mer inkludert del av samfunnet de lever i uten å miste sin kulturelle identitet.

6.3.1 Lønn for deltakelse

Hvor viktig har det vært for brukerne å få lønn for deltakelse? Har lønn for kvalifisering for arbeidslivet og for deltakelse i matproduksjonen en annen funksjon enn lønn for kvalifisering for samfunnslivet?

Funnene viser at lønn har betydd mye for deltakere som har mottatt dette, enten det er har vært fra Aetat, gjennom AMO-kurs, trygdekontoret eller Service- og sosialkontoret. Argumentene som har kommet fram går både på den praktiske og økonomiske siden, men også på motivasjon til å delta. Blant annet var behovet for penger til barnepass og barnehage, reiseutgifter etc. viktige element i deltakernes begrunnelser. De har ikke skilt mellom kurs og jobbpraksis, og mener at den delen som handler om praksis i kantinen skulle kvalifisere til økonomisk kompensasjon. I tillegg har dette uten tvil vært med på å motivere til arbeid. Flere av de tidligere deltakerne forteller at de ikke ønsket å motta penger fra sosialkontoret fordi

det var galt å få penger uten å gjøre noe. De ville heller ha en jobb, og "tjene" penger og gjøre seg fortjent til dem. De ønsket å føle seg verdt noe. Dersom praksisen i kantinen ikke hadde kvalifisert til lønn, ville det gitt feil signaler og flere hadde mistet motivasjonen for å delta. Dette underbygges av at enkelte deltakere sluttet i Kantineprosjektet da ordningen med AMO-kurs ble avvirket våren 2001.

Fra høsten 2001 har ikke Kloden lenger kvalifiseringspenger til kursdeltakerne. Kurstilbudet er nå lagt mer opp som et opplæringstiltak enn som arbeidspraksis og deltakerne forventer ikke penger for å gå kurset. Dessuten underviser lærene både i klasserommet og på kjøkkenet, noe som forsterker inntrykket av Kloden som en opplæringsarena og ikke som et arbeidspraksiskurs.

6.4 Tid og ressursbruk i prosjektet

Har tiden i prosjektet og kravene som ble stilt vært rimelige? Har det vært en rimelig balanse mellom effektivitet på den ene siden og å ivareta deltakerne på den andre siden?

I dette spørsmålet ligger det mange elementer som er av stor betydning for prosjektet. Spørsmålet rettes mot kursets varighet i forhold til oppnådd resultat, dvs. om deltakerne klarer å lære det som forventes (kvalifisere seg) til arbeidsliv og samfunnsliv.

Opplegget i Kantineprosjektet har vist at det brukes relativt mye ressurser på opplæringen av deltakerne. Opplæring omhandler alt fra norskopplæring, praktisk opplæring i matlaging og kantinedrift samt oppfølging av den enkelte. Noen av deltakerne kommer ut i praksis før kurset er avsluttet, andre har ikke fått jobb etter endt kurs, mange må fortsette å kvalifisere seg. Det tar tid å lære opp deltakerne avhengig av livssituasjon og nivå. Noen trenger å være med på kurset lenger enn forventet, og dette er blant annet et kostnadsspørsmål fordi deltakerne opptar plass for andre som også trenger tilbudet. På den annen side er det viktigere å holde på deltakerne til de er klare for å gå ut i arbeid enn at de havner på sosialkontoret (dette vises nærmere nedenfor).

Bør alle ut i arbeid etter endt kurs? Svaret har flere sider. Det ene er effektivitet, der målet er å komme ut i jobb så fort som mulig. Her er det mange fordeler, blant annet det å tjene penger raskt og bli økonomisk uavhengig. Men det kan være mange hindringer i veien før dette oppnås. Dersom de for eksempel ikke er trygge på egen kompetanse, og må slutte i en jobb de ikke klarer å fullføre, hvilken gevinst har da tiltaket gitt dersom de må oppsøke sosialkontoret etter få måneder ute? Spørsmålet er da om ikke litt lenger tid i prosjektet er bedre enn å se på kursavslutning som det endelige mål. Dette er avhengig av deltakernes nivå. Mye av problematikken rundt deltakerne er lærevansker i tillegg til at de er dårlige i norsk. I tillegg er det en del som er analfabeter også på sitt eget språk. Denne gruppen med størst behov bør fortsatt gis muligheter til forlenget kurs. Det er også viktig å påpeke betydningen av at enkelte ikke har som mål å komme seg ut i jobb, men å styrke egen kompetanse i forhold til familie og samfunnslivet for øvrig.

Fordi opplegget er lagt opp etter en individuell modell der det tas utgangspunkt i hver enkelt deltaker, kan kostnadene bli store dersom den enkelte ikke slippes ut før han / hun føler seg trygg på det. Høye kostnadene regnes da ut i antall timer det tar med en enkelt deltaker, både i en klasse / kurssituasjon og med individuell oppfølging i form av samtaler etc. Bak en person som lykkes kan det ligge hundrevis av timer. Dersom effekten og resultatene av

kantineprosjektet skal måles etter antallet som har kommet ut i jobb etter endt kurs, eller antallet som fullfører kurset etter normert tid, vil tallene kun vise bare en side ved kurset. Det kan tilsynelatende sees som et nederlag eller en mindre vellykket side av kurset at enkelte deltakere får mulighet til å gå lenger enn normert tid. Bak en slik vurdering ligger det imidlertid en tro på at deltakeren etter noe lenger opplæringstid vil stå sterkere i møtet med samfunnslivet, og at risikoen for å havne på sosialkontoret etter kort tid blir mindre. En ønsker å unngå svingdørseffekten. Å legge inn nok ressurser i tiltaket kan på sikt lønne seg også rent samfunnsøkonomisk.

Svarene kan tyde på at gruppen deltakere sett under ett ikke er godt nok forberedt eller rustet til å fungere godt i en jobb etter et år i Kantineprosjektet. Dette varierer imidlertid fra individ til individ. Fordi prosjektet er lagt opp etter en individbasert og individuell modell med utgangspunkt i hver enkelt deltaker viser resultatene at progresjonen fungerer bra. Enkelte behøver ikke følge kurset helt ut, andre behøver mer tid for å føle seg trygge nok til å søke jobb. Funnene viser klart at deltakerne har stor nytte av kurset, og at de etter kort tid blir bedre til å snakke og forstå norsk.

6.4.1 Prosjektets kostnader pr deltaker

Hva koster så Kantineprosjektet pr. deltaker i kroner og øre? I følgende regnestykke har vi tatt utgangspunkt både i Klodens budsjett fordelt på antall deltakere på Kloden, og Kantineprosjektets budsjett fordelt på antall deltakere i prosjektet. Utregningene gir dermed en indikasjon på hva tiltaket koster for hver person som er tilknyttet Kloden / Kantineprosjektet.

Tabell 4: Oversikt over Klodens kostnader pr. deltaker

	Klodens budsjett	Antall deltakere	Kostnader pr. deltaker
1997	NOK 2.201 000	37	NOK 59 486
1998	1.300 000	60	21 666
1999	3.537 000	250	14 148
2000	3.028 000	294	10 299
2001	3.878 000	331	11 716

Tabell 5: Oversikt over Kantineprosjektets kostnader pr. deltaker

	Budsjett Kantineprosjektet	Antall deltakere i Kantineprosjektet	Kostander pr. deltaker
1997	NOK 400 000	17	NOK 23 529
1998	676 000	18	37 555
1999	1.505 000	40	37 625
2000	995 000	32	31 093
2001 ⁸	-	21	-

⁸ Fra 2001 hadde ikke Kantineprosjektet eget budsjett.

Oversiktene viser at kostnadene pr deltaker for Kloden som helhet går ned fra år til år. Tallene gir imidlertid ikke et korrekt bilde av utgiftene fordi deltakerne omfatter både de som følger kurs heltid og deltid. Dessuten er det flere deltakere som følger kurset mer enn ett år. Videre kommer personalressursene som er tilknyttet Kloden som helhet også deltakerne i Kantineprosjektet til gode. Likevel gir oversikten en pekepinn på hva prosjektet koster.

Oversiktene viser også at Kantineprosjektet som et isolert tiltak er dyrere pr deltaker enn Kloden i sin helhet. Dette kan imidlertid bety at prosjektet har færre deltakere på deltid sammenlignet med Kloden under ett, og at kostnadene i Kantineprosjektet viser et mer korrekt bilde. Året 1997 ser vi at Klodens kostnad pr deltaker lå relativt mye høyere enn de senere årene, og som vier seg omvendt i Kantineprosjektet. Dette kan tyde på intern skjevhet i budsjettfordelingen mellom Kloden og Kantineprosjektet.

6.4.2 Kostnadene sammenlignet med utbetalinger fra sosialkontorene

Kloden er som tidligere skrevet et forebyggende tiltak og et spørsmål som reiser seg er om deltakerne ville bli eller forbli sosialklienter dersom de ikke hadde fått tilbud om å delta på Kloden. Flere av deltakere blir henvist til Kloden fra Servicekontoret eller sosialkontorene i bydelen. Tallene som er kommet fram ovenfor er derfor interessante å sammenligne med utgifter som sosialkontoret dekker til for eksempel en familie i løpet av et år.

I det følgende skal vi vise et eksempel på prosjektets kostnader i forhold til utbetalinger fra sosialkontoret i år 2000. I følge opplysninger fra sosialkontorene i bydelen *var gjennomsnittlig utbetaling til livsopphold og husleie for en klient i bydel Sagene - Torshov for år 2000 på rundt NOK 125 000. Utbetalingene er større blant familier med barn.* Dette året var ca 10 prosent av Klodens deltakere sosialklienter. Sammenlignet med utgiftene i år 2000, er kostnadene pr deltaker ca kr 31 000 i Kantineprosjektet. I det samme året var det seks deltakere i Kantineprosjektet som kom ut i jobb. Dersom disse seks hadde vært sosialklienter og ikke hadde hatt tilbud om opplæring i Kantineprosjektet, ville det kostet rundt NOK 750 000 i utbetalinger fra sosialkontorene dersom de ikke hadde hatt familie. Med familie hadde utbetalingene vært større. I dette året hadde Kantineprosjektet et budsjett på NOK 995 000, derav tilskudd fra Oslo indre øst på NOK 515 000.

Tallene viser at selv om bare noen få deltakere kommer ut i jobb og kan klare seg selv, vil tiltaket være en rimelig investering sett ut fra et samfunnsøkonomisk perspektiv.

6.5 Klodens og Kantineprosjektets videre utfordringer

Flyttingen fra sted til sted har gjort at Kantineprosjektet hele tiden har måttet tenke nytt, samtidig som de har stått i fare for å ha mistet noe av det de bygget opp på veien. Tidligere var prosjektet mindre i omfang, de var færre ansatte og deltakere.

Etter at Kloden flyttet til Vøyensvingen 6 har prosjektet fått stort kjøkken, er sentralt plassert og har alt samlet på ett sted. Virksomheten har økt med ca 60 deltakere på Kloden og ca 25 som holder til i Åsenhagen åpne barnehage. Dette gir nye utfordringer. Mulighetene ligger nå

til rette for å kunne arbeide med den modellen som ble påbegynt i startfasen. Modellen krever at de ansatte hele tiden må jobbe med miljøet og ha en felles forståelse for virksomheten.

For at prosjektet i dag skal kunne fungere tilfredsstillende bør visse forutsetninger være til stede, og som diskuteres nærmere nedenfor.

6.5.1 Behov for medarbeidere

Bemanning og personalsituasjonen er viktig, der både graden av stabilitet blant de ansatte og bemanning i forhold til behov blir ivaretatt i forhold til tiltakets målsetting. Et problem har hittil vært at personalet i Kantineprosjektet ikke er fast ansatt, men engasjert på prosjektmidler fra år til år.

Prosjektet er for det første avhengig av å ha en ansatt som bare har ansvaret for å drive kantinen og ha det daglige ansvaret for at kjøkkenet fungerer som en arbeidsarena. Dette er nødvendig for at undervisningen skal fungere optimalt. Kjøkkenet er stort og krever faste rutiner. Arbeidet bør omfatte alt det praktiske arbeidet på kjøkkenet, som innebærer alt det som må til for å kunne drive en kantine, også daglig vasking og rydding. Slik det hittil har fungert i de nye lokalene er denne delen av jobben tilfeldig utført, og har blant annet vært avhengig av antall deltakere på kjøkkenet. Det har heller ikke vært rom for både drift av kantinen i tillegg til oppfølging av deltakerne. Denne stillingen bør ikke knyttes til oppfølging av deltakerne.

Kantineprosjektet bør for det andre ha en ansatt som følger opp deltakerne og sørger for å tilrettelegge for den enkeltes behov. Prosjektet har hatt en stilling med dette arbeidsområdet på engasjement fram til årsskiftet 2001-2002, og som det nå ikke lenger er bevilget midler til. Funnene i evalueringen viser betydningen av å ha en person som deltakerne blir kjent med og som følger opp den enkelte. Uttalelser som ”uten hjelp fra NN hadde jeg ikke fått denne jobben” eller ”jeg vet ikke hva jeg skulle gjort uten NN” har gått igjen i samtaler med deltakerne.

Ved årsskiftet 2001-2002 mistet Kloden tre medarbeidere, derav to som var tilknyttet Kantineprosjektet. I tillegg har medarbeidere i stor grad kontrakter for bare ett år av gangen, i noen tilfelle kortere. Dette bidrar til å påvirke arbeid og langsiktig planlegging med prosjektet, og prosjektet blir sårbart fordi medarbeiderne aldri kan forutsi om planer og strategier kan realiseres. Behovet for opplæring av flyktinger og innvandrere i bydelen vil ikke bli mindre, og en mer permanent satsning på Kantineprosjektet anses som viktig.

6.5.2 Kantineprosjektets opplæringsmodell

Det har etter hvert blitt en flytende grense mellom Kantineprosjektet og Kloden, og som tidligere påpekt er Kantineprosjektet nå en integrert del av opplæringstilbudet på Kloden. Nå får alle deltakerne på Kloden en undervisningsøkt i uken på kjøkkenet, noen deltakere får mer.

Spørsmålet om det er Kantineprosjektet som har blitt en mer integrert del av Kloden eller om Kloden som helhet har blitt en mer integrert del av Kantineprosjektet med opplæring på

kjøkken, er ikke lett å fastslå. Det er imidlertid viktig å holde på det genuine i Kantineprosjektets opplegg, der deltakere med liten eller ingen skolegang og med dårlige norskkunnskaper får tilrettelagt norskundervisning gjennom praktisk matlaging. Deltakerne opplever økt mestring og selvtillit gjennom den trygge opplæringsformen, med tett oppfølging og som tar hensyn til den enkeltes dagligliv der ikke alle kan følge et fulltidsløp. Det er derfor viktig at Kantineprosjektet lever videre som en del av Kloden.

6.5.3 Økonomi og inntjeningskrav

Kantineprosjektet er først og fremst en opplæringsarena. Det er da naturlig å stille spørsmål om kantinen skal ha store inntjeningskrav i form av catering-virksomhet. Foreløpig har de ikke hatt kapasitet til det i de nye lokalene, og opplæringen og den pedagogiske modellen er ikke lagt opp til at deltakerne kan selge mat på bestilling i særlig grad. Det blir et avvik mellom prosjektets opplegg og målsetting, og økonomisk krav som settes fra bydelen. På sikt kan salg av mat til andre imidlertid bli en viktig del av opplæringen til arbeidslivet, der blant annet kundebehandling og avtaler inngår som en sentral del. Cateringvirksomheten hadde en større betydning i Kantineprosjektet tidligere, men under andre vilkår. For at catering kan bli en del av Kantineprosjektet må de gå gjennom en prosess over tid, og se hvilke muligheter som kan utnyttes.

6.5.4 Målgruppen

Hvem er brukerne, hvem er målgruppen, og hvem passer tiltaket best for? Det kan se ut som om det er de med dårligst kunnskaper i norsk og minst skolegang fra før som opplegget bør rettes mot. Denne målgruppen tilsvare det som opplæringsplanen av 1998 kaller "løp B", og som er en plan for deltakere med liten eller ingen skolebakgrunn og som i liten grad er vant til å tilegne seg kunnskaper gjennom teoretisk undervisning (Djuve m.fl. 2001:183).

Samtidig må det være rom for brukere som har mer skolegang og som bare trenger litt hjelp før de kommer seg ut i jobb. Deltakere som kan noe fra før, kan også bidra til å dra med seg de andre, og være rollemodeller. En slik modell anvendes for eksempel i kommunenes boliger til ungdom, Ungbo – modellen, der beboerne i en vanskelig livssituasjon settes sammen i bogrupper sammen med ungdom som mestrer hverdagen greit. Disse skal fungere som rollemodeller for de andre.

I Kantineprosjektet bør det imidlertid fortsatt satses på den gruppen med minst skoleerfaring. Som tidligere skrevet er mat en god innfallsvinkel til læring og økt mestring fordi det tas utgangspunkt i noe som alle kan noe om, og som dermed baseres på deltakernes egen kompetanse. Funnene har vist at deltakeres livssituasjon endres etter at de har vært i eller er i Kantineprosjektet. Noen opplever å kunne bevege seg fritt utenfor hjemmet for første gang, eller å kunne kommunisere med naboene, andre har kommet seg ut i jobb etter mange år hjemme.

Prosjektet har endret karakter over tid, både gjennom diverse flytteprosesser, antall deltakere, opplegget for kantinedrift og ikke minst på bakgrunn av krav til driften av kantinen. Budsjettene styrer mye for hvordan virksomheten skal drives. Med en målgruppe som i utgangspunktet har behov for tett oppfølging og systematisk læring sier det seg selv at dette

tar både mye tid og ressurser. Kostnader er vanskelig å beregne 1:1 i forhold til tidsbruk i kroner og øre. Økonomi er ikke bare penger, inntjening og omsetning. Økonomi er også det at deltakerne mestrer det de læres opp til å mestre. Det er viktigere at deltakerne fortsatt kan være i prosjektet noe lenger enn beregnet enn at de sendes ut før de er sikre på seg selv. Prosjektet har flere eksempler på at deltakerne har kommet tilbake etter en kort periode ute – de var ikke klare for livet utenfor.

Det har tidligere i evalueringen kommet fram at Kloden tidligere foretok språktester av deltakerne der de fikk bevis for fullført kurs, samt at deltakerne i Kantineprosjektet fikk attest eller bevis for arbeidet i kantinen. Kloden avholder ikke lenger språktester, og det gis heller ikke attest fra Kantineprosjektet spesielt. Det er da et spørsmål om ikke Kloden bør starte opp igjen med å utføre språktester, samt gi deltakerne et spesifikt bevis på hva de har lært på Kloden. Begge typer tiltak er med på å motivere deltakerne til innsats, og er viktig for å kunne vise fram i en jobbsøkingssprosess.

6.5.5 Et lokalt basert pedagogisk tiltak

Kloden er et lokalt forankret tiltak i bydel Sagene – Torshov og er en viktig del av helse- og sosialtjenesten i bydelen. Hvilke fordeler gir et lokalt forankret kvalifikasjonstiltak?

Kloden og Kantineprosjektet viser seg å være noe mer enn et opplæringstiltak der deltakerne får opplæring i norsk og praktisk arbeid, noe som funnene i denne evalueringen viser. Tiltaket favner et helhetlig perspektiv, og som er noe mer enn bare summen av de kursene og de fagene det undervises i. For det første ivaretas den enkelte deltakers behov for å føle seg hjemme på et sted i nærmiljøet der de kan treffe andre i samme området med forskjellig bakgrunn, men som har de samme ønskene og målene. Deltakerne bor i samme bydel eller nabolag, og får kjennskap til hverandre som kan utvikles videre i lokalmiljøet på fritiden. For det andre blir deltakerne synlige for andre deltakere og for medarbeiderne på Kloden gjennom personlig oppfølging og individuelt kursopplegg der kurset tilpasses hverdagsliv og livssituasjon. Kloden gir rom for kvinner som ikke kan følge kurs på full tid, de gir rom for kvinner som sliter med problemer i hverdagen, de gir rom for kvinner som tidligere ikke har hatt selvillit og selvfølelse nok til å komme seg på andre kvalifiseringstiltak. Det er viktig at tiltaket er i nærområdet og som gir deltakerne følelsen av at tilbudet er der for dem. Tiltaket oppleves dermed som et lavterskeltilbud og et møtested i bydelen. For det tredje legges praksisplasser til bydelen, og som styrker deltakernes lokale forankring i miljøet. Dessuten integreres en del av opplæringen i nærmiljøet gjennom turer i området, der bydelens historie formidles ved besøk til kjente steder, bygninger eller produksjonsbedrifter. For det fjerde ivaretas samarbeid med andre etater i bydelen fordi tiltaket er en del av bydelens helse- og sosialtjeneste, og den enkelte deltaker får dermed en optimal oppfølging ut fra eget ståsted, muligheter og preferanser. Fordi Kloden legger vekt på å tilby opplæringskurs både til sosialklienter men også til andre som har behov for å styrke kompetanse og egen mestringsevne, unngår en at gruppen deltakere på Kloden blir stigmatisert som sosialklienter.

Kantineprosjektet form og innhold kan betraktes ut fra et hverdagslivsperspektiv, der hverdagslivet sees som et sett av sammenhenger mellom individets ulike livsområder som arbeid, familie og fritid, og som er tett bundet sammen. Hverdagslivet går på tvers av samfunnets sektorer og institusjoner, og i den enkeltes liv løper disse sektorene sammen (Gullestad 1989:20). Hverdagsliv kan betraktes både som dagliglivets organisering og som hverdagslivets erfaring og livsverden. Disse perspektivene går over i hverandre fordi daglig

organisering og virksomhet er avhengig av erfaringer som tilegnes og omvendt. I Kantineprosjektet formes opplæringsmodellen etter deltakernes forkunnskap og erfaring, og som rettes mot den enkeltes hverdagsliv. For de fleste er hverdagslivets arenaer knyttet opp mot nærmiljøet, med barnas skole og barnehager, forretninger og ev. praksisplasser.

Evalueringen har vist at deltakerne styrker sin mestringsevne og kompetanse etter å ha deltatt i Kantineprosjektet, og spørsmålet er om tiltaket hadde hatt samme gode resultater dersom det ikke hadde vært et lokalt forankret tiltak, men et tiltak under skole-etatens virksomhet. Det er i dette spørsmålet nærliggende å sammenligne med Rosenhof voksenopplæringscenter som Kloden har tett samarbeid med, og som er landets største når det gjelder norskopplæring for innvanderere. Rosenhof har rundt 2400 elever til enhver tid (Djuve m.fl. 2001:183). Elevene på Rosenhof har i større grad elever i såkalt A-løp, der elevene har noe skolebakgrunn fra hjemlandet, tilsvarende norsk grunnskole. Undersviningen er mer skolerettet enn det Kantineprosjektet tilbyr, og det er flere elever pr. klasse. Dersom Kantineprosjektets deltakere skulle gått på et lignende tilbud som Rosenhof, ville de antagelig falt ut fordi denne gruppen i liten grad kan følge et fulltids-løp på grunn av mange ”problematisk brikker” i sin livssituasjon. Deltakerne ville også lettere kunne ”forsvinne” som et nummer i rekken. Med utgangspunkt både i de punktene som er diskutert ovenfor og ut fra funnene i evalueringen bør Kloden med Kantineprosjektet fortsatt være et lokalt forankret tiltak fordi deltakerne først og fremst er de som følger et såkalt B-løp, og følgelig har behov for mer tid til læring, og tettere oppfølging både i undervisningen og i forhold til sin livssituasjon.

I kapittel 5 ble det fokusert på en del indikatorer for hvilke arenaer deltakerne hadde styrket sin kompetanse. Norsk var naturlig nok en viktig del av dette. Som nevnt i kapitlet er det etterlyst god modeller i norskopplæring for innvandrere og flyktninger, blant annet fra NHO, på bakgrunn av at få går opp til og består språkest etter endt norskkurs. Denne evalueringen viser at Kantineprosjektet har en god modell for opplæring gjennom praktisk undervisning, i tillegg til undervisning i klasserommet.

6.6 Kantineprosjektet – et tiltak for forebygging og inkludering

I innledningskapitlet ble det introdusert fire analyseperspektiver som har ligget i bunnen for evalueringen. Perspektivene omfatter kvalifikasjon, mestring og kompetanse, identitet, etnisitet og kjønn, integrering, samt forebygging. Hvordan kan Kantineprosjektet sees i lys av disse perspektivene?

Evalueringen har vist at deltakerne gjennom prosjektet styrker og har styrket sin mestring og kompetanse gjennom økt selvtillit og trygghet på seg selv. Flere har fått fast jobb og opplever gjennom dette også å styrke både egen og familiens økonomiske posisjon. Andre har oppnådd å bli selvstendige og uavhengige av ektemenn i hverdagen, og har utvidet sitt handlingsrom betydelig. De har etter hvert fått kontroll over eget liv og behersker ulike arenaer.

På hvilken måte har deltakernes identitet, etnisitet og kjønn kommet fram i evalueringen, og hvilken relevans har disse perspektivene? Deltakerne består hovedsakelig av kvinner med minoritetsbakgrunn, og representerer følgelig en gruppe med forskjellig kulturell erfaringsbakgrunn. Kantineprosjektets form og opplegg tilpasses deltakernes kulturelle bakgrunn gjennom for eksempel å opprettholde mattabuer og religiøse skikker, samtidig som deltakernes subjektive identitet gjennom deltakernes egne muligheter og valg ivaretas. Det er

rom for å få være forskjellig, samtidig som ulikhetene skaper fellesskap fordi alle møtes med det samme målet.

Kvinnene har forskjellige roller og posisjoner i sine respektive familier, der noen har levd mer eller mindre isolert med hjemmet som hovedarena, mens andre kvinner har hatt en mer utadvendt rolle i forhold til å følge opp barns skolegang og lignende. I Kantineprosjektet har kvinnene også et fellesskap gjennom sine roller som kvinner, mødre og ektefeller i familien, der fokus på hverdagslige ”problemer” som riktig kosthold og helseplager for kvinner blant annet tas opp.

I analysen har vi sett hvordan inkluderingsaspektet kommer fram både i forhold til økt kunnskap om mat og kosthold (for eksempel i forhold til barn og sosialisering), og i sammenheng med den generelle kompetansen som deltakerne har fått. Gjennom økt språkforståelse og selvtillit opplever de i større grad å være føle seg som en del av bomiljøet og nærmiljøet. Inkludering er også viktig i forhold til tiltaket som et lokalt forankret tiltak. Ved å knytte et opplæringstilbud så tett opp mot deltakernes geografiske hverdagsliv som mulig øker sjansen for inkludering i nærmiljøet.

Tiltaket er først og fremst et forebyggende tiltak. Tidligere har vi vist et regnestykke som indikerer utgiftene til sosialklienter i forhold til kostnader pr deltaker i Kantineprosjektet. Selv om regnestykkene gir et forenklet bilde av utgiftene, kan de sees i lys av forebygging i bydelen. Kloden er først og fremst et tiltak for den delen av befolkningen som har flyktning- og innvandrerbakgrunn, og som har et stort behov for å lære mer. Sjansen for at denne gruppen faller ut og forblir i det sosiale hjelpeapparatet over lang tid dersom de ikke får et godt opplæringstilbud er stor.

Avslutningsvis skal det trekkes fram noen punkter som viser sentrale sider ved Kantineprosjektet:

- Prosjektet viser at det pedagogiske opplegget fungerer veldig bra
- Prosjektet viser at det er mye ressurser blant flyktninger og innvandrere, og der litt hjelp i starten kan føre til at de kan bli mer selvstendige, øke mestring og selvfølelse
- Prosjektet viser at deltakere med stort behov for opplæring og hjelp til økt mestring får dette gjennom omsorg, oppfølging og en trygg arena
- Prosjektet viser at deltakerne får en bedre livssituasjon uansett om de kommer ut i jobb eller ikke
- Prosjektet viser at det å være tilknyttet et miljø eller tiltak med daglig oppmøte uansett er bedre enn ledighet
- Prosjektet viser at et lokalt forankret opplæringstiltak er viktig fordi dette gir mulighet til å yte råd og hjelp omkring hverdagslivet og livssituasjonen generelt, og fordi deltakerne blir kjent med andre i sitt nærmiljø

Litteratur

- Djuve, Anne Britt og Hanne Cecilie Kavli 2000: *Styring over eget liv. Levekår og flyttetaktiviteter blant flytkninger i lys av myndighetenes bosettingsarbeid*. Fafo-rapport 344. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne Britt m.fl. 2001: *Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering. Resultater fra forsøk med heldags introduksjonsprogram for flyktninger*. Fafo-rapport 364. Oslo: Fafo.
- Gilje, Nils og Harald Grimen 1995: *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne 1989: *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lien, Inger – Lise 1995: "Quo Vadis". *Et senter for innvandrerkvinner i Oslo*. Rapport 1995:4. Oslo: NIBR.
- Pripp, Oscar 2001: *Företagende i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Botkyrka: Månkulturelt centrum.
- Ruud, Marit Ekne 1998: Food as Cultural Expression among Pakistani Immigrants in Norway. In Patricia Lysaght (ed.): *Food and the Traveller. Migration, immigration, Tourism and Ethnic Food*. Cyprus: Intercollege Press, p. 178-186.
- Ruud, Marit Ekne 2000: *Ungbo – mellom omsorg og forebygging*. Prosjektrapport 275. Oslo: Byggforsk.
- Sahlin, Ingrid 1992: *Ungdomsprojekt. Retorik och praksis*. BRÅ-PM (Brottsförebyggande rådet) 1992:1, Stockholm.
- Skaranger, Tone og Gustav Smedal 2001: *Gråsoner, ivaretaking og prekvalifisering. Evaluering av seks kvalifiseringstiltak innenfor Handlingsprogrammet for Oslo indre øst*. Prosjektrapport 304. Oslo: Byggforsk.
- Stortingsmelding nr. 49 1997-98: *Om boligetablering for unge og vanskeligstilte*.
- Stortingsmelding nr. 50 1998-99: *Utjanningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Noreg*.
- Sæter, Jens Aarsand og Jorid Vaagland 1998: *Aktivisering, kvalifisering og integrering. Evaluering av Kloden og Servicekontoret*. Prosjektrapport 19. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Søholt, Susanne 1996: *Primærmedisinsk verksted. Kartlegging av erfaringer med en pakistansk /norsk helseopplysningsgruppe*. Byggforsknotat 1. Oslo: Byggforsk.
- Søholt, Susanne 1997: *Helsefremmende ledelse. En evaluering av gruppeledere med innvandrerbakgrunn*. Prosjektrapport 225. Oslo: Byggforsk.
- Søholt, Susanne 2001: *Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet i Oslo*. Prosjektrapport 297. Oslo: Byggforsk.
- Unstad, Marit 2001: *Samtalekompetanse i trygden*. Prosjektrapport 301. Oslo: Byggforsk.

Andre referanser

- Aftenposten 30.01.02.
- Beskrivelse av Kantineprosjektet, juni 2001. Internt notat, Kloden.
- Egenevaluering Kloden 1998.
- Handlingsprogram for Oslo indre øst 1998: Prosjektkatalog med årsrapport 1998.
- Handlingsprogram for Oslo indre øst 1999: Prosjektkatalog med årsrapport 1999.
- Interne månedsrapporter og statistikker, Kloden.
- Oslo indre øst: Rapportering og evaluering pr. 31.12.1999.
- Årsrapport Kloden 1996-1998
- Årsrapport Kloden 1999.
- Årsrapport Kloden 2000.

Vedlegg 1

Oslo kommune
Bydel Sagene-Torshov
Kloden internasjonalt senter

Kjære

Undersøkelse om kantineprosjektet på Kloden.

I høst skal vi lage en undersøkelse av kantineprosjektet på Kloden. Vi vil studere hva som har vært bra og hva som kan bli bedre. Vi vil finne ut om du har lært det vi hadde tenkt og om kurset har vært nyttig for deg. Til slutt skal vi lage en rapport.

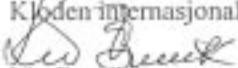
For å få vite mest mulig er det viktig for oss å få snakke med dere som har deltatt på kurset før eller som går der nå. Vi ønsker å snakke med deg om hva som var bra og hva som ikke var så bra. Vi vil for eksempel spørre om hvorfor du ville gå på kurset, hva du har lært og hva du ville hatt annerledes.

Vi håper du vil ta deg tid til en samtale med hun som skal lede undersøkelsen. Hun heter Marit Ekne Ruud. Samtalen med henne kan være på Kloden eller om det passer bedre for deg å møtes et annet sted.

Informasjonen som du kommer med i samtalen vil brukes konfidensielt, det vil si at ingen andre får lese det som du har sagt og ditt navn vil ikke bli brukt i rapporten.

Vi håper du vil hjelpe oss med denne undersøkelsen. Vi vil ta kontakt med deg en av de nærmeste dagene for å avtale tid for en samtale.

Dersom det er noe du lurer på kan du ringe Liv på tlf. 22046477 eller Marit på tlf. 22965842

Vennlig hilsen
Kloden internasjonalt senter

Liv Brevik

Oslo, 29.10.01

Bydel Sagene-Torshov
KLODEN Internasjonalt senter

Adresse:
Vøyensvingen 6
0459 Oslo

telefon: 22 04 64 70
telefax: 22 04 64 71
e-post: mail@kloden04@stari.no

Vedlegg 2

Intervjuguide deltakere

Litt om bakgrunn:

Fødselsår:

Hvor / hvilket land kommer du fra?

Når kom du til Norge / botid her?

Bosted: hvor har du bodd etter at du kom hit? (hvilke steder / byer / hvor i Oslo)

Bosituasjon: type bolig, plass etc. Hvordan fått den.

Har du utdanning / skole fra hjemlandet, evt. hva slags?

Var det greit / ønsket mer / ønsket annerledes? Hvorfor?

Har du gått på skole / kurs her i Norge, evt. hva slags?

Hva har du lært / ønsker mer / hva?

Har du hatt jobb tidligere, evt. jobbet med hva?

Familiesituasjon

Evt. ektefelle, barn, alder på barn.

Går barna på skole (klassetrinn), barnehage, evt. går ikke i barnehage.

Begrunnelse for at barna går i barnehage / ikke går i barnehage

Har ektefelle utdanning / skole, evt hva?

Har ektefelle jobb, evt. jobber med hva?

Trives han / hun med det?

Dersom han / hun ikke har jobb – hvordan går det?

Om kantineprosjektet

Hvordan hørte du om det / fikk kjennskap til det?

(var det gjennom kjente, sosialkontoret, bydelen etc)

Hva visste du om Kloden / kantineprosjektet før du begynte der?

Var det du som først ønsket å være med eller var det andre som mente du burde søke plass?

Diskuterte du det med familien din, og hva synes de om det?

Ble rutinene i det daglige forandret / påvirket av din deltakelse?

Sendt barn på skole / barnehage, ta i mot, hente/ bringe, handle, lage mat etc

Fikk du hjelp / endret andre i familien sine rutiner?

Hva forventet du av prosjektet? Hvorfor ville du være med?

(kjente andre som var der, ville lære mer norsk, bli kjent med andre, få jobb senere etc)

Hvilke mål hadde du selv / hva ønsket du å lære?

Fikk du penger da du var med på kurset?

Evt. fra hvem / hvilken etat

Hvilken betydning hadde kurspenger for din deltakelse på kurset?

Hvor lenge gikk deltok du i prosjektet - mer eller mindre enn et år?

Evt. hvorfor mer / mindre enn et år?

Om norskundersvisningen

Hva var vanskeligst med kurset?

Hva gikk greit?

Har du noen tanker om hvordan det burde vært bedre / annerledes for ditt behov?

Beskriv kurset: hva gjorde dere, hvordan var det lagt opp etc.

Var du fornøyd med lærerne?

Hvorfor / hvorfor ikke?

Om kantinedriften

Hvilke oppgaver har du hatt?

Hva har du lært?

Hva likte du best å gjøre?

Hva likte du dårligst / fungerte dårligst?

Hva mener du burde vært annerledes?

Jobbsituasjon

Hvor har du vært / hva har du gjort etter Kantineprosjektet?

Hvis du er i jobb: hva slags?

Hvordan fikk du jobben?

Har det vært noen form for oppfølging av deg?

Har du hatt bruk for det du lærte i Kantineprosjektet?

Evtnt, hva? (bedre i språk, arbeidserfaring, rutiner etc)

Lærte du det du trengte eller skulle du ønske at du lærte mer?

Evtnt. hva kunne du lært mer av?

Var det vanskelig / lett å gå ut i jobb?

Har det påvirket hverdagen din hjemme / eller i andre sammenhenger på noen måte?

Hvordan?

Generelt

Hva har du lært i kantineprosjektet?

Har du lært det du forventet?

Er det noe du gjerne ville lært mer av?

Fikk du nok tid til å lære det du ønsket?

Var prosjektet annerledes enn du forventet?

Evtnt. på hvilken måte?

Hva har vært bra?

Hva burde vært annerledes?

Vedlegg 3

Intervjuguide til ansatte på Kloden

Bakgrunn

Når ansatt

Fagbakgrunn, tidligere jobber, interessefelt

Hvorfor begynte på Kloden

Om Kantineprosjektet

Når startet det? Hvorfor / på bakgrunn av hva?

Flytteprosessen: hvor begynte det, antall ganger med flytting?

Hvilken innvirkning har det hatt på prosjektet?

Hva anser du som målet med prosjektet?

Hvordan får deltakerne vite om prosjektet?

Hvordan fungerer / foregår norskundervisningen?

Hvordan foregår / fungerer kantinedriften?

Hvordan fungerer forholdet mellom norskopplæring og kantinedriften?

Har dette endret seg over tid?

Hvilket inntrykk har du av deltakernes motivasjon og innsats?

Hva tror du de forventer av kantineprosjektet?

Har du inntrykk av at de klarer seg eller er det mange som "faller ut" / stadig kommer tilbake?

Jobbsituasjon

Arbeidsoppgaver: hva gjør du?

Har du stillingsinstruks eller gjør det du mener er viktig?

Hvordan vurderer du hverdagen på Kloden, gjør du det du ønsker / skal eller er det mye annet du gjør som du egentlig ikke skal gjøre?

Hvordan er forholdet til kolleger / samarbeid dere i mellom? Hva kunne evt. vært annerledes?

Hvordan er forholdet til overordnede i bydelen – de som støtter Kloden? Hva kunne evt. vært annerledes?

Hvilke andre kontorer / etater samarbeider dere med?

På hvilken måte foregår samarbeidet mellom dere? Går det greit, hva kunne evt. vært bedre?

Egne vurderinger av Kloden / kantineprosjektet

Hvilke forventninger hadde du da du begynte?

Har forventningene endret seg underveis, evt. på hvilken måte? Hvorfor?

Hva synes du går har gått greit – har vært som forventet, evt. bedre enn forventet?

Hva er ikke gått som forventet? Hvorfor?

Hva mener du kan gjøres bedre, hva burde vært annerledes?

Hva er den største utfordringen for Kantineprosjektet?